

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TÜRKİYE ŞEHİRLERİ

COĞRAFYA LİSANS PROGRAMI

DOÇ. DR. MEHMET BAYARTAN

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

COĞRAFYA LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE ŞEHİRLERİ

Doç. Dr. Mehmet Bayartan

ÖNSÖZ

Şehri anlayabilmek, algılayabilmek, hakkında fikir sahibi olabilmek ve tanıyabilmek için şehre can veren unsurun veya unsurların tanımlanabilmesi çok önemlidir. Bu unsurlar, birbirine benzeyebileceği gibi birbirinden çok büyük farklarla da karakterize olabilirler. Tarih boyunca medeniyetin en önemli aktörü olarak nitelendirilebilecek şehirler, insanların yaşam tarzlarında bireyden topluma büyük bir değişimin yaşanmasında öncülük eden mekânlar olmuşlardır.

Dünyada mevcut şehirlerin ortak bir dili olduğu gibi, aynı zamanda her birinin kendine has özelliklerinden söz etmek mümkündür. Şehirleri farklı kılan birçok özellikten bahsetmek mümkündür. Bu durum çok farklı ve çeşitli şehirlerin ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Bu çeşitlilik, onların çok farklı tanımlanmasında büyük etken olmuştur. Zamana ve mekana bağlı olarak gelişen bu yerleşmelerin, her mekanın ve her dönemin farklı izahlar kazanmalarında önemli bir yeri vardır.

Kültürel ortak mirası olduğu gereğinden hareketle; şehirlerin bu ortak geleneğin birer tanımlayıcısı ve anlatıcısı olduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Bu açıdan mekana ve zamana ek olarak insanın varlığı da şehirlerin varlığıyla doğrudan ilişkilidir. Şehir özelliği gösteren her yerleşmenin, ortak değerlerin bir parçası oluşu da aynı zamanda bir başka anlamla bağlanmaktadır. Bu nedenle zamanın ülkelerine ait toplumsal yaşam tarzları, şehirlerin tanımlanmasında ve anlamlandırılmasında önem taşır. Türkiye şehirleri dersi de bu açıdan değerlendirilmesi gereken bir ders olarak tasarlanmış ve bu yolla izah bulmuştur. Türkiye şehirlerini tek tek tanıtmak amacının dışında olan bu kitap, daha çok Türkiye’de şehirlerin özelliklerini tanımak ve sınıflandırmalarıyla anlayabilmek ve izah edebilmek için ipuçları sunacak şekilde hazırlandı. Verilen bilgiler ışığında zaman zaman örneklendirmek suretiyle bu algıyı hızlandıracak materyaller sunulmaktadır. Bundan dolayı öğrencilerimize bir nebze faydalı olabilirsem kendimi mutlu hissedeceğim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
İÇİNDEKİLER.....	2
KISALTMALAR	6
YAZAR NOTU	8
1. TÜRKİYE ŞEHİRLERİ: GENEL ÇERÇEVE	10
1.1. Şehir Algısı ve Bunu Yaratın Etmenler.....	16
1.2. Türkiye Şehirleri: Genel Tanımlama.....	20
2. ŞEHİR SINIFLANDIRMALARINA GÖRE TÜRKİYE ŞEHİRLERİ.....	28
2.1 Sınıflandırma Nedir?	34
2.2. Şehirlerde Sınıflandırma	34
2.2.1. Jenetik Sınıflandırma.....	36
2.2.2. Morfolojik Sınıflandırma	37
2.2.3. Biyolojik Sınıflandırma.....	37
2.2.4. Genişliğine Göre Sınıflandırma	38
2.2.5. Nüfuslarına Göre Sınıflandırma	38
2.2.6. Fonksiyonel Sınıflandırma	39
2.2.7. Coğrafi ve Topoğrafik Mevkii Özelliklerine Göre Sınıflandırma	39
3. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE JENETİK SINIFLANDIRMA-I	45
3.1. Jenetik Sınıflandırma.....	51
3.2. Türkiye Şehirlerinde Jenetik Sınıflandırma	52
3.2.1- Taş Devri Şehir Yerleşmeleri (M.Ö. 8.000-5.500)	52
3.2.2- Maden Devri Şehir Yerleşmeleri	55
3.2.3. Klasik/Antik Devir Şehir Yerleşmeleri	59
4. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE JENETİK SINIFLANDIRMA-II	68
4.1. ORTAÇAĞ ŞEHİRLERİ	74
4.1.1. Bizans Dönemi Şehirleri	74
4.1.2. Selçuklu Dönemi Şehirleri	78
4.1.3. Beylikler Dönemi Şehirleri	79
4.1. YAKINÇAĞ ŞEHİRLERİ	80

4.2.1. Osmanlı Dönemi Şehirleri.....	80
4.2.1.1- Osmanlı Şehirlerinde Yerleşim Düzeni	81
4.2.1.2. Osmanlı Şehirlerinde Kullanım Alanları.....	82
5. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE MORFOLOJİK SINIFLANDIRMA.....	89
5. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE MORFOLOJİK SINIFLANDIRMA.....	95
5.1. Daire Şeklindeki Şehir Yerleşmeleri.....	96
5.2. Uzanmış Şekildeki Şehir Yerleşmeleri	98
5.3. Parçalı Şekildeki Şehir Yerleşmeleri.....	103
5.4. Birleşik Şekildeki Şehir Yerleşmeleri	106
6. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE BİYOLOJİK SINIFLANDIRMA	111
6.1. BİYOLOJİK SINIFLANDIRMA	117
6.1.1. Eopolis.....	118
6.1.2. Polis.....	118
6.1.3. Metropolis	118
6.1.4. Megalopolis.....	119
6.1.5. Tyranopolis.....	120
6.1.6. Nekropolis	120
6.2. Türkiye Şehirlerinde Biyolojik Sınıflandırma.....	120
6.2.1. Milet Şehri.....	120
7. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA-I	129
7.1. Şehrsel Fonksiyonlar.....	135
7.2. Genel Fonksiyonlar	135
7.2.1. İktisadi Fonksiyonlar.....	136
7.2.2. İdari ve Siyasi Fonksiyonlar.....	137
7.2.3. Kültürel ve Sosyal Fonksiyonlar	138
7.3. Özel Fonksiyonlar	138
8. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA II:	143
ÖZEL FONKSİYONLAR.....	143
8.1. Özel Fonksiyonlar	149
8.1.1. Liman Şehirleri, Trabzon Limanı ve Trabzon Şehrine Kattığı Değerler	149
8.1.2. Üniversite Şehirleri, KTÜ ve Trabzon Şehrine Kattığı Değerler.....	153
9. TÜRKİYE’DE ŞEHİRLEŞME VE SORUNLARI.....	161
9.1. Şehirleşme Tanımları	167

9.2. Şehirleşmenin Nedenleri	168
9.2.1. Ekonomik Nedenler.....	168
9.2.2. Teknolojik Nedenler.....	169
9.2.3. Siyasal Nedenler.....	169
9.3. Türkiye’de Şehirleşme	170
9.4. Türkiye’de Şehirleşme Nedenleri.....	170
9.5. Türkiye’de Şehirleşmenin Ortaya Çıkardığı Sorunlar	174
10. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE GELİŞME VE PLANLAMA (1840-1923).....	179
10.1. TÜRKİYE’DE ŞEHİRSEL GELİŞME VE PLANLAMA: 1840-1923.....	185
11. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE GELİŞME VE PLANLAMA (1923-1960).....	194
11.1. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE GELİŞME VE PLANLAMA: 1923-1960	200
12. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE GELİŞME VE PLANLAMA (1960-2000).....	212
12.1. TÜRKİYE’DE ŞEHİRSEL GELİŞME VE PLANLAMA: 1960-2000.....	218
13. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE GELİŞME VE PLANLAMA (2000-2018).....	228
13.1. TÜRKİYE’DE ŞEHİRSEL GELİŞME VE PLANLAMA: 2000-2018.....	234
13.2. TÜRKİYE’DE ŞEHİR PLANLAMASI	239
13.2.1. Planlama ile İlgili Kanunlar	239
13.2.1.1. İmar Kanunu.....	239
a- Bölge Planı	239
b- Çevre Düzeni Planı	240
c- İmar Planı	240
c ₁ - Nazım İmar Planı	241
c ₂ - Uygulama İmar Planı	241
13.2.2. Diğer Kanunların Planlamaya İlişkin Hükümleri.....	242
a- İslah İmar Planı	242
b- Turizm Amaçlı Planlar.....	242
c- Koruma Amaçlı İmar Planı	243
d- Milli Park Gelişme Planı.....	243
e- Köy Yerleşme Alanlarında Planlama.....	244
f- Afet Bölgelerinde Planlama.....	244
14. TÜRKİYE’DE MARKA ŞEHİRLER.....	250
14.1. MARKA VE MARKA ŞEHİR ANLAYIŞI	256
14.2. ŞEHİRLERİN MARKALAŞMASI	257

14.4. TÜRKİYE’DE MARKA ŞEHİR ÖRNEKLERİ.....	260
14.4.1. SAMSUN	261
14.4.2. YOZGAT	261
14.4.3. HATAY	262
14.4.4. AFYON	262
KAYNAKÇA	268

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser.
a.g.m.: Adı geçen makale.

YAZAR NOTU

Türkiye şehirleri dersinde bir dönem boyunca işlenecek şekilde hazırlanmış olan konular, şehir coğrafyası anlayışı içinde Türkiye şehirlerinin algılanması ve anlaşılması hedeflenmiştir. Dönem boyunca 14 bölümden oluşan dersin ana konuları şu şekilde planlanmıştır. Şehir algısı ve bunu yaratan etmenler ile Türkiye şehirleri anlayışı hakkında genel bir tanımlama yapılarak bilgi verilmiştir.

Bilim insanlarının, çalışmalarında çok eskiden beri sınıflandırma usullerini kullandıkları bir gerçektir. Yerleşme coğrafyasının önemli bir kolunu teşkil eden şehir coğrafyası konusunda da sınıflandırmalar yapılmıştır. Şehir sınıflandırmalarıyla ilgili hususların izah edilmesiyle ilgili bölümde aynı zamanda sınıflandırma şekilleri üzerinde durulmuştur.

Kültürler değiştikçe şehirler de bu değişime ayak uydurur. Bir şehrin veya o şehrin bulunduğu yere ait toplumsal bir değişimin meydana gelmesi sözkonusu olduğunda, şehri karakterize eden topluma ait bir farklılıktan da bahsedildiği bölümde Türkiye’de şehir yerleşmelerinin tarihsel sürecin şehir kültür ilişkisini kapsayacak bir yol izlenmiştir.

Şehirlerin sınıflandırmalarından kullanılan kriterlerden biri de morfolojik sınıflandırmadır. Şehirler kuruluş ve gelişme evrelerinde gerek fiziki gerekse beşeri tesirlerin etkisi altında çeşitli şekiller alırlar. Şehirlerin bu faktörlere bağlı olarak almış olduğu şekillerle ifade edilmesi sözkonusudur. Şehirlerin morfolojik sınıflandırmasında çeşitli izah yolları kullanılarak anlatım zenginleştirilmiştir.

Şehirlerde biyolojik sınıflandırma, şehirlerin doğduğu, geliştiği, daha sonra gerilediği ve hatta bir harabe haline gelerek canlılığını tamamen yitirdiği, tüm işlevlerinin durduğu şeklinde izah edilen bir tasniftir. Uzun bir anlatıma konu olabilecek bir niteliğe sahip bu husus, antik çağın ünlü bir şehri olan ve bugün itibarıyla harabe halinde olan “Milet” şehri örneği üzerinden izah edilmiştir.

Gerek şehir alanında gerekse çevrede bulunan yerleşmelerde yaşayanlar açısından da büyük önem taşıyan şehir fonksiyonları, bir şehrin devamlılığını sürdürmesinde, gelişmesinde ve çevresiyle sürekli olarak iletişim halinde bulunmasında önemli bir yeri olan, şehirde ve çevresinde bulunan kaynakların doğru bir şekilde kullanılmasını sağlayan, işlevler ve faaliyetler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Şehirselleşme fonksiyonları, şehirlerin çevrelerine göre merkez olma özelliğini veren faktörlerden biri olup genel ve özel olarak ayrı ayrı izah edilmiştir.

Şehirleşme hareketleri ekonomik, teknolojik, siyasal ve psikososyolojik etkiler altında oluşur. Türkiye’deki şehirleşme sürecinde de, bu göstergeleri tipik olarak izlemek mümkündür. Bilindiği üzere, Türkiye hızlı bir şehirleşme süreci yaşamaktadır. Konu Şehirleşme tanımlarından sonra şehirleşme nedeneri ve bunun sonuçları izah edilerek Türkiye’yle ilgili hususlar izah edilmiştir.

Her toplumun her dönemde kendine has bir anlayışla yerleşmelerde belirli bir düzen kurmuş olduğundan bahsetmek mümkündür. Bu düzen şüphesiz zamanla daha anlamlı, daha düzenli ve daha panlı bir hal almıştır. Bu süreçte şehirlerin yerleşme düzenleri; toplumların kültürel birikimleri, anlayışları ve ortaya çıkan ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Türkiye’de şehrsel gelişimin tarihsel perspektifinde hemen her dönem için değişim ve gelişime dair söylenebilecek çok şey vardır. Konu 1840-1923, 1923-1960, 1960-2000 ile 2000-2013 tarihleri Türkiye şehirlerinde gelişme ve planlama geçmişi boyutunda izah edilmiştir.

Şehirlerin sahip oldukları değerlerin birer marka değeri olduğu konusunda tereddüt yoktur. Bir şehrin marka değeri o şehrin aynı zamanda mevcut durumun da ötesinde gelecek için şehre gelişme şansı tanımaktadır. Konu marka ve marka şehir anlayışı izah edilerek Türkiye’de marka şehirlerden örnekler verilerek izah edilmiştir. Ayrıca Türkiye Şehirleri açısından önemli bir yere sahip olan marka şehirler, dersimizin son konusudur.

Bir dönem boyunca işlenecek Türkiye Şehirleri dersiyle ilgili konular 14 hafta olmak üzere 14 bölüm halinde düzenlenmiştir. Her derste, dersin özeti, dersin daha iyi algılanabilmesi için işlenen konulara ait anahtar kavramlar ile uygulamaya yönelik sorulara yer verilmiştir. Her bölümün sonunda yer alan sorular, konunun daha iyi kavranması ve sınava hazırlık için tasarlanmıştır.

1. TÜRKİYE ŞEHİRLERİ: GENEL ÇERÇEVE

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 1.1. Şehir Algısı ve Bunu Yaratan Etmenler**
- 1.2. Türkiye Şehirleri: Genel Tanımlama**

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Şehir kavramı ne ifade eder?
- 2- Yerleşme ve şehir arasında nasıl bir bağ vardır?
- 3- Şehirlerin tanımlanmasında hangi kriterler esas teşkil eder?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Şehir algısı ve bunu yaratan etmenler	Şehri tanımlayabilmek Şehir algısı ve değişkenlerini kavramak Çeşitli disiplinlerde şehir algısı hakkında fikir yürütmek	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Türkiye şehirleri: Genel tanımlama	Türkiye şehirlerini tanıma ve tanımlamak Türk şehirleri hakkında fikir yürütmek Şehir ve il arasındaki farkı kavramak	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak

Anahtar Kavramlar

Şehir

Algı

Türkiye şehirleri

Türk şehirleri

Giriş

Şehirlerin varoluş nedenlerini çok çeşitli faktörlere bağlamak ve farklı kuramsal yaklaşımlarla ele almak mümkündür. Nitekim tarihçiler, coğrafyacılar, antropologlar, sosyologlar, ekonomistler ve diğer bilim dallarıyla ilgili çalışmalar yapanların şehirlerle ilgili söylemlerinde farklı tanımlamalar yapmışlardır. Şehir algısını yaratan en önemli etmen, şehri oluşturan, şehirde yaşayan ve şehir hayatını benimsemiş olan toplumlarla ilgilidir. Böylece farklılıkların zamana ve mekâna bağlı olduğu kadar da toplumsal kaynaklı olduğu gerçeği bizlere insan, mekân ve zaman unsurlarının şehir algısında büyük bir önem arzettiğini söyleyebiliriz.

1.1. Şehir Algısı ve Bunu Yaratan Etmenler

Bilimsel faaliyetler için 'tanım' en önemli başlangıçtır. Tabiattaki her olay, olgu ve obje farklı bakış açılarından ve farklı amaçlara yönelik olarak farklı tanımlanabilir. Yine belli bir disiplin çerçevesinde farklı bilim adamlarının farklı yaklaşımları söz konusu olabilir. En azından bir bilimsel disiplin içerisinde verileri sağlıklı değerlendirebilme adına istikrarlı tanımlara ihtiyaç vardır. Asgari şartları sağlayan bir tanım bilimsel ilerleme adına en temel aşamadır. Daha sonra teori geliştirme gelir ki, aslında tanımın kendisi bile bir tür teoridir. Dolayısıyla bir bilimsel faaliyet çerçevesinde, olay, olgu ve objelerin yeni durumları ile ilgili olarak teori geliştirme süreci, bu anlamda teoriden teori geliştirmekten ibarettir. Bununla beraber söz konusu ikinci aşamanın, yani teori geliştirme aşamasının yapılabilmesi ise, incelenen olay, olgu ve objenin en ilk örnekten en son örneğe, tabiatı tekrar eden diğer benzerleri ile beraber detaylı bir şekilde incelenmesi gerekir. Bu detaylı inceleme süreci, araştırmacıya çok önemli bilgiler sunacaktır. Bilginin belli bir kıvama ulaşp, araştırmacıda bilimsel doyum hissi uyandırması, teori geliştirmek için uygun duruma işaret eder. Elde edilen bilgiler, araştırmacının olay, olgu ve objeler arasında tekrar eden bir kısım kanunlar sezinlemesine vesile olacaktır. Bu kanunlar, değişen durumların yorumunu yapmak için teori geliştirme imkânı sunacaktır. Böylece betimleme, tanımlama, teori geliştirme ve nihayet yeni bir kısım yorumlar getirme süreci, bilimsel faaliyetin çerçevesini teşkil edecektir (Açıkgöz, 2003: 58).

Şehirlerin bütününe baktığımızda birbirine benzeyen ve benzemeyen taraflar görürüz. Şüphesiz bu durum, şehir tanımlamalarında çeşitlilik yaratır. Bununla birlikte şehirlerin hem dönemsel hem de bölgesel farklılıklarından kaynaklanan çeşitlilik de bu değer farklı bir ifadesi olmaktadır. Her şekilde zamana koşullanmış olmaları, süreçlerle gelişen ve değişen değerlerin toplumlar tarafından her döneme damgasını vuran, kimi zaman doğa koşullarına karşı kimi zaman da ortaya çıkan ihtiyaçların ve farkındalığın neticesinde meydana gelen her türlü gelişim şehirlere maledilmiştir.

Şehre kimliğini veren unsurların farklılıkları aşikardır. Kimi bir mimaride, kimi bir pazarda, kimi ikamet alanlarında kimi zaman da şehrin planında şehri görebilmek mümkündür. Ama şehre kimliğini veren iki unsur var ki, hakkında bir hüküm vereceğiniz zaman sizi asla yanıltmaz. Bunlardan birincisi şehrin bulunduğu, yer aldığı konumudur. Konum, şehrin hayatıyetinde büyük bir etkisi olan ve şehre kimlik kazandıran ve ona değerler yükleyen bir unsurdur. Şüphesiz şehirlerin coğrafi mevkii herşeyden önce, bu merkezlerde toplanmış bulunan çeşitli fonksiyonlarda değişikliklere zemin hazırlamaktadır. Böylelikle çeşitli coğrafi mevkii özellikleri, farklı şehrsel fonksiyonların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Göney, 1995: 245). Böylece şehirler arasındaki çeşitliliğin ve farklılığın konuma bağlı olarak değişebildiğini ve konumun bu açıdan önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla şehirlerin konumu, şehrin devamlılığı ve sürdürülebilirliği açısından büyük önem arzeder.

İkinci unsur ise şehrin mimarı olan toplumdur. Toplum, sahip olduğu değerlerini bulunduğu alana kazıyıp kök salmayı başardığında zamana meydan okuyan bir merkez yapar şehri. Tarih içinde zamanın akışına göre çeşitli devirlerde farklı özellikler ortaya çıkar. Bu nedenle şehir araştırmalarında toplum gerçeği asla gözden uzak tutulmamalıdır. Zira şehirlerdeki çeşitliliklerin siyasi, toplumsal ve ekonomik farklılıklardan ve süreç içindeki değişimlerden de kaynaklandığını izlemekteyiz (Göney, 1995: 251). Bir başka deyişle fiziki etkiler kadar beşeri etkiler de şehrin süreç içinde değişime uğramasına hatta bazen ortadan kalkmasına dahi sebep olabilir. Buna ülkemizden birçok örnek vermek mümkündür. Akdeniz ülkelerinde de tarihin en eski zamanlarından beri çeşitli şehirler aynı mevkide gelişmiş, büyük gelişmeler kaydetmiş ve daha sonra sönmüşlerdir. Bu merkezlerin eski önemlerini kaybetmeleri veya bazı yerlerde yeni merkezlerin gelişmesi ve önem kazanması şüphesiz siyasi, toplumsal ve ekonomik değişimlerle de ilgilidir (Göney, 1995: 251).

Şehirler, yeryüzünde her biri ayrı bir kimliğe sahip birer kültür merkezleridir. Bu kimlik şehirlere toplumlar tarafından verilmiştir. Nitekim şehir tanımlamalarının, şehre kimliğini veren toplumlarla büyük bir ilgisi vardır. Bunun karşılığı olarak şehirlerin kültür kaynaklı olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Zira toplumların sahip oldukları birikimin dışı vurumu olarak nitelendirebileceğimiz şehirler, açıkça yeryüzünün yapay ekosistemleri olarak doğal ortamın içine kök salarak yeryüzünün adeta bir parçası olmuşlardır.

Yeryüzündeki her toplum kendine has tarzıyla, birikimiyle gelenek ve görenekleriyle hatta inançlarıyla inşa eder şehirleri. Her şehir için raflar dolusu kitap yazılmıştır. Bu nedenle şehri okumak da zordur, anlamak da. Her biri ayrı ayrı bir idrak merkezleridir. Şehirleri her bilim idrak etmek ister, çünkü şehirler öyle büyük bir birikime ve değerlere sahiptir ki, her biri bir bilgi deposu ve her biri birer laboratuvar gibidirler. Bu nedendir ki şehirlerle ilgili her söylem, her anlatım farklı bakış açılarına sahip insanların dikkatini çeker. Şehirler her anlatıma ruh katan birer nefes gibidirler.

Şehrin ruhu, o şehirde yaşayan ruhların oluşturduğu biraradalık, şehrin yüzü de o şehirdeki yüzlerin şehre yansımasıdır. Şehre hayat verenler, o şehri oluştururken ruhlarını şehrin bedenine aktaranlar, şehre, kendi hatıralarını bir resim olarak bırakırlar. İçinde yaşayan ruhlar değiştikçe, içinde yaşayan çehreler değiştikçe, onlarla birlikte yaşayan bir yapı haline gelen şehir de değişir. O mimari yüzü meydana getirenlerin yüzüdür. Ne varki bu değişimde şehir, edilgin değildir; en az kendini değiştirenler ve hatta onlardan daha fazla etkindir. Şehir de, ruhu ve yüzü yani kimliğini içindekilere aktararak değişir. Kendine benzetmeye başlar. Şehir ve insan arasındaki karşılıklı bir varoluş sözkonusudur. Böylece denilebilir ki, insan şehri, şehir de insanı inşa eder (Poyraz, 2010: 216).

Şehri anlayabilmek, algılayabilmek, hakkında fikir sahibi olabilmek ve tanıyabilmek için şehre can veren unsurun veya unsurların tanımlanabilmesi çok önemlidir. Bu unsurlar, birbirine benzeyebileceği gibi birbirinden çok büyük farklarla da karakterize olabilirler. Bireyden topluma her alanda şehir algısının ve farkındalığının öne çıktığını görebiliriz. Neredeyse bütün bilimlerde şehirle ilgili bir söylem bulmak mümkündür. Bu izah kimi zaman açıkça belirtilmiş kimi zaman da söylemlerde gizlenmiş bir vaziyettir. Herbirinin şehir

tanımlamalarına baktığımızda, bu tanımlamalarda şehirlerin çeşitliliğin ve farklılıkların ayrıcalığına sahip olduğunu çok net bir şekilde görebilmek mümkündür. Coğrafyacılar, tarihçiler, sosyologlar, ekonmistler, felsefeciler, edebiyatçılar, hukukçular ve daha birçok alanda şehirlerle ilgili bilgiyi görebilmek mümkündür. Bu nedenle her alanın kendine has özellik arzeden tanımlamalarına baktığımızda, şehirleri çeşitliliklerini ve farklılıklarını çok daha iyi algılamamız söz konusu olabilecektir.

Şehirlerin kültürel bir özellik taşıması nedeniyle tarihsel ve mekânsal anlamda bir gücü temsil eden önemli bir yere sahiptir. Nitekim şehirlerin ortaya çıkış ve gelişimi açısından baktığımızda durum oldukça net bir şekilde görülecektir. Hakikatte şehirlerin ortaya çıkışını, insanlık tarihinde kaydedilen ikinci büyük aşama olarak nitelendirmek mümkündür. Ateşin keşfinden sonra, en önemli ikinci olaydır (Göney, 1995: 17). Tarih boyunca medeniyetin en önemli aktörü olarak nitelendirilebilecek şehirler, insanların yaşam tarzlarında bireyden topluma büyük bir değişimin yaşanmasında öncülük eden mekânlar olmuşlardır. Öyle ki, şehirlerin ortaya çıkışı toplumsal ve ekonomik hayat üzerinde büyük etkiler yapmıştır. Bu suretle insanlık hayatında ilk defa belirli yerlerde insanlar toplanmaya, bu merkezlerde devamlı yerleşmeye başlamışlar, hayatlarını devam ettirebilmek için aralarında sıkı bir işbirliği ve kuvvetli bir organizasyon kurmuşlardır. Böylece şehirlerin ortaya çıkışıyla birlikte ziraat dışında çeşitli meslek grupları da meydana gelmiş ve muhtelif meslek gruplarına bağlı olarak çeşitli sosyal sınıflar ortaya çıkmıştır. Bu kültürel ve sosyal değişiklikler coğrafi muhitteki değişikliklere doğrudan doğruya etki yapmıştır. Ziraatle uğraşanlar kendi ihtiyaçlarından fazla mahsul yetiştirmeye yönelmişler ve şehir sakinlerinin bir kısmı diğer bazı faaliyetlerle uğraşmaya başlamışlardır. Tarih boyunca medeniyetin en önemli aktörü olarak nitelendirilebilecek şehirler, insanların yaşam tarzlarında bireyden topluma büyük bir değişimin yaşanmasında öncülük eden mekânlar olmuşlardır. Dolayısıyla şehirlerin ortaya çıkışı ve şehir hayatının meydana gelişi, beşeriyet tarihi için ateşin bulunmasından sonraki çok önemli bir gelişme ve çok önemli bir olaydır (Göney, 1995: 18). Şehirlerin ortaya çıkış nedenleri farklı bilim dallarınca farklı şekillerde açıklanmaya çalışılmıştır. XIX. yüzyılın sonlarında başlayan ve şehirlerin kuruluş ile gelişme nedenlerini açıklamayı amaçlayan çok çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlar içinde özellikle Avrupa'da yapılanlar öncü olarak nitelendirilmektedir. Bu çalışmaların ortak özellikleri şehirlerin ortaya çıkış ve gelişmesini tek bir faktöre bağlı olarak açıklamış olmalarıdır. Bununla birlikte her bir çalışmada farklı bir etmenin ön plana çıkartılması ve bu çerçevede izah edilmesi de dikkat çekicidir. İlk şehir kuramcılarından Fustel de Coulanges, şehirlerin kuruluşunu dini faktörlerle açıklamaya çalışmıştır. Maine ve Maitland, şehirleri bir hukuki yapı olarak tanımlarken şehirlerdeki gelişmenin hukukun gelişmesine dayalı olarak gerçekleştiğini savunmuşlardır. Şehirlerin ortaya çıkışını iktisadi faktörlerle izah eden teorisyenlerin sayısı da oldukça fazladır. Bunlar içinde şehirlerin, ekonomik fonksiyonlar içinde özellikle sanayi ve ticarete dayalı olarak geliştiğine işaret etmişlerdir. Bunların aralarındaki farklılık sanayi ve ticaret fonksiyonlarından birine daha fazla ağırlık verilmesinden kaynaklanır. Bu açıdan bu çalışmalar birbirinden zaman zaman ayrılmışlardır. Alman şehirlerinin gelişimini inceleyen Rietschel, şehirlerin pazar olgusuna bağlı olarak ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Buna göre pazarlar, insanların belirli mekânlarda toplanmasıyla gelişen sosyal yaşam sayesinde şehirler ortaya çıkmıştır. Yine Alman şehirlerini araştıran Below ise, şehirlerin oluşumunu zanaat

hizmetleriyle açıklamaya çalışmıştır. Tarım endüstrisinin gelişmesiyle birlikte zanaat gelişmiş ve bu olgu şehirlerin oluşumuna yol açmıştır. Meuriot da büyük şehirlerin oluşumunda sanayinin gelişmesine dikkat çekmiştir. Pirenne de şehirlerin meydana gelişine ilk ve en önemli etkenlerin ticaret olduğuna dikkat çekmektedir. Amerika'da ise, şehir kuramına ilişkin ilk çalışmalar H. Cooley ve Adna F. Weber tarafından yapılmıştır. Cooley, şehirlerin kuruluş nedenleri üzerinde dururken, ulaşımın önemli olduğunu izah etmiş, bunun yanı sıra sosyal ve politik etkileri ikinci planda göstermiştir (Ertürk ve Sam: 2009, 36-37).

K. Marx'ın şehir yaklaşımı tam anlamıyla netleşmiş ve sistemleşmiş olmamakla beraber kısaca bahsetmeye değerdir. Marx, şehri yukarıda bahsedilen belli bir disiplin çerçevesinde açıklamaya çalışanlardandır. Bilindiği gibi bu disiplin iktisattır ve şehir, daha çok mülkiyet ilişkileri çerçevesinde ele alınır. Marx'a göre, endüstriyel şehirlerin meydana çıkması, kırsal hayattan uzaklaşma ve sınıf bilincinin gelişmesinde önemli bir aşama olarak değerlendirilmiştir. Şehirleri, ekonomik ilişkileri esas alarak açıklamaya çalışan bir diğer düşünür de H. Pirenne'dir. Marx'ı da içine alacak şekilde Martindale, Pirenne'in söz konusu tarzı ile ilgili şu ifadeler yer verir: "Marx ve diğerleri, ve daha bütüncül bir şekilde Prenne şehri ekonomik kurumlar çerçevesinde açıklamaya çalıştılar. Prenne, bir şehrin kurulması için iki özelliğin şart olduğunu savundu: a) orta sınıf bir nüfus, b) komünal bir örgütlenme." Bu anlamda üçüncü bir diğer isim yine Weber'dir. Weber'in şehir incelemesi, yukarıda ifade edildiği üzere sadece zaman ve mekân sınırlı değil aynı zamanda belli bir disiplinle de sınırlıdır. Weber de bu disiplin toplumbilim'in yanı sıra tahmin edileceği üzere iktisattır. Weber'e göre, toplumlar halinde yaşayan insanın yeryüzündeki ilerleyişinde, onun toplumsal kabiliyetiyle ilgili çeşitli formlar belirir. Şehir bu formlardan birisi olarak hakim farklı hakim faktörlerin etkisiyle, kendine özgü bir tabiatı vardır. Weber modern şehirlerden çok Ortaçağ şehirleriyle ilgilenmiştir. Modern toplumun pek çok anahtar özelliklerinin beşiği olarak Ortaçağ şehirlerini görmüştür. Bir yaklaşıma göre Sosyolojinin kurucuları, Sosyoloji disiplini içinde bir şehir sosyolojisi alt disiplinine 'inanmamışlardır'. E. Durkheim, K. Marx ve M. Weber bunlardandır. Bu üç sosyolog ve sosyal bilimci, sırasıyla toplumsal değişimleri işbölümü, sınıf çatışması ve rasyonel düşüncenin gelişimi ile açıklamaya çalışmışlardır. Toplumsal değişmeyi sanayileşmiş şehir merkezli bir incelemeye tabi tutma çok belirgin değildir (Açıkgöz, 2003: 61-62). Coğrafyacıların şehir tanımlamalarında çeşitlilik öne çıkar. Dörries şehir adı altında az veya çok plan dahilinde inşa edilmiş, toplu ve yoğunlukla belirgin bir çekirdek etrafında gruplanmış ve çok çeşitli unsurların birlikte yer aldığı bir yerleşme tarif etmektedir. Bobek'e göre, coğrafi manada bir şehir çok yönlü, iktisadi olduğu kadar siyasi ve kültürel bakımdan da kesin hatlarla sınırlanmamış bir bölgenin kavşak noktasıdır. Mayer ise, meseleyi çok daha kolay bir şekilde ifade etmiştir. Şehir homojen olmayan karatere sahip bir yerleşmedir. Fransız ve İngiliz coğrafyacıları şehirler için bilhassa şehre has hayat tarzı üzerinde durmuşlardır. İsveçli bir şehir coğrafyacısı olan Enequist de, daha çok şehirler içindeki içtimai farklılaşmalar üzerinde durmuştur (Göney, 1995, 6). Şehirlerin varoluş nedenlerini çok çeşitli faktörlere bağlamak ve farklı kuramsal yaklaşımlarla ele almak mümkündür. Nitekim tarihçiler, coğrafyacılar, antropologlar, sosyologlar, ekonomistler ve diğer bilim dallarıyla ilgili çalışmalar yapanların şehirlerle ilgili söylemlerinde farklı tanımlamalar yapmışlardır. (Ertürk ve Sam: 2009, 37). Denilebilir ki, şehirle ilgilenebilecek hemen bütün disiplinlerin şehirle ilgili en az bir tanımı mevcuttur. Örneğin iktisatçılar

şehirdeki üretim faaliyetlerini, mimarlar fiziksel yapı ve plânlamayla ilgili düzenleme ve gelişmeleri, coğrafyacılar mekân-toplum etkileşimini, siyaset bilimciler yönetim tarzlarını ve ilişkilerini, sosyologlar ise, toplumsal yapıyı ve buna dayalı olarak toplumsal ilişkileri esas alan tanımlar ortaya koymuşlardır (Açıkgöz, 2003: 61). Bütün bu algıların ve tanımlamaların yapılmasına zemin hazırlayan birçok neden gösterilebilir. Fakat temel olarak değişmeyen husus, zaman ve mekân değişiminden kaynaklanan farklılıkların dikkate alınması gerektiğidir. Nitekim zaman geçtikçe şehirler de ev sahipliği yaptıkları toplumların değişimine ayak uydurarak değişirler. Bunun yanında yeryüzünün farklı noktalarına dağılmış olan şehirlerin de bu dağılıştan kaynaklanan farklılıkları sözkonusudur. Bu iki husus asla gözardı edilmemelidir ve mutlaka dikkate alınmalıdır. Zira yeryüzünün farklı bölgelerinde farklı şehir yerleşmelerinin olduğu kadar o şehrin zaman içinde uğradığı değişimin de bu farklılıkta oynadığı rol büyüktür.

Şehir araştırmalarında şehirlerin algılanması ve tanımlanmasıyla ilgili yapılan bütün çalışmalarda özellikle dikkat çeken bir hususu belirtmek gerekmektedir. Toplumsal faaliyetler şehrin algısını üreten önemli bir aktördür. Nitekim yukarıdaki tüm açıklamalara istinaden şehir algısını yaratan en önemli etmen, şehri oluşturan ve şehirde yaşayan ve şehir hayatını benimsemiş olan toplumlarla ilgilidir. Böylece farklılıkların zamana ve mekâna bağlı olduğu kadar da toplumsal kaynaklı olduğu gerçeği bizlere insan, mekân ve zaman unsurlarının şehir tanım ve algısında büyük bir önem arzettiğini söyleyebiliriz.

1.2. Türkiye Şehirleri: Genel Tanımlama

Her toplumun kendine has yaşam tarzlarının mekâna yansımalarına ait zaman içindeki değişimi dikkate alındığında yeryüzünde şehir araştırmalarının oldukça fazla sayıda olduğu görülür. Çok çeşitli şekillerde birçok yönden şehirleri incelemek mümkündür ve daha önce de izah edildiği gibi bu konuda oldukça geniş bir yelpazede birçok alanı kapsayan çeşitlilikte ve farklılıkta algı ve tanımlamalarla karşıkarşıya kalınmaktadır. Bu nedenle çalışmalar, araştırmalar ve izahlar kimi bölgesel, kimi tarihsel kimi de toplumsal açıdan ele alınmaktadır. Dönemsel farklılıkların yarattığı şehir algısı kadar toplumsal ve mekânsal algı da önemlidir. Bu nedenle her toplumun yaşadığı yere ve döneme ait şehrsel tanımlama da bu açıdan öne çıkmaktadır.

Genel anlamda Türkiye şehirleri bu açıdan düşünüldüğünde, iki türlü düşünce bu algıda yerini bulmaktadır. Bunlardan birincisi türk toplumuna veya türk halkının yaşadığı ve dünya siyasi platformuna ait sınırların içerisinde hakimiyete sahip şehirler olarak düşünülmelidir. Bir başka deyişle Türkiye Cumhuriyeti ülke sınırları içinde kalan şehir yerleşmeleri dikkate alınmalıdır. Öyle ki, Almanya, Fransa, İngiltere, Çin, İran, Dubai vs. gibi ülkelere ait şehirler hakkında bir izah sözkonusu olduğunda Almanya şehirleri, Fransa şehirleri, İngiltere şehirleri, Çin şehirleri, İran şehirleri veya Dubai şehirleri'nden bahsedilmesi gerekir. Diğer husus ise, Türk şehri algısıdır. Bu konuda Türk şehri algısının tarihsel geçmiş açısından düşünülmesi gerekmektedir. Nitekim Orta Asya'da hüküm sürmüş olan Türklerin hakimiyetinde olan toprakların Türk kültür hayatının bir yansıması olarak

gelişen şehirler düşünölmelidir. Zira “Geleneksel Türk Şehirleri” bu noktada anlam kazanacaktır.

Türkiye şehirlerinin coğrafi, tarihsel, toplumsal, ekonomik, siyasi, askeri vs. gibi değeri her biri kendi içinde ayrı bir izah tarzına sahip olabileceği gibi aynı zamanda da yine herbiri kendi içinde bir temsil gücü olan ortak bir değeri olabilmektedir.

Türkiye şehirlerine ait algıyı ve tanımlamaları arttırmak adına çeşitli izah yöntemleri kullanılabilir. Bilimsel çalışmaların da dahil olduğu çoğu açıklama şüphesiz sadece Türkiye şehirleri için değil birçok ülke şehirleri için geçerli olabilir. Bunun yanında şehri karakterize eden hususlar açısından bakıldığında; ülkeye has, topluma has yöreye has ve hatta şehrin kendine has özellikler taşıdığı görülür. Dolayısıyla Türkiye şehirlerini tanımyayabilmek için meseleyi; hem şehir adına genel olarak yapılan izahlar açısından değeriendirmek hem de özelde bir husus veya hususlar varsa, bunları ortaya çıkarmak gerekir. Bu suretle Türkiye şehirleriyle ilgili yapılacak izah ve açıklamaların hem bilimsel anlamda bir dayanak oluşturacak hem de gerek ülke, gerek üzerinde yer aldığı siyasi platformu ve çevresi gerekse kendi içinde sahip olduğu değeri de içine alacak tarzda hareket etmek sözkonusudur. Bu çerçevede Türkiye şehirleri; insan, mekân ve zaman çerçevesinde ele alınacaktır.

Bununla birlikte bir başka hususa da dikkat etmek gerekmektedir. Zira şehir bir yerleşim birimidir, bir yönetim birimi değildir. Bu nedenle il ve şehir arasındaki kavram kargaşasının da bitmesi adına her birinin farklı bir anlam taşıdığını söylemek gerekir. Dolayısıyla Türkiye şehirlerinin sayısıyla ilgili herhangi bir söylemde il sayısıyla karıştırılmaktadır. Bu durumun önüne geçmek için Türkiye’de 1000 civarında şehir yerleşmesinin olduğunu ve zamanla bu sayının daha da artacağı konusunu izah etmek gereği doğmuştur. Bu husus, Türkiye şehirleriyle ilgili anlatımlarda dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Türkiye şehirleriyle ilgili yapılacak olan anlatımlarda şehir şehir izahta bulunmanın imkansızlığı yukarıda verilen rakamdan dolayı ortadadır. Nitekim böyle bir anlatım mümkün değildir. Çünkü bu tarz bir izah ciltler dolusu kitaplar demektir ve büyük bir ekip çalışması gerektirir. Bunun yanısıra bu ortamda böyle bir anlatıma kalkışmak da çok doğru değildir. Bu nedenle konuyu izah edebilmek ve anlaşılır bir şekilde anlatabilmek için doğru olan bir yol üzerinden hareket edilmesi daha makul görölmektedir.

Türkiye şehirlerine dair anlatımlarımızı, öncelikle şehir sınıflandırmalarına dayalı olarak izlenmesi gereken bir yol olarak belirledik. Böylece hem şehirlerin sınıflandırılması suretiyle belli bir kategori üzerinden hareket etmek imkanı bulacak hem de bu sınıflandırma üzerinden örneklerle Türkiye şehirleri izah edilmeye çalışılacaktır. Bunun yanısıra Türkiye’de şehirleşme ve bunun yarattığı sorunlar üzerinde durulacak ve bu meselenin geçmişle bağlantısı kurularak Türkiye’de şehirselle gelişme ve planlama geçmişiyile ilgili 1840-2015 yılları arasındaki 173 yıllık dönemle ilgili hususlar izah edilecek. Son olarak Türkiye’de ünlenmiş, marka olmuş ve bu yönde gelişen ve önem arz eden şehirler hakkında bilgi verilecek. Böylelikle bu dersi alan öğrencilerin Türkiye şehirleri hakkında bilgi sahibi

olmaları sağlanacak, Türkiye şehirleriyle ilgili merak uyandıracak ve araştırmaya sevkedecektir.

Uygulamalar

- 1-** Çeşitli şehirleri inceleyiniz ve bilgi edininiz.
- 2-** Kır ve Şehir arasındaki farkları araştırınız.

Uygulama Soruları

- 1-** İncelediğiniz ve bilgi edindiğiniz şehirler arasında nasıl bir bağ kurulabilir?
- 2-** Şehirlerin tanımlanmasındaki çeşitliliğin nedenleri nelerdir?
- 3-** Yerleşmelerin farklı oluşu nasıl izah edilebilir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde şehir tanımı ve şehir algısını yaratan etmenlerin neler olduğunu anlatılmıştır. Şehir kimliğini oluşturan unsurların çeşitliliği ve farklılığı ile bunların izahı yapılmış, nedenleri üzerinde durulmuştur. Bunun yanısıra çeşitli dönemlerde farklı disiplinlere mensup olan araştırmacıların da şehir anlayışları ve tanımlamaları izah edilmiştir. İkinci kısımda Türkiye şehirlerine ait genel bir tanımlama yapılmıştır. Böylece Türkiye şehirleri izahına giriş yapılmış, bundan sonraki konuların anlaşılması için çerçeve çizilmiştir.

Bölüm Soruları

1. Aşağıdakilerden hangisi şehir tanımlamalarında çeşitlilik yaratır?

- A) Şehirlerin birbirinden farklı özelliklere sahip olmaları
- B) Şehirlerin kırlardan farklı olmaları
- C) Şehirlerin merkez olmaları
- D) Şehirlerin geçmişte kasaba olmaları
- E) Şehirlerin aynı özelliklere sahip olmaları

1. Aşağıdakilerden hangisi şehre kimliğini veren bir unsur olamaz?

- A) Mimari
- B) İkamet alanları
- C) Şehir Planı
- D) Pazar alanları
- E) **Bitki örtüsü**

3. Aşağıdakilerden hangisi şehre kimliğini veren ana unsurdur?

- A) Ormanlar
- B) Ziraat sahaları
- C) Şehir planlama
- D) **Şehri toplumu**
- E) Teknoloji

4. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye şehirleri ifadesini en iyi tanımlar?

- A) **Türkiye cumhuriyetinde bulunan şehirler**
- B) Türk kültürünün hakim olduğu şehirler
- C) Türk gelenek ve göreneklerinin gelişmiş olduğu şehirleri
- D) Geleneksel Türk şehirleri
- E) Türk tarihi boyunca gelişen şehirler

5. Aşağıdakilerden hangisi şehir araştırmalarında şehirlerin algılanması ve tanımlanmasıyla ilgili farklılıkların temel kaynağıdır?
- A) Zaman, Coğrafya, Şehir
B) Zaman, Tarih, Coğrafya
C) Planlama, Geleneksellik, Gelişme
D) Bölgesel, İktisadi, Sosyal
E) Zaman, Mekân, İnsan

Aşağıda verilen cümlelerdeki boşlukları uygun kelimelerle doldurunuz.

- 6- Zaman geçtikçe şehirler de ev sahipliği yaptıkları değişimine ayak uydurarak değişirler.?
- 7- Toplumsal faaliyetler algısını üreten önemli bir aktördür.
- 8- İl bir idari birim, şehir bir dir.
- 9- Ateşin keşfinden sonra insan için en önemli gelişme ortaya çıkışı ve gelişmesidir.
- 10-, yeryüzünde her biri ayrı bir kimliğe sahip birer kültür merkezleridir.

1)A, 2)E, 3)D, 4)A, 5)E, 6)toplumların, 7)şehir, 8)yerleşme, 9)şehirlerin, 10)Şehirler.

2. ŞEHİR SINIFLANDIRMALARINA GÖRE TÜRKİYE ŞEHİRLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

2.1. Sınıflandırma Nedir?

2.2. Şehirlerde Sınıflandırma

2.2.1. Jenetik Sınıflandırma

2.2.2. Morfolojik Sınıflandırma

2.2.3. Biyolojik Sınıflandırma

2.2.4. Genişliğine Göre Sınıflandırma

2.2.5. Nüfuslarına Göre Sınıflandırma

2.2.6. Fonksiyonlarına Göre Sınıflandırma

2.2.7. Coğrafi ve Topografik Özelliklerine Göre Sınıflandırma

2.2.7.1. Şehirlerin Coğrafi Mevkii

2.2.7.2. Şehirlerin Topoğrafik Mevkii

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Sınıflandırma yapmanın gerekliliğini açıklayınız?
- 2- Şehirlerde sınıflandırma yapıldığında karşımıza nasıl bir tasnif çıkar?
- 3- Tüm şehirlerde yapılan tasnifler arasında farklılıklar var mı?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Sınıflandırma nedir?	Sınıflandırmanın önemini kavramak ve güncel hayatta kullanımını sorgulamak	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Şehirlerde Sınıflandırma	Şehir tanım ve algısında sınıflandırmanın önemini kavramak. Bu bilgiyle şehirleri tasnif edebilmek.	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak

Anahtar Kavramlar

Sınıflandırma

Şehirlerde Sınıflandırma

Giriş

Bilim insanlarının, çalışmalarında çok eskiden beri sınıflandırma usullerini kullandıkları bir gerçektir. Yerleşme coğrafyasının önemli bir kolunu teşkil eden şehir coğrafyası konusunda da sınıflandırmalar yapılmıştır. Şehirlerdeki çeşitlilik, benzer veya farklı özelliklerine göre yapılan sınıflandırmalarla şehirler, çeşitli gruplar altında toplanarak meselelerin daha iyi anlaşılmasında zemin hazırlamıştır. Bulunduğu konumu ve çevresiyle bir bütün oluşturması nedeniyle her bir şehir, karakteristik olarak tanımlanabilme özelliği taşır. Şehrin sahip olduğu karakteristiği ifade ederken hangi gruba dahil edilmesi gerektiği bu özelliklerle ortaya konabilir. Bu nedenledir ki, şehir sınıflandırmaları konusunda çalışmalar yapanlar, özellikle coğrafyacılar olmak üzere, bu konuda birçok bilim alanına da farklı bakış açıları sunmaktadır. Bu derste, şehirlerin sınıflandırılmasıyla ilgili hususların izah edilmesinde sınıflandırma şekilleri üzerinde durulacaktır.

2.1 Sınıflandırma Nedir?

Doğada bulunan canlı veya cansız hemen herşey ayırdedebileceğimiz tarzda birçok özelliğe sahiptir. Bu ayırdedicilik esasen birbirinden ayrılan veya benzer noktaların varlığıyla ilişkilidir. Bir başka deyişle farklılıklar, ayırdediciliği arttıran bir faktördür. Bununla birlikte birçok unsurun birbirine benzeyen özellikleri de bu unsurların bir gruba dahil edilmesini sağlamaktadır. Bu gruplar içinde çeşitli özelliklere sahip varlıklar sahip oldukları özelliklerle de tanımlanabilmektedir. Bu durum, algı kapasitesini arttırıcı bir ortam yaratır. Ortak özelliklere sahip varlıklar belli bir gruba dahil edilerek tanımlanabilmektedir. Dolayısıyla varlıklar hem kendilerine has özellikleriyle tanımlanabilecekleri gibi, bir veya birden fazla grubun üyesi olarak da tanımlanabilmektedir.

Varlıklar, esasen her biri sahip oldukları özelliklerle izah edilmeleri durumunda bilgi karmaşası ve fazlalığıyla karşı karşıya kalınabilmektedir. Bu nedenle sahip olunan ortak özelliklerle biraraya getirilen varlıklar, izah edilen kategoriler için birer örnek teşkil etmektedirler. Varlıkların sınıflandırılması olarak nitelendirebileceğimiz bu husus, algıda ve tanımlamalarda büyük katkısı olan önemli bir yere sahiptir.

Bilim insanlarının, çalışmalarında çok eskiden beri sınıflandırma usullerini kullandıkları bir gerçektir. Çeşitli bilim dallarında her biri kendi alanını ilgilendiren sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bununla birlikte sınıflandırma, disiplinlerarası çalışmalara da fayda sağlamaktadır. Böylece çeşitli bilim dallarında karşılıklı bilgi alışverişinde bulunmakta ve her biri meseleleri izah etme aşamasında farklı disiplinlerin de yöntemlerini kullanabilmektedir. Bu husus, sadece sınıflandırma için değil başka şekillerde de izah yolu bulmaktadır.

2.2. Şehirlerde Sınıflandırma

Yeryüzünde varlıkların tüm zamanlarda sınıflandırmalarının yapılması zorunluluğu birçok bilim alanında sözkonusudur. Yerleşme coğrafyasının önemli bir kolunu teşkil eden şehir coğrafyası konusunda da sınıflandırmalar yapılmıştır. Şehirlerdeki çeşitlilik, benzer veya farklı özelliklerine göre yapılan sınıflandırmalarla şehirler, çeşitli gruplar altında toplanarak meselelerin daha iyi anlaşılmasında zemin hazırlamıştır (Göney, 1995: 145). Bu suretle şehirlerle ilgili yapılan çalışmalarda “şehir sınıflandırmaları” ayrı bir konu teşkil etmiştir.

Şehirler çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. Şehirlerle ilgili çalışmalarda tek bir sınıflandırma yapılabileceği gibi, daha fazla sayıda sınıflandırma şekli de sözkonusudur (Şahinalp ve Diğerleri, 2010: 49). Bulunduğu konumu ve çevresiyle bir bütün oluşturması

nedeniyle her bir şehir, karakteristik olarak tanımlanabilme özelliği taşır. Şehrin sahip olduğu karakteristiği ifade ederken hangi gruba dahil edilmesi gerektiği bu özelliklerle ortaya konabilir. Bu nedendir ki, şehir sınıflandırmaları konusunda çalışmalar yapanlar, özellikle coğrafyacılar olmak üzere, bu konuda birçok bilim alanına da farklı bakış açıları sunmaktadırlar.

Şehirlerle ilgili çalışmalarda şehirlerin bulunduğu yer veya tâbi olduğu ülkelerde her alanın kendine has özelliklerine binaen yapılan sınıflandırmalar mevcuttur. Bundan dolayı bazen bir sınıflandırma başka bir ülkenin veya bölgenin şehrine uygulanamayabilir veya bunun tam tersi olarak bazen de farklı bir ülke veya bölgeye ait şehirlerin aynı karakteristik özellikler taşıyabileceği bilinmektedir.

Şehirlerin sınıflandırılması hususunda çeşitli araştırmacılar, birbirinden farklı esasları, şehir tasniflerinde kullanmışlardır (Göney, 1995: 145). Şehir coğrafyacılarının bu konuda yapmış olduğu çalışmalar, bir takım farklı sonuçların elde edilebileceğini ortaya koymuştur. Bu durum, bahsedilen çalışmaların farklı özelliklere sahip ülkelerde gerçekleştirilmesinden ve bu nedenle de kullanılan kriterlerin aynı olmamasından kaynaklanmaktadır. Böylece farklı şehrsel sınıflandırma tipleri ortaya çıkmış ve şehirleri bu sınıflandırma şekillerinin biri, bir kaçı ve tümüne göre sınıflandırılabilme olanağı ortaya çıkmıştır. (Şahinalp ve Diğerleri, 2010: 49,51).

Türkiye şehirleri dersinde şehirlerin sınıflandırılmasıyla ilgili hususların izah edilmesinde sınıflandırma şekilleri ve bunların kısaca açıklanmalarında fayda vardır. Bununla ilgili olarak derslerimizin belirli bir süreye sahip olmasından dolayı tüm sınıflandırmalar üzerinde durulmayacak fakat bunlardan önemli bulduğumuz birkaçı üzerinde durulacak ve izah edilecek.

Bu noktada, konunun daha iyi anlaşılabilmesine zemin hazırlayacak başlıca şehir sınıflandırmaları aşağıda gösterilmiştir (Bkz. Göney, 1995: 145-271).

- 1- Genetik sınıflandırma
- 2- Morfolojik sınıflandırma
- 3- Biyolojik sınıflandırma
- 4- Genişliğine göre sınıflandırma
- 5- Nüfuslarına göre Sınıflandırma
- 6- Fonksiyonel sınıflandırma
- 7- Coğrafi ve topografik mevkii özelliklerine göre sınıflandırma

Şehir sınıflandırmaları olarak başlıca yedi maddede toplanan hususlardan dördüncü maddede geçen “Genişliğine göre sınıflandırma” ve beşinci maddede geçen “Nüfuslarına göre

sınıflandırma” ile yedinci maddede geçen “Coğrafi ve topografik mevkii özelliklerine göre sınıflandırma” hususları derslerimizde konu olarak işlenmeyecek. Bununla ilgili açıklamayı sınıflandırma konularını anlatırken izah edeceğiz.

2.2.1. Jenetik Sınıflandırma

Genellikle şehir merkezlerinin tarihi kökenlerine veya şehirleşme hareketlerinin başlangıcından itibaren kronolojik olarak şehirlerin jenetik sınıflandırması yapılmaktadır. 1949 yılında Thomas G. Taylor tarafından yazılan “Urban Geography” adlı eserde, yapmış olduğu sınıflandırmaya göre şehirlerin gelişmesinde beş ayrı şehir sınıfı sözkonusudur. Buna göre şehirler, jenetik sınıflandırma olarak nitelendirilmek suretiyle şu şekildedir tasnif edilmiştir (Göney, 1995: 145).

- a- Tarih öncesi (Prehistorya) şehirleri
- b- Klasik dönem şehirleri
- c- Roma şehirleri
- d- Ortaçağ başındaki şehirler
- e- Modern şehirler

Şüphesiz Taylor’un yapmış olduğu sınıflandırmada önemli dönemlerin farklı sosyo-kültürel özelliklerle ilgili bilgi vermektedir. Ayrıca hem yaşadığı dönem hem de yaşadığı ülke bu konuda bazı sınırlamalar getirmektedir. Bu noktada her ülkenin veya bölgenin şehrsel özelliklerinin zamansal farklılıklarının sözkonusu olması da dikkate alınması gereken önemli bir noktadır. Türkiye şehirleri için bu konuda yapılacak bir sınıflandırmanın bazı eklemelerle az da olsa farklılaştığını görmekteyiz. Nitekim Taylor’un izah ettiği dönemler beş iken bu Türkiye şehirleri için uygulandığında (bu sınıflandırmaya sadık kalmaya çalıştık), Türkiye’de jenetik sınıflandırma açısından şehir tasnifi yapıldığında şu şekilde bir tablo ortaya çıkacaktır.

- a- Taş Devri şehir yerleşmeleri
- b- Maden Devri şehir yerleşmeleri
- c- Klasik-Antik Devir şehir yerleşmeleri
- d- Orta Çağ şehir yerleşmeleri
- e- Yakın Çağ şehir yerleşmeleri
- f- Modern şehirler

Böylece görülüyor ki, Taylor'un yapmış olduğu sınıflandırmaya göre iki dönemi daha eklememiz mümkündür. Bu sınıflama esasına göre yapılan uygulamada Türkiye'de şehir yerleşmelerinin tarihsel süreçte Türkiye'ye has bazı özelliklerle önemli dönemlerin de öne çıkması sözkonusu olmuştur. Konuyla ilgili daha geniş malumat daha sonraki derslerde verilecektir.

2.2.2. Morfolojik Sınıflandırma

Şehirlerin yerleşmiş bulundukları alanlarda üzerinde kurulduğu mekânsal ünitenin şekline benzer ve farklı olma esasına göre yapılan bir sınıflandırmadır. Bir başka deyişle şehirler, şekillerine göre değerlendirilmektedir. Şehirlerin morfolojik sınıflandırmasıyla ilgili çeşitli şekillerde bir ayırım sözkonusudur. Bu konuda yapılmış olan sınıflandırma şu şekildedir (Göney, 1995: 146).

- a- Dairesel şehir yerleşmeleri
- b- Uzunmuş şeklindeki şehir yerleşmeleri
- c- Parçalı şeklindeki şehir yerleşmeleri
- d- Birleşik şeklindeki şehir yerleşmeleri

2.2.3. Biyolojik Sınıflandırma

Şehirlerin adeta bir canlı gibi düşünülüp doğduğunu, geliştiğini ve daha sonra gerilediğini hatta bazılarının da ölebileceği üzerinde duran bir başka sınıflandırma ise, biyolojik sınıflandırma olarak adlandırılmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalarda yapılan altı kısımda incelenmiştir. Tasnif şu şekildedir (Göney, 1995:146-147)

- a- Eopolis
- b- Polis
- c- Metropolis
- d- Megalopolis
- e- Tyranopolis
- f- Nekropolis

2.2.4. Genişliğine Göre Sınıflandırma

Bu sınıflandırma, şehirlerin yayıldığı alandaki genişliğine göre yapılmıştır. Buna göre şehirlerin kurulup geliştiği alanda göstermiş olduğu büyüklüğü dikkate alınmıştır. Bu husus özellikle gün geçtikçe gelişen teknoloji ve büyüyen nüfus da göz önüne alındığında doğru bir sınıflandırma olup olmadığı konusunda tereddütler yaratabilir. Öyle ki, şehirlerin genişliğine dayalı bir ölçüm yapılması ne kadar doğru olabilir bu şüphe yaratmaktadır. Çünkü şehirler sürekli gelişse de alansal bir büyüme esasına göre gelişmeyebilir. Artık günümüz şehirlerinin büyük oranda dikey istikamette gelişme kaydettiği bir gerçektir. Ayrıca şehirlerin gelişmesini sınırlayan bir fiziki veya beşeri unsur da mutlaka vardır. Tarih boyunca şehirlerin alansal gelişimini izlediğimizde bu gerçeğe karşıkışıya kalmaktayız. Nitekim şehrin genişliğini sınırlayabilecek bir unsura rastlamak mümkündür. Ayrıca mutlak bir sınırlamanın olmadığı şehirler de mevcuttur. Buna karşın şehirlerin etki sahası, çevresiyle etkileşimi ve hizmet alanlarının genişliği şehrin ulaşabildiği fiziki sınırlamaların çok ötesinde bir durum yaratmaktadır. Şüphesiz genişliği, başka kelimelerle evleri, yolları, dükkânları, resmi kurum ve kuruluşları, fabrikaları, parkları vs. ile bir şehrin geniş sahaya yayılmış bulunması, daima büyük şehirlerde tesadüf edilmemektedir. Bu suretle denilebilir ki, bir şehir geniş sahalara yayıldığı derecede önem kazanır ve büyüktür şeklinde bir hüküm verilemez (Göney, 1994: 147).

2.2.5. Nüfuslarına Göre Sınıflandırma

Bir şehirde olmazsa olmazların başında nüfus gelir. Çünkü nüfus bir şehrin var olmasında birinci etkindir. Şehirleri kuran ve kullanan da insanın kendisidir. Şehirlerin inşası, gelişmesi, her bir mekana verilen değer de yine insanın yani toplumun, bir başka deyişle nüfusun önemli bir yere sahip olduğunu söylemek gerekir. Buna rağmen nüfus miktarı tek başına şehir tanımlamalarında ve özellikle de sınıflandırmalarda çok geçerli olan bir kriter değildir. Çünkü bir şehirde nüfus miktarından daha önemli halkın kültürel ve ekonomik durumu, yaşama ile çalışma seviyesi ve bütün bunların neticesinde etki alanlarının genişliği önemlidir (Göney, 1995: 148-149). Özellikle şehir tanımlamalarıyla ilgili söylemlerde zaman zaman nüfusun bir kriter olarak kullanıldığı bilinmektedir. Fakat şehirlerin nüfus sayısının yapılan tanımlama ve sınıflandırmada önemli bir kriter olmasına rağmen tek başına yeterli olamamaktadır.

2.2.6. Fonksiyonel Sınıflandırma

Şehir tanımlamaları ve sınıflandırmalarında en güçlü kriterin şehir fonksiyonlarıyla ilgili olanıdır. Bu hususla ilgili çalışmalar, 20. yüzyıl başlarından beri çeşitli ülkelerde yapılmaktadır ve fonksiyonlarına göre şehirlerin çeşitli gruplar altında toplanabileceği bilinmektedir. Sanayi, ticaret, madencilik, kültür ve dinlenme gibi çeşitli faaliyet ve hizmetlere göre, şehirler sınıflandırılmaktadırlar (Göney, 1995: 149). Bir şehrin devamlılığını sürdürmesinde, gelişmesinde ve çevresiyle sürekli olarak iletişim halinde bulunmasında önemli bir yeri olan işlevler ve faaliyetler bütünü olarak tanımlayabileceğimiz şehir fonksiyonları, şehirlerde hemen olup biten çoğu hadisenin ve mekânsal kurgunun halkın şehre has yaşam tarzının belirleyicisi olarak nitelendirilebilir (Bayartan, 2002: 434). Böylelikle şehir sınıflandırmalarında genel ve özel fonksiyonlar, şehir algısı ve tanımlanmasında önemli bir yere sahip bir kriter olarak düşünülmelidir.

2.2.7. Coğrafi ve Topoğrafik Mevkii Özelliklerine Göre Sınıflandırma

Şehirlerin bulundukları konumu, önem derecelerini arttıran bir özellik taşırlar. Çünkü daha önce de ifade edildiği gibi şehirlerin bulunduğu konum şehrin varlık sebebinden her türlü etki sahasıyla ilgili önem derecesi yüksek bir özelliğe sahiptirler. Bu konuda iki husus sınıflandırma konusunda esas teşkil etmiştir. Bunlar:

2.2.7.1. Şehirlerin coğrafi mevkii

2.2.7.2. Şehirlerin topoğrafik mevkii

Bu konuyla ilgili olarak sınıflamada her biri kendi içinde ayrı bir öneme sahip kriterler olarak değerlendirilmektedir. Nitekim şehirlerin coğrafi mevkii her şeyden önce, bu merkezlerde toplanmış bulunan çeşitli fonksiyonlarda değişikliklere zemin hazırlamaktadır. Önceleri şehir coğrafyasıyla ilgili yapılan çalışmalarda, genel olarak fiziki coğrafya esaslarının hakim olduğu izah ve ifade edilmiştir. Fakat beşeri coğrafya açısından ele alındığında tesirleri, özellikle yakın zamanlarda daha da artış kaydetmektedir. Önemli bir ticaret yolu, bir kavşak noktası veya bir geçit, bir sınır boyu gibi beşeri hususlar şehrin coğrafi mevkiiyle ilgilidir. Bu noktada izah tarzı da buna göre yapılmaktadır (Göney: 1995: 258).

Şehirlerin topoğrafik mevkiiyle ilgili hususa gelince; bu hususta şehirlerin kuruluş ve gelişimiyle ilgili oldukça etki sahibi olan bir konu olduğunu söylemek gerekir. Çünkü morfolojik unsurlar fiziki coğrafya esaslarına göre sınıflandırılmaktadır. Ayrıca bu husus şehirlerin fonksiyonları ve fizyonomileri üzerinde son derece büyük bir etkiye sahiptir. Böylece şehirlerin genel ve özel hizmet alanları, yerleşmelerin kurulup geliştiği topoğrafik özelliklerle sıkı sıkıya bağlıdır (Göney: 1995: 258).

Görüldüğü gibi şehir sınıflandırmaları, şehirlerin tanımlanmaları ve çeşitliliğinin, benzer ve farklı yanlarının ortaya konması suretiyle belli bir gruba dahil edilmesi ve bu şekilde ifade edilmesi önemli ve zaruridir.

Türkiye şehirlerini izah ederken şehir sınıflandırmalarıyla ilgili hususları anlatmak, bizler için son derece önemli ve hafızalarda kalıcı olması açısından da dikkate alınması gereken bir husustur. Ayrıca bu konuda yukarıda izah edilen kriterler dışında farklı sınıflandırma kriterleri de çeşitli araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Dersin kapsamı ve süreler gözönüne alındığında başka konuların da izahı gerekli olduğundan bu konuyla ilgili bir sınırlama yapma zorunluluğu doğmuştur. Bundan sonraki derslerde bazı sınıflandırma şekilleriyle ilgili Türkiye şehirlerine dair anlatımlar yapılacak ve bu konular üzerinden Türkiye şehirleri izah edilmeye çalışılacaktır.

Uygulamalar

- 1- Sınıflandırmanın güncel hayatta gerekli olup olmadığını araştırın
- 2- Şehirlerin sınıflandırılmasının nedenini düşünün.
- 3- Şehirlerde yapılan her sınıflandırmalara göre yaşadığınız yerde veya çevrenizdeki şehirde bu sınıflandırmalardan hangilerine uygun olduğunu tespit edin.

Uygulama Soruları

- 1-** Günceh hayatta sınıflandırma yapmanın faydaları nelerdir?
- 2-** Şehir sınıflandırmaları niçin gereklidir?
- 3-** Bir şehir için birden fazla sınıflandırma yapılabilir mi?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde şehirlerin daha iyi anlaşılabilmesi için sınıflandırma hakkında bilgiye yer vererek sınıflandırmanın her alanda olduğu gibi şehirler için de yapılabildiğini ve yapılması gerektiği ile bu konunun önemini izah etmeye çalıştık.

Türkiye şehirlerini izah ederken şehir sınıflandırmalarıyla ilgili hususları anlatmak, bizler için son derece önemli ve hafızalarda kalıcı olması açısından da dikkate alınması gereken bir husus olduğunu öğrendik. Bunun yanı sıra şehir sınıflandırmaları ve bunun kriterleri hakkında bilgi sahibi olduk.

Bölüm Soruları

Cevaplar

3. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE JENETİK SINIFLANDIRMA-I

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

3.1. Jenetik Sınıflandırma

3.2. Türkiye Şehirlerinde Jenetik Sınıflandırma

3.2.1. Taş Devri Şehir Yerleşmeleri

3.2.2. Maden Devri Şehir Yerleşmeleri

3.2.3. Klasik-Antik Devir Şehir Yerleşmeleri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Şehirlerde genetik sınıflandırma denilince ne anlaşılmalı?
- 2- Türkiye’de genetik sınıflandırma yapıldığında hangi dönemler ortaya çıkar?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Jenetik Sınıflandırma	Şehirlerde jenetik sınıflandırmanın anlamlandırılması	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Türkiye Şehirlerinde Jenetik Sınıflandırma	Türkiye şehirlerinde jenetik sınıflandırmanın uygulanması	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Taş Devri Şehir Yerleşmeleri	Jenetik sınıflandırmaya Türkiye’de Taş Devrinde şehir yerleşmelerine ait bilgi edinilmesi	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Maden Devri Şehir Yerleşmeleri	Jenetik sınıflandırmaya Türkiye’de Maden Devrinde şehir yerleşmelerine ait bilgi edinilmesi	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Klasik-Antik Devir Şehir Yerleşmeleri	Jenetik sınıflandırmaya Türkiye’de Klasik/Antik Devirde şehir yerleşmelerine ait bilgi edinilmesi	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak

Anahtar Kavramlar

- 1- Jenetik Sınıflandırma**
- 2- Türkiye’de Taş Devri Şehirleri**
- 3- Türkiye’de Maden Devri Şehirleri**
- 4- Türkiye’de Klasik-Antik Devir Şehirleri**

Giriş

Kültürler değıştikçe şehirler de bu değışime ayak uydurur. Bir şehrin veya o şehrin bulunduğu yere ait toplumsal bir değışimin meydana gelmesi sözkonusu olduğunda, şehri karakterize eden topluma ait bir farklılıktan da bahsetmemiz gerekmektedir. Şüphesiz bu değışim, zaman içinde ortaya çıkmaktadır. Şehirlerdeki bu durum; süreç içinde kronolojik açıdan kırılma noktalarının tanımlanması şeklinde izah bulur ve şehir sınıflandırmalarında “jenetik sınıflandırma” olarak nitelendirilir. Türkiye’de şehir yerleşmelerinin tarihsel süreçte Türkiye’ye has bazı özelliklerle önemli dönemlerin de öne çıkması sözkonusudur.

3.1. Jenetik Sınıflandırma

Kültürle eşdeğer olarak anlam kazanan şehirler, kültürler değiştikçe, bu yapıya göre bir değişim içine girer. Bir başka deyişle bir şehrin veya o şehrin bulunduğu yere ait toplumsal bir değişimin meydana gelmesi söz konusu olduğunda, şehri karakterize eden topluma ait bir farklılıktan da bahsetmemiz gerekmektedir. Şüphesiz bu değişim, zaman içinde ortaya çıkmaktadır. Şehirlerdeki bu durum; süreç içinde kronolojik açıdan kırılma noktalarının tanımlanması şeklinde izah bulur ve şehir sınıflandırmalarında “jenetik sınıflandırma” olarak nitelendirilir.

İngiliz coğrafyacı Thomas Griffith Taylor (1880-1963) (Powell, J. M.-adb.anu.edu.au) “Urban Geography” adlı eserinde yapmış olduğu sınıflandırmada şehirlerdeki tarihsel gelişimi beş aşamada tasnif etmiştir. Bu sınıflandırma ise, şu şekildedir (Göney, 1995: 145).

- a- Tarih öncesi (Prehistorya) şehirleri
- b- Klasik dönem şehirleri
- c- Roma şehirleri
- d- Ortaçağ başındaki şehirler
- e- Modern şehirler

Taylor’un yaptığı sınıflandırma dünyada bir standard oluşturmak açısından önemlidir. Fakat bazı hususlar vardır ki, bunlar da az da olsa farklılıklar yaratmaktadır. Genel olarak bakıldığında ve mesele dünya tarihi açısından değerlendirildiğinde bu sınıflandırmanın büyük oranda uygunluk içinde olduğuna şahit olabiliriz. Bununla birlikte daha önce de ifade edildiği gibi toplumsal farklılıkların zaman içinde değişimlerini veya kırılma noktalarını ifade etmek yanında bölgesel farklılıkları da hesaba katmak gerekir. Daha doğrusu zaman ve mekan faktörlerini mutlaka dikkate almak icap edecektir. Kaldı ki, dönemsel özellikler her yerde aynı zamanda gerçekleşmemiştir. Nitekim yerleşmenin ana hatlarının oluşmaya başladığı Paleolitik ve şehir yerleşmelerinin ana hatlarının oluşmaya başladığı Neolitik dönemler veya diğer dönemler, dünya tarihi açısından değerlendirildiğinde mesele daha iyi anlaşılacaktır. Şöyle ki, aynı dönemlerde olmasına rağmen bazı alanlar paleolitik dönem olarak yaşanırken, bazı bölgelerde ise; neolitik hatta daha ileri dönemler yaşanmaktaydı. Bir başka deyişle Neolitik yerleşmeleri M.Ö. 12.000-8.000 ile tanımlanırken, farklı bir alanda Neolitik yerleşmeleri M.Ö. 8.000-5.500 arasında tanımlanmaktadır. Bir bakıma bir yerde paleolitik dönem yani eski taş teknolojisinin sürdüğü bir yaşam tarzı söz konusu isen aynı zamanda farklı bir yerde neolitik yani yeni taş çağı olarak nitelendirilen yaşam tarzı söz konusudur. Bu süreç farklılığı insan hayatıyla hatta zaman zaman toplumsal hayatla bağdaşamayacak kadar uzundur. Şüphesiz bu konuda örnekler çoktur. Esasen bu farklılıkların varlığından haberdarız ama bilinmesi gereken en önemli hususun bu farklılığı yaratan esas faktörün coğrafi

şartlardan kaynaklandığıdır. Dolayısıyla içinde farklı sebeblerin bulunduğu amiller arasında coğrafya dominant olarak görülmektedir.

Yine bu tasnife sadık kalınması şartıyla bu farklılıkları izah edebilmek adına Türkiye Şehirleri için yeniden bir sınıflandırma yapılmak suretiyle konuyu izah etmeye çalışacağız. Türkiye’de jenetik sınıflandırma açısından şehir tasnifi yapıldığında şu şekilde bir tablo ortaya çıkacaktır.

- a- Taş Devri şehir yerleşmeleri
- b- Maden Devri şehir yerleşmeleri
- c- Klasik/Antik Devir şehir yerleşmeleri
- d- Orta Çağ şehir yerleşmeleri
- e- Yakın Çağ şehir yerleşmeleri
- f- Modern şehirler

Böylece görülüyor ki, Taylor’un yapmış olduğu sınıflandırmaya göre bir dönemi daha eklememiz mümkündür. Bu sınıflama esasına göre yapılan uygulamada Türkiye’de şehir yerleşmelerinin tarihsel süreçte Türkiye’ye has bazı özelliklerle önemli dönemlerin de öne çıkması sözkonusudur.

Taylor’un yapmış olduğu tasnif içinde Tarih öncesi şehirlerine eşdeğer olarak Taş Devri ve Maden Devri şeklinde bu dönem iki kısımda gösterilmiştir. Ayrıca Klasik dönem şehirleri ve Roma şehirleri olarak iki ayrı bölümde gösterilen sınıflama yerine Klasik-Antik dönem şekilde tek bir dönem olarak tasnif edilmiştir. Bunun yanısıra Taylor’un tasnifinde olmayan fakat Türkiye tarihi ve Türkiye şehirleri açısından önemli bir dönem olarak nitelendirilen Yakınçağ dönemine ait şehir yerleşmeleri de ayrı bir madde olarak oluşturmuştur.

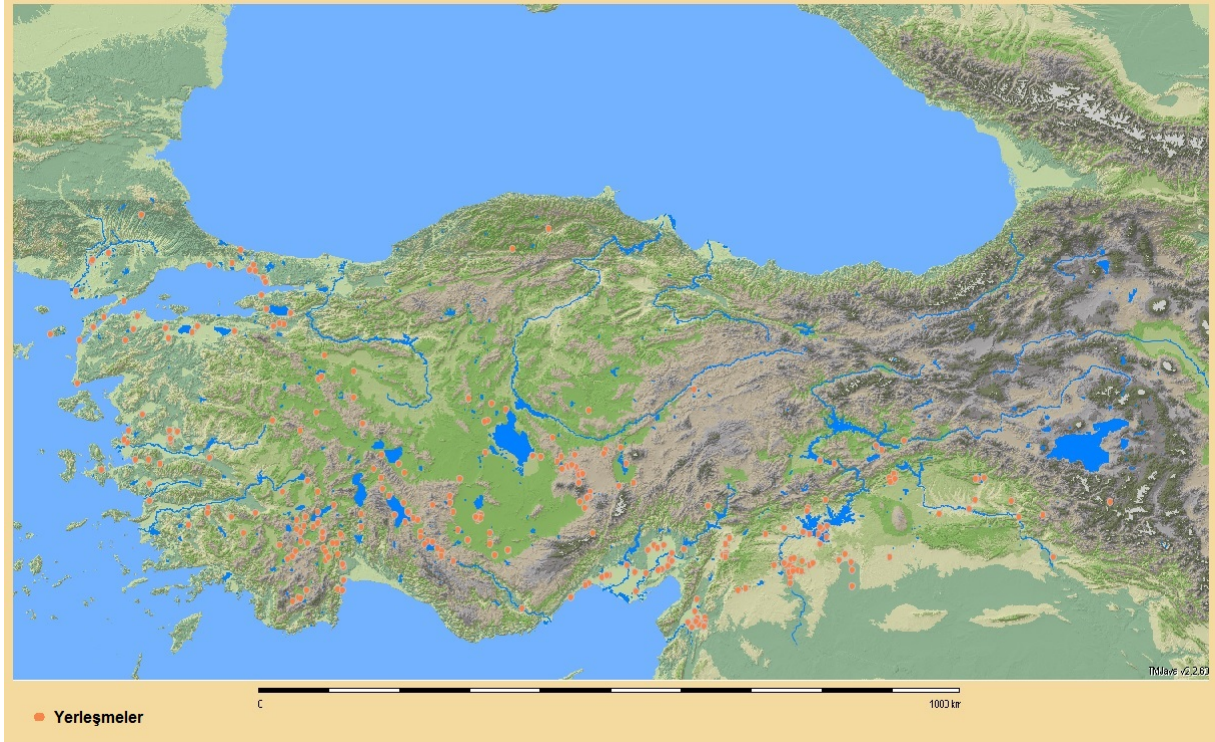
3.2. Türkiye Şehirlerinde Jenetik Sınıflandırma

3.2.1- Taş Devri Şehir Yerleşmeleri (M.Ö. 8.000-5.500)

Esas itibariyle yerleşme açısından değerlendirildiğinde insanların ilk yerleşmeye başladıkları dönem olan ve yerleşmenin ana hatlarının oluşmaya başladığı paleolitik dönem, eski taş çağıdır. Fakat konu şehir olduğunda paleolitik dönemi bu konunun dışında tutmak gerekir. Zira şehir yerleşmelerinin ortaya çıkmaya, gelişmeye ve şekillenmeye başladığı dönem esas itibariyle Neolitik yani yeni taş veya cıvalı taş devri olarak adlandırılan dönemdir.

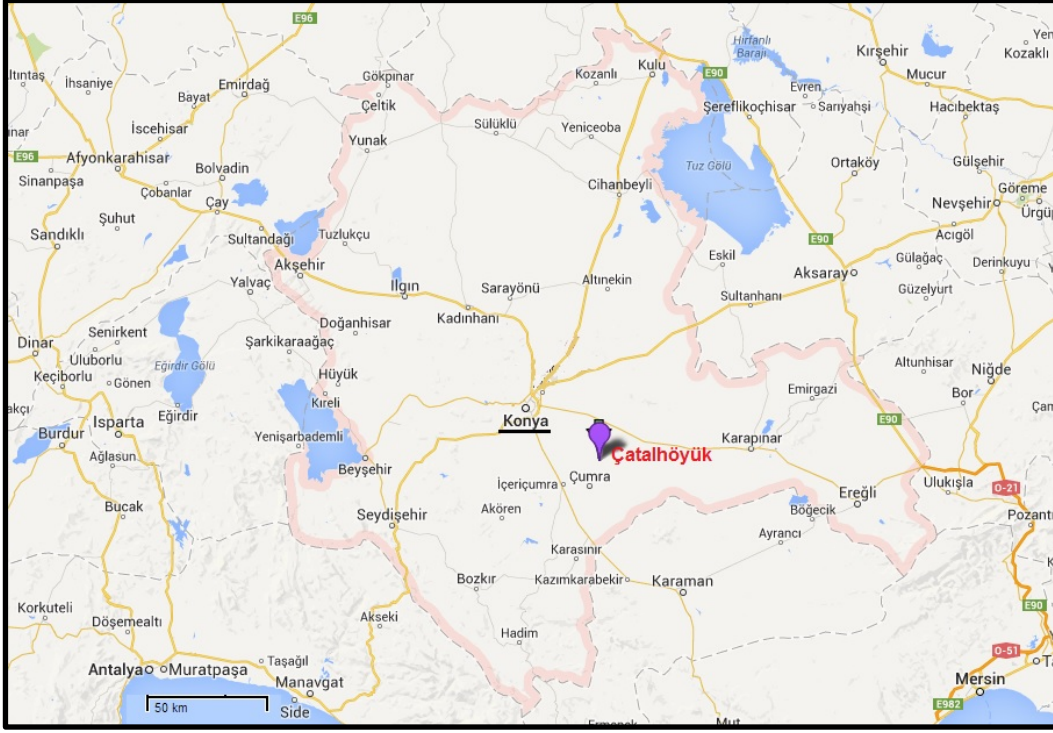
Pleistosen'den Holosen Dönemi'ne geçişle birlikte oluşan yeni iklim şartlarına ve onun oluşturduğu çevreye uyum sağlayan insanoğlunun besin üretime geçtiği ilk döneme Neolitik Çağ adı verilmiştir (Harmankaya: tayproject.org.).

Anadolu'da ilk şehir yerleşmeleri Neolitik olarak tarihlenmiştir. Bu döneme ait Türkiye'nin özellikle Türkiye'nin Güney ve Güneydoğusu ile Batı ve Kuzeybatısında yoğunluk kazanmıştır (Harita 1).

Harita 1: Türkiye'de Neolitik Yerleşmeleri (taygis.tayproject.org)

Bu dönem şehirlerine ait yapılan kazılarda ortaya çıkarılan Çatalhöyük yerleşmesi önemli örneklerden birini teşkil etmektedir. Konya il sınırları içinde Konya şehrinin 52 km. kadar güneydoğusunda yeralan Çatalhöyük Türkiye'de Neolitik döneme ait yerleşme en bilinen örnektir ve dünya literatürüne geçmiştir.

Harita 2: Çatalhöyük Neolitik dönem yerleşmesinin yeri (googlemaps).

Harita 3: Çatalhöyük Neolitik dönem yerleşmesinin yeri.

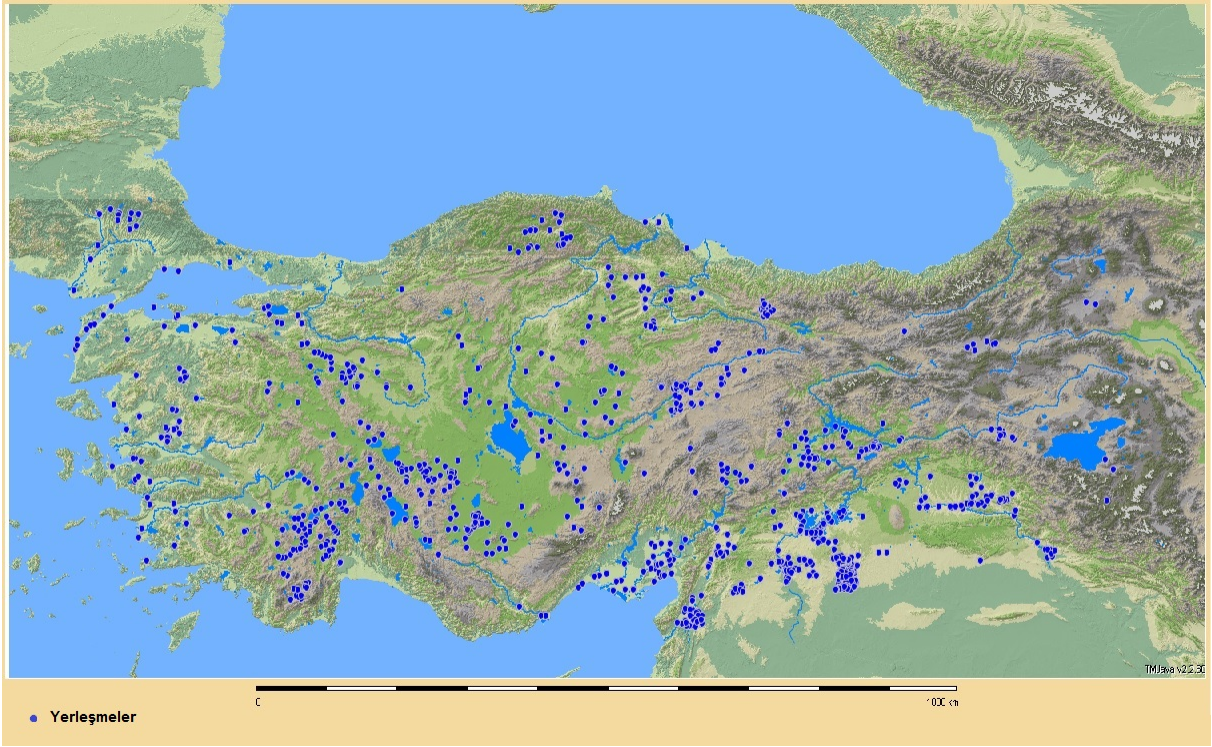

Şekil 1: Çatal Höyük yerleşim yeri (studyblue.com).

3.2.2- Maden Devri Şehir Yerleşmeleri

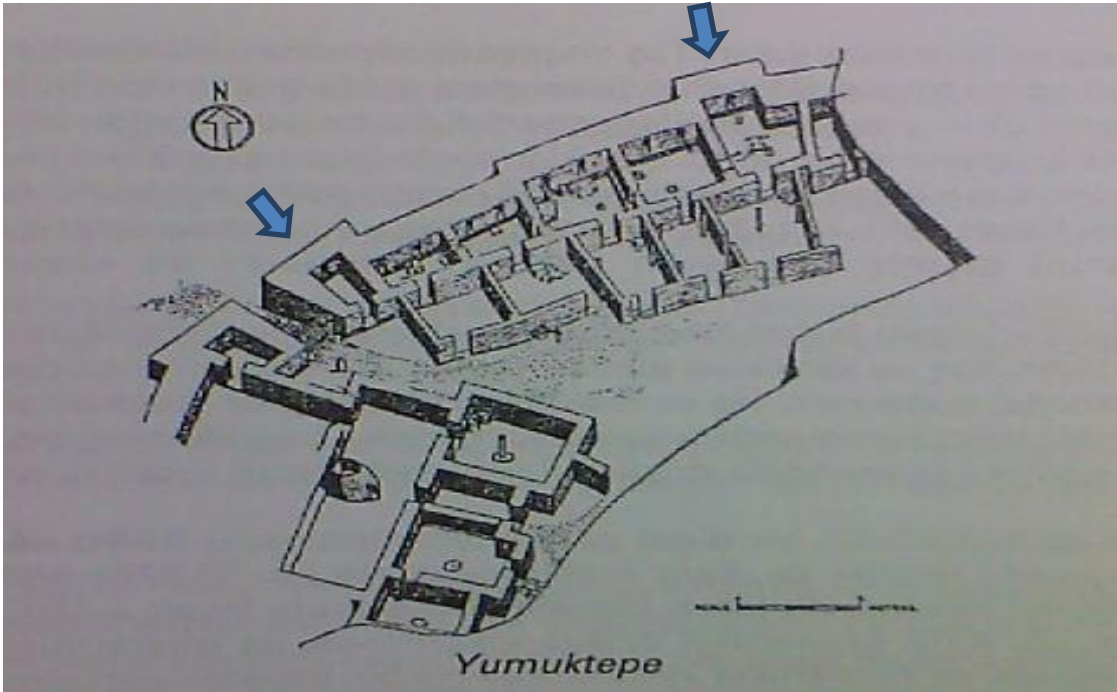
3.2.2.1- Kalkolitik (Bakır) Çağı Şehirleri (M.Ö. 5.000-3.000):

Türkiye’de çeşitli yayınlarda “Bakır-Taş Devri” olarak bilinen Kalkolitik Çağ, Türkiye kültür silsilesinde, Paleolitik Çağ’dan sonra bilgi açısından en kısıtlı olduğumuz çağdır. Aynı zamanda, İlk Kalkolitik Çağ’ı Son Neolitik Çağ’dan, Son Kalkolitik Çağ’ı ise İlk Tunç Çağı I’den ayırmak bugünkü bilgilerimize göre pek mümkün olamamakta, bu dönemleri birbirinden ayıracak net özellikleri belirlemek olanaksız görünmektedir. Kalkolitik terimi, bu çağa, bakır bulguların ortaya çıkışı dikkate alınarak verilmiştir (Harmankaya: tayproject.org). Bununla birlikte Kalkolitik çağa ait yerleşmelerin yerleşme esasına göre düşünüldüğünde artış kaydettiğini görmekteyiz. Hacılar (Burdur’un yaklaşık 26 km. güneybatısında), Beycesultan (Denizli şehrinin kuzeydoğusunda), Canhasan (Karaman’ın yaklaşık 12 km. kuzeydoğusunda), Fikirtepe (İstanbul’un Anadolu yakasında Kadıköy’ün yaklaşık 2 km. doğusunda) gibi yerleşmeler bu dönem örneklerindendir.

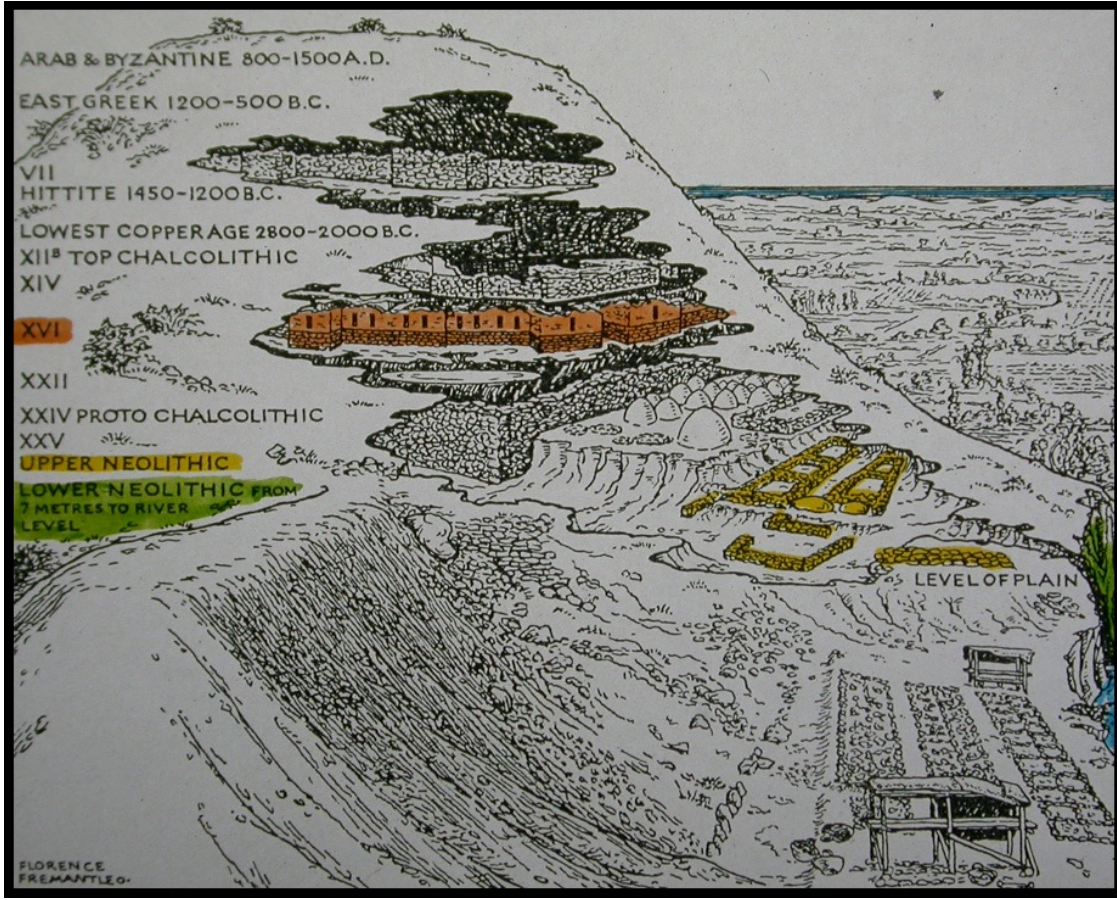

Harita 4: Türkiye’de Kalkolitik Yerleşmeleri (taygis.tayproject.org).

Bu dönemde Türkiye’de en iyi örnek teşkil edebilecek yerleşme, Mersin’in yaklaşık 3,5 km kuzeybatısında yeralan Yumuktepe’dir. Yerleşmelerin korunmaya yönelik geliştiği bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Yumuktepe aynı zamanda Neolitik dönemde de yerleşmeye sahne olmuş bir yerleşim yeridir.

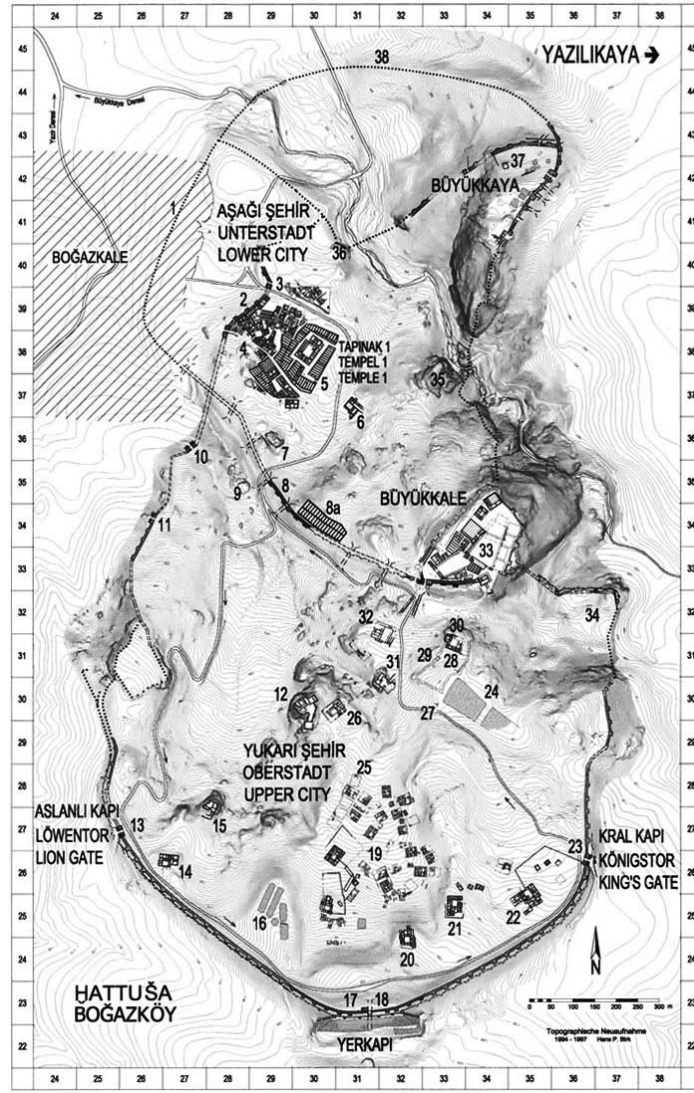
Şekil 2: Kalkolitik Dönemde Yumuktepe yerleşim planı (Nauman, 1991: 248)

Şekil 3: Yumuktepe yerleşmesinin katları (yumuktepe.com)

3.2.2.2- Tunç (Bronz) Çağı Şehirleri:

M.Ö. 3.000'lerden itibaren gelişmiş şehirlerin varlığından söz edebileceğimiz bir dönem olan Tunç döneminde şehir dokusunda gelişmeler meydana gelmiştir. Bu dönem şehirlerinde yönetim ve ticaret gibi fonksiyonların geliştiğini görülür. Şehir savunmasının da daha fazla güçlendirilmesi de dikkat çekicidir. Ayrıca yazının icad edilmesiyle yaklaşık M.Ö. 2000 yılları itibarıyla Anadolu'da yazılı tarihin başlamasıyla önceki dönemlere göre bilgi artış kaydetmiştir. Bu dönemin önemli yerleşmelerinden; Aslantepe (Malatya şehrinin kuzeydoğusunda), Alacahöyük (Çorum şehrinin güneyinde), Troia/Truva (Çanakkale şehrinin yaklaşık 30 km. güneyinde) , Boğazköy/Hattuşa (Çorum şehrinin güneybatısında) olarak sayılabilir.

Şekil 4: Hattuşa/Boğazköy yerleşim planı (transanatolia.com)

Şekil 5: Hattuşa/Boğazköy (factoriahistorica.wordpress.com)

Bundan sonraki süreçte Klasik/Antik çağ'dan hemen önce ve bu döneme geçişte görebileceğimiz şehirlerin mevcudiyeti sözkonusudur. Bu dönemde Urartu, Frigya, Lidya, Likya gibi önemli siyasi güçlerin Anadolu'nun çeşitli alanlarında hakimiyet tesis etmiş ve bu siyasi organizasyonlara ait şehirler inşa etmişlerdir. Bunlar içinde Urartu dönemi (M.Ö. 900-580) için Tuşpa (Van), Frigya dönemi (M.Ö. 750-300) için Gordion (Ankara-Polatlı'nın 29 km. kuzeybatısında), Lidya dönemi (M.Ö. 700-546) için Sardes (Manisa-Salihli'nin 7 km batısında), Likya dönemi (M.Ö. 600-300) için Ksantos (Fethiye'nin 46 km güneydoğusunda) şehirleri sayılabilir.

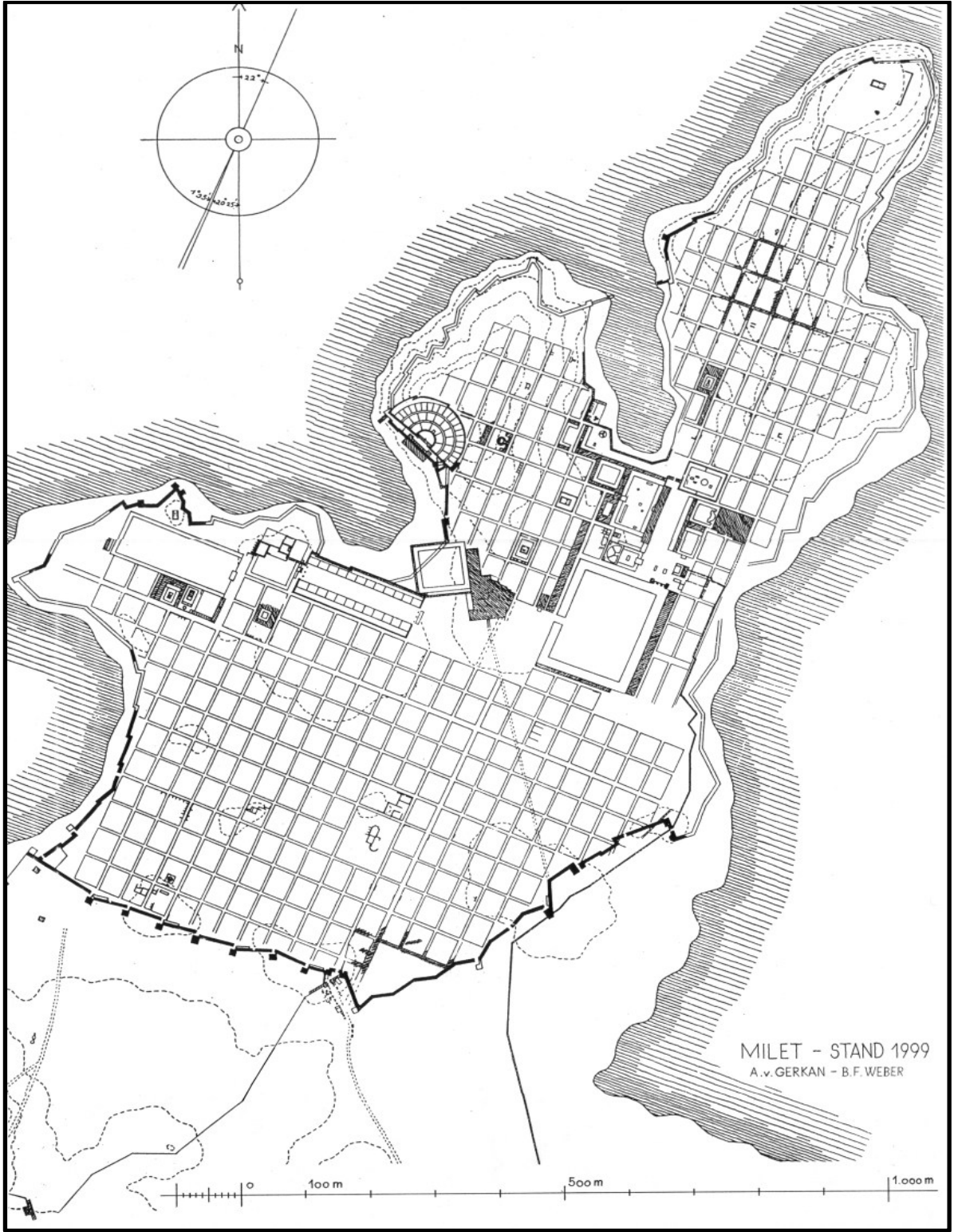
3.2.3. Klasik/Antik Devir Şehir Yerleşmeleri

Klasik veya Antik çağ olarak nitelendirilen dönem, Türkiye şehirlerinde jenetik sınıflandırma açısından önemli bir yere sahiptir. Anadolu'da Pers hakimiyetini takip eden Hellenistik ve Roma dönemleri klasik çağı en iyi tanımlayan dönemlerdir. Çoğunlukla Ege ve Akdeniz kıyıları olmak üzere Anadolu'da ve Trakya'da yerleşme tarihi açısından dikkat çekicidir. Bu dönem yerleşmelerinin “polis” adıyla anılması, ayrıca şehir ve devlet kavramlarının iç içe geçmiş olması dönemin önemli özelliklerindedir. Bu dönem için örnek teşkil edebilecek birçok şehir mevcuttur. Bunlar içinde Milet (Aydın şehrinin batısında), Priene (Aydın-Söke'nin güneybatısında), Knidos (Muğla-Datça'nın batısında), Efes (İzmir-Selçuk), Bergama (İzmir-Bergama'nın kuzeyinde).

Harita 5: Klasik/Antik Çağda Yerleşmeler (awmc.unc.edu)

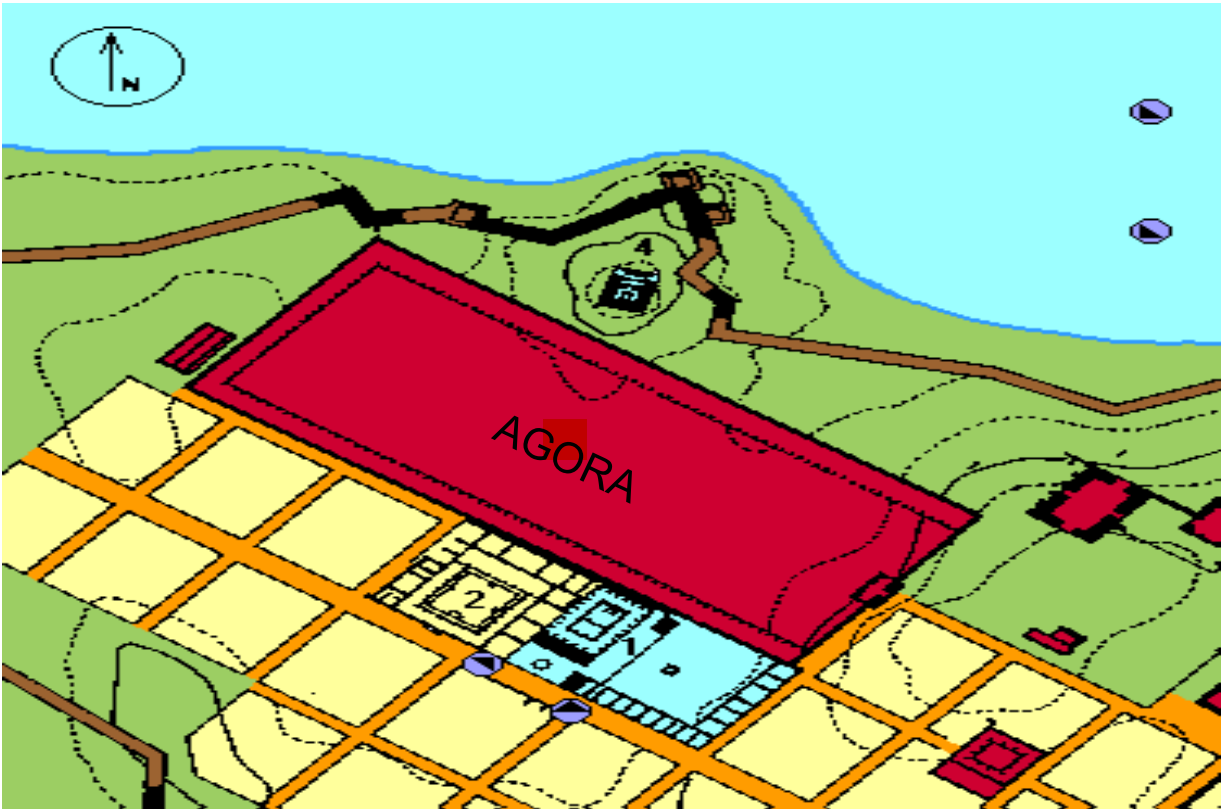
Antik çağda birçok alanda olduğu gibi şehirler de gelişmiştir. Şehir planındaki düzen dikkat çekicidir. “İzgara” planlı olarak gelişen ve birbirini dik kesen şehirlerde ana yollar “agora”ya ulaşmaktadır. Agora genellikle şehrin ortak kullanım alanı olarak çoğunlukla dikdörtgen fakat bazen de düzensiz olarak gelişen şehrin; siyasi, idari, sosyal ve ticaret merkezidir. Bu dönemde Türkiye’de yeralan ve antik çağın önemli bir örneğini oluşturan Milet dönemin ekonomik, siyasi, askeri ve idari açıdan öne çıkmış bir merkezi durumunda idi. Ayrıca Milet, antik çağın sembolü haline gelen ve günümüze kadar önemini koruyan, birbirini dik kesen cadde ve yol sisteminin mimarı olan Hippodamus’un doğduğu şehirdir.

Şekil 6: Milet Antik Şehri (A.Gerkan-B.F. Weber-flickr.com)

Şekil 7: Berlin Bergama Müzesinde yer alan Milet Şehrinin örnek modeli. H.Schleif ve K. Stephanowitz tarafından 1968 yapılmıştır (wikipedia.com).

Şekil 7: Milet şehrinin Batı kısmında bulunan Agora (studyblue.com)

Şekil 7: Klasik çağın en belirgin özelliklerinden biri Agora'lardır.

Uygulamalar

- 1- İçinde bulunduğunuz veya evrenizde bulunan şhiri jenetik sınıflandırmaya göre değerlendiriniz.
- 2- İçinde bulunduğunuz veya evrenizde bulunan şhirin hangi dönemleri kapsadığını araştırınız.

Uygulama Soruları

- 1-** İçinde bulunduğunuz veya çevrenizde bulunan şehiri jenetik sınıflandırmaya göre değerlendirdiğinizde hangi dönemleri belirleyebildiniz?
- 2-** Bu dönemlere ait hangi izler bulunmaktadır?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde önceki derste öğrenmiş olduğumuz şehir sınıflandırmaları esaslarına göre şehirlerde jenetik sınıflandırma konusunda bilgiler edindik. Türkiye şehirlerini jenetik sınıflandırmaya göre tasnif edilmesiyle hangi dönemlerin ortaya çıktığını belirledik.

Jenetik sınıflandırmaya göre Türkiye’de Taş devri şehir yerleşmeleriyle ilgili izleri ve bunların özellikleri hakkında bilgi edindik. Taş devri şehir yerleşmelerine ait örnekler inceledik.

Jenetik sınıflandırmaya göre Türkiye’de Maden devri şehir yerleşmeleriyle ilgili izleri ve bunların özellikleri hakkında bilgi edindik. Maden devrine ait şehir yerleşmelerinin Kalkolitik (Bakır çağı) ve Tunç (Bronz çağı) olmak üzere ikiye ayıldığını ve bunların da özelliklerine aiz şehir yerleşmeleri örneklerini inceledik.

Jenetik sınıflandırmaya göre Türkiye’de Klasik-Antik devir şehir yerleşmeleriyle ilgili izleri ve bunların özellikleri hakkında bilgi edindik. Klasik-Antik devir şehir yerleşmelerine ait örnekler inceledik.

Bölüm Soruları

Cevaplar

4. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE JENETİK SINIFLANDIRMA-II

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

4.1. ORTAÇAĞ ŞEHİRLERİ

4.1.1. Bizans Dönemi Şehirleri

4.1.2. Selçuklu Dönemi Şehirleri

4.1.3. Beylikler Dönemi Şehirleri

4.2. Osmanlı Dönemi Şehirleri

4.2.1. Osmanlı Şehirleri

4.2.1.1. Osmanlı Şehirlerinde Yerleşim Düzeni

4.2.1.2. Osmanlı Şehirlerinde Kullanım Alanları

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Türkiye’de jenetik sınıflandırmaya göre Ortaçağ kaç şekilde incelenir?
- 2- Türkiye’de jenetik sınıflandırmaya göre yakınçağ şehirleri hangi dönemle anılır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Ortaçağ Şehirleri	Türkiye’de şehir sınıflandırmalarından jenetik sınıflandırmaya göre Ortaçağa ait şehir yerleşmeleri hakkında bilgi edinilmesi	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Bizans Dönemi Şehirleri	Ortaçağa ait Bizans dönemi şehir yerleşmelerinin öğrenilmesi	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Selçuklu Dönemi Şehirleri	Ortaçağa ait Selçuklu dönemi şehir yerleşmelerinin öğrenilmesi	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Beylikler Dönemi Şehirleri	Ortaçağa ait Beylikler dönemi şehir yerleşmelerinin öğrenilmesi	
Yakınçağ Şehirleri	Yakınçağa ait Osmanlı dönemi şehir yerleşmelerinin öğrenilmesi	

Anahtar Kavramlar

- 1- Türkiye’de Ortaçağ şehirleri
- 2- Türkiye’de Bizans dönemi şehirleri
- 3- Türkiye’de Selçuklu dönemi şehirleri
- 4- Türkiye’de Beylikler dönemi şehirleri
- 5- Türkiye’de Osmanlı dönemi şehirleri

Giriş

Türkiye’de Klasik/Antik Çağ’ı takip eden dönemde Türkiye şehirlerinde önemli değişimler yaşanmıştır. Jenetik sınıflandırmada Türkiye şehirleri açısından özellikle incelenmesi gereken bir dönem olarak nitelendirebileceğimiz Orta Çağ, bu alandaki şehirlerin özellikle toplumsal, kültürel, ekonomik, askeri ve siyasi açıdan farklılıkların dikkat çekici bir şekilde gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Roma imparatorluğunun bir devamı olarak gelişen Bizans dönemi, esasen Roma gelenekleriyle donatılmış şehirlerin M.Ö. 330, 345 ve 395 tarihlerindeki kırım noktalarının yaşanmasıyla değişimlerin yaşanmaya başladığı bir dönem olarak görülmektedir. Bu köklü farklılaşmanın temeli inanç sistemlerindeki değişim ve buna istinaden şehirlerdeki değişim esasına dayanmaktadır. Türkiye şehirlerinin jenetik sınıflandırma açısından farklı ve yeni bir dönem olan Selçuklu dönemi, Türk şehir anlayışının Anadolu topraklarında gelişmeye başladığı bir dönem olmuştur. Dolayısıyla şehir sınıflandırmalarında jenetik sınıflandırmaya farklı bir kültür, gelenek ve yaşam tarzına sahip olması, aynı çağda yani Orta Çağ’da olmasına rağmen şehir sisteminde meydana gelen farklı yapılanma yeni bir tasnife gidilmesine neden olmuştur. Beylikler dönemi, beyliklerin yerleşme üzerinde etkili olduklarını; hem sürece bağlı etkileri hem de Selçuklu ve Osmanlı arasında kültürel bir köprü olmaları açısından değerlendirilmesi gereken bir dönem olarak düşünülmektedir. Osmanlı dönemi özellikle Türkiye şehirleri açısından üzerinde durulması gereken bir dönemdir. Zira Osmanlı şehirleri Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemiyle gelişen ve Osmanlı döneminde en son safhasına ulaşan “Geleneksel Türk Şehir Sistemi”nin izah bulduğu bir dönemdir.

4.1. ORTAÇAĞ ŞEHİRLERİ

Türkiye’de Klasik/Antik Çağ’ı takip eden dönemde Türkiye şehirlerinde önemli değişimler yaşanmıştır. Jenetik sınıflandırmada Türkiye şehirleri açısından özellikle incelenmesi gereken bir dönem olarak nitelendirebileceğimiz Orta Çağ, bu alandaki şehirlerin özellikle toplumsal, kültürel, ekonomik, askeri ve siyasi açıdan farklılıkların dikkat çekici bir şekilde gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Yukarıda da izah edildiği gibi bu dönem, jenetik sınıflandırma açısından değerlendirildiğinde üç ayrı şekilde tasnif edilebilmektedir.

Buna göre:

- 1) Bizans Dönemi Şehirleri
- 2) Selçuklu Dönemi Şehirleri
- 3) Beylikler Dönemi

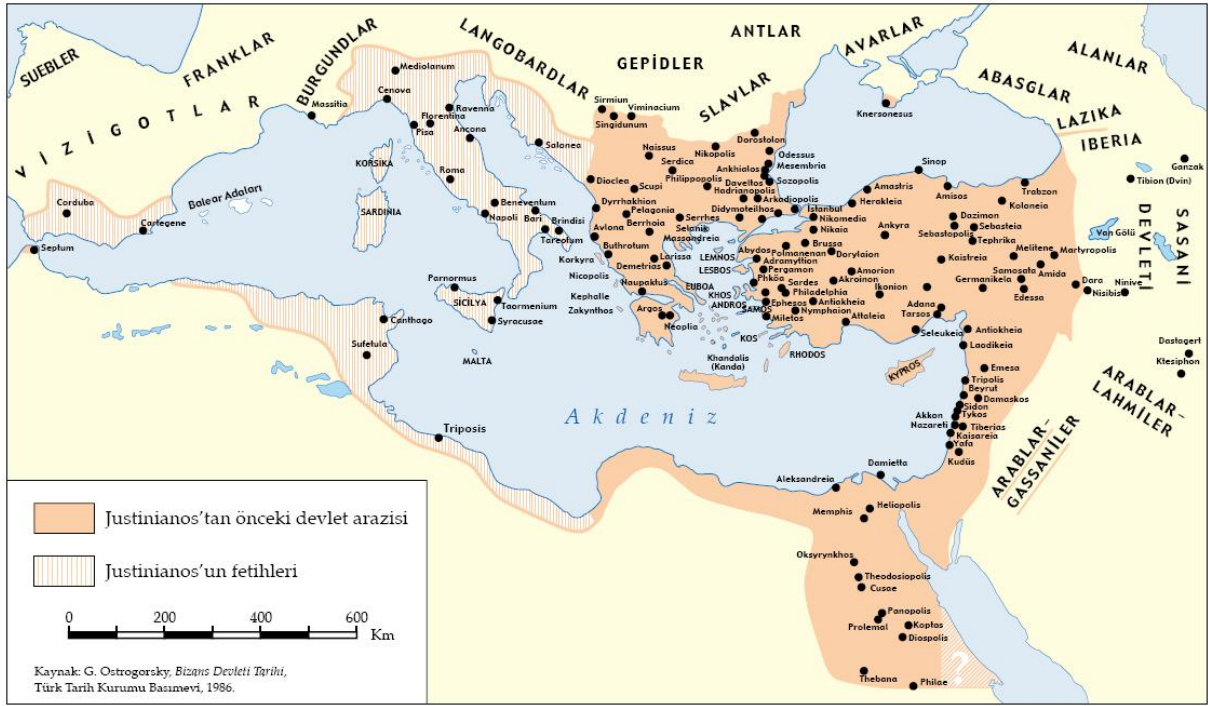
Orta Çağ’da Roma’nın bir devamı olan fakat toplumsal değişimlerle Roma’dan ayrılan Bizans, Türklerin Anadolu’ya girişiyle gelişen kültürel ve toplumsal değişimlerle yerleşmelere yansıyan Selçuklu dönemi ve şehirler açısından çok büyük bir değişim olmamasına rağmen yine bu dönem içerisinde görülen Beylikler dönemidir. Şimdi sırasıyla bunları izah etmeye çalışalım.

4.1.1. Bizans Dönemi Şehirleri

Roma imparatorluğunun bir devamı olarak gelişen Bizans dönemi, esasen Roma gelenekleriyle donatılmış şehirlerin M.Ö. 330, 345 ve 395 tarihlerindeki kırım noktalarının yaşanmasıyla değişimlerin yaşanmaya başladığı bir dönem olarak görülmektedir. Bu köklü farklılaşmanın temeli inanç sistemlerindeki değişim ve buna istinaden şehirlerdeki değişim esasına dayanmaktadır.

Bizans şehirlerindeki değişim inanç sistemindeki farklılaşmaya dayandığından öncelikle mabetler yerine kiliseler inşa edilmiştir. İhtişamlı, sütunlu, geniş caddeler yerini daha dar ve sade cadde veya sokaklara bırakmıştır. Bizans şehirinde tiyatrolar inşa edilmemiş daha çok spora dayalı mekanlar inşa edilmiştir. Bu nedenle hipodromlara inşa edilmiştir. Ayrıca şehir savunmasında önemli bir yere sahip olan surlara büyük önem vermişlerdir (TUNCEL, M., 1980: 145)

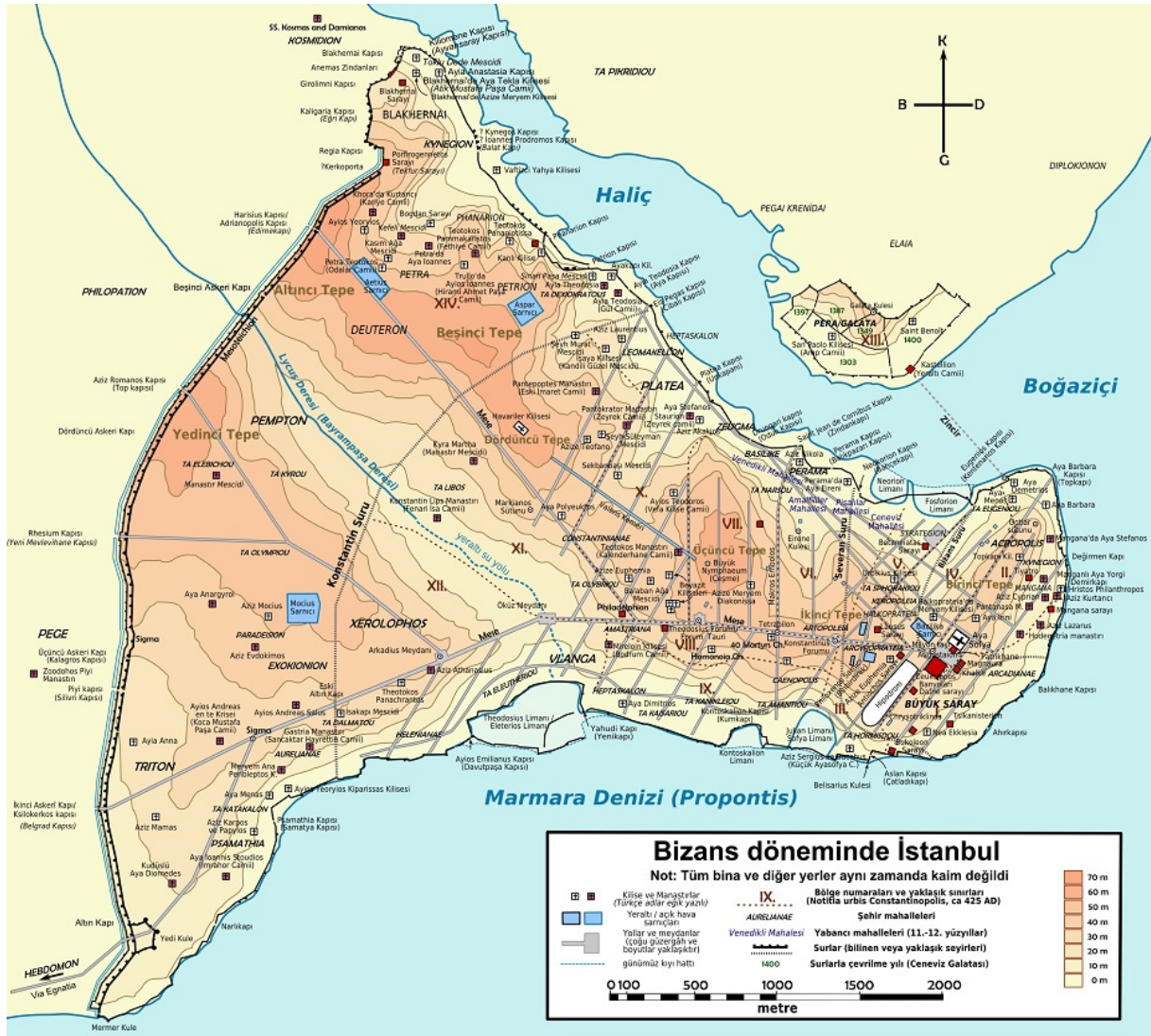
Bugünkü Türkiye sınırları içinde kalan kesimde Bizans dönemine örnek teşkil edebilecek şehirler; Constantinopolis (İstanbul), Nicaea (İznik), Trabzon,

Harita 1: Bizans imparatorluğunun sınırları (Ostrogorsky, G.,-1995).

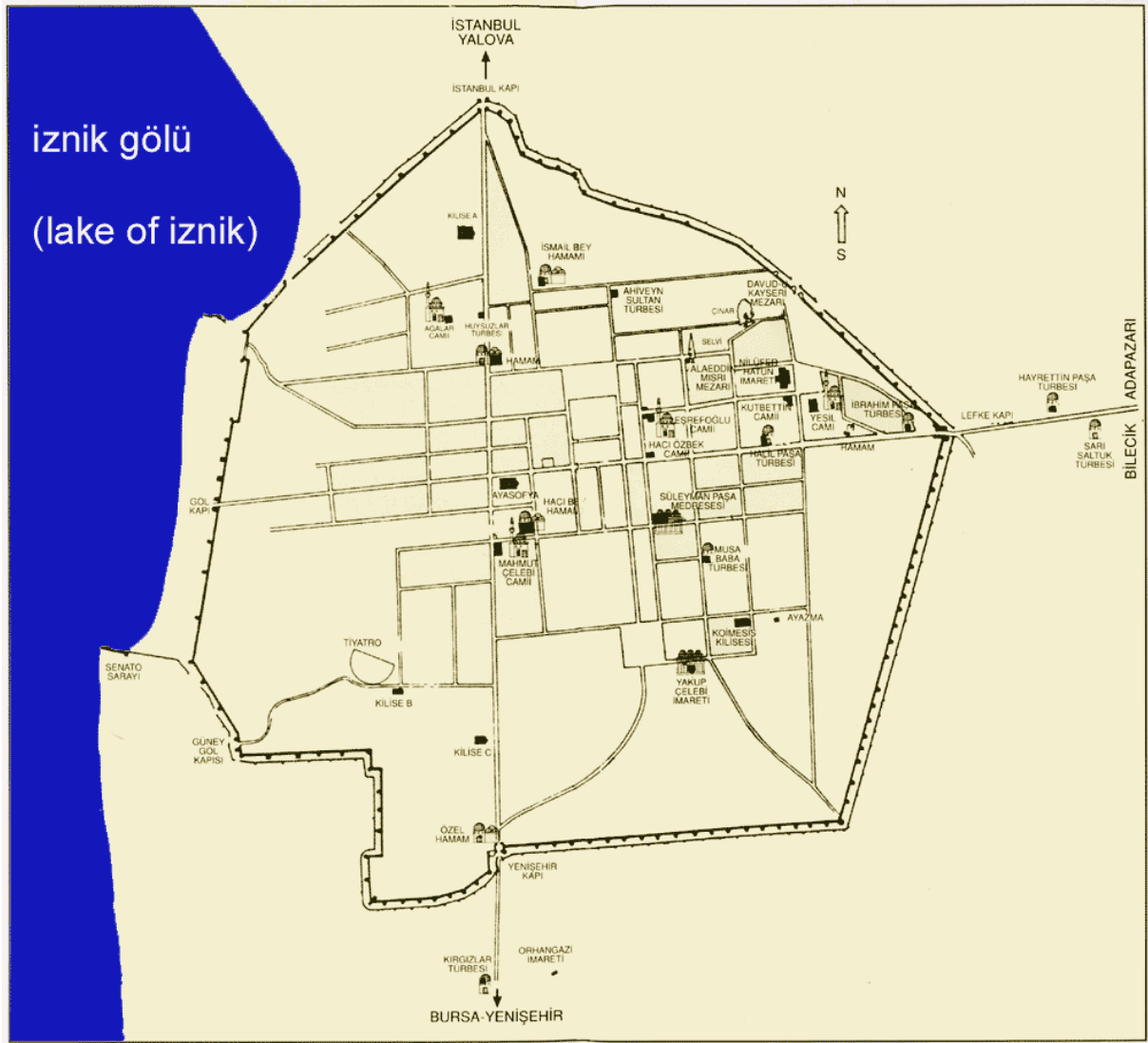
Bizans döneminin en önemli şehri olan Constantinopol, İmparator Constantin'in M.S. 330 yılında burayı Roma'nın doğudaki merkezi olarak seçmesiyle başlayan süreç İstanbul tarihi açısından önemlidir. Bu tarihten sonra yıldızı parlayan şehir, M.S. 395 yılında Roma imparatorluğunun Doğu ve Batı Roma olarak ikiye bölünmesiyle Doğu Roma imparatorluğunun yani Bizans'ın Başkenti olmuştur. Şehir, bu dönemde yaşam tarzları, kültürü ve planı itibariyle Bizans dönemi için oldukça iyi bir örnek teşkil eder.

Roma'nın doğudaki merkezini seçmek adına İznik ile İstanbul arasında bir seçim yapmak durumunda kalan İmparator Constantin, İstanbul'u seçmiştir. Şayet İstanbul olmamış olsaydı İznik bu konuda önemli bir misyon yüklenecekti. Nitekim İznik, Constantin'in yetiştirildiği yer olması hasebiyle imparator için son derece önemlidir. Zaten beklenti de bu yönde idi. Fakat İstanbul'un sahip olduğu konum, imparatorun bu seçimde İstanbul'u tercih etmesinde büyük etken olmuştur.

Şekil 1: Bizans döneminde İstanbul (wikipedia.com)

İznik şehri, bu dönemde Hristiyan dünyası açısından çok önemli bir dini merkezdir. Bununla birlikte İznik şehrinin tarihi çok daha eskiye dayanmaktadır. Fakat İznik'in bu dönemde çok önemli ve tarihi ve kültürel bir misyon yüklenmesi şehri bu dönem için çok daha fazla ilgi çekici kılmaktadır.

Şekil 2: İznik şerhlerinin planı (bursa.gov.tr).

Bizans'ın yani Doğu Roma imparatorluğunun son kalıntısı olarak bilinen Trabzon ve çevresi ise bu devrin önemli şehirlerinden biridir. İstanbul'u 1453 yılında fethinden kısa bir süre sonra Trabzon'a yönelen Fatih Sultan Mehmet bu seferi esnasında Trabzonun fethinin gerçekleşmesi gerektiğini ve bu fetih gerçekleşmedikçe İstanbul'un fethinin yarım kalacağını ifade etmiştir. Bu düşünce ile Fatih Sultan Mehmet siyasi, askeri ve ekonomik açıdan yüksek bir öngörüye sahip olduğunu açıkça göstermiştir. Trabzon şehri de tarihi eskiye dayanmasına rağmen bu dönemin öne çıkan şehirlerinden biri olmuştur.

4.1.2. Selçuklu Dönemi Şehirleri

Türkiye şehirlerinin jenetik sınıflandırma açısından farklı ve yeni bir dönem olan Selçuklu dönemi, Türk şehir anlayışının Anadolu topraklarında gelişmeye başladığı bir dönem olmuştur. Dolayısıyla şehir sınıflandırmalarında jenetik sınıflandırmaya farklı bir kültür, gelenek ve yaşam tarzına sahip olması, aynı çağda yani Orta Çağ'da olmasına rağmen şehir sisteminde meydana gelen farklı yapılanma yeni bir tasnife gidilmesine neden olmuştur. Bu dönemi esasen Türk-İslam geleneğinin şehirlere yansımaları olarak düşünmek gerekir. Selçuklu dönemindeki şehirlerin büyük oranda mevcut yerleşmeleri yeniden imar ederek kendi yaşam tarzlarına, kültür ve geleneklerine göre dizayn etmişlerdir. Bununla birlikte yeniden kurmuş oldukları şehirler de sözkonusudur. Adı doğrudan türkçe olan yerleşmeler bu dönemde kurulmuş şehirler olarak görülür. Bu şehirlere örnek olarak; Aksaray, Akşehir, Kırşehir, Seydişehir, Karaman gösterilebilir. Bir de daha önceki dönemlerde kurulmuş veya bir şehir kalıntısı üzerinde gelişmiş olan Selçuklu şehirlerinin de isimleri türkçeleştirilerek değiştirilmiştir. Bu şehirlere ise, Sebasteia (Sivas), Caesaria (Kayseri), İkonium (Konya), Melitene (Malatya), Herakleia (Ereğli) örnek teşkil eder (TUNCEL, M., 1980: 148).

Harita 2: Anadolu Selçuklu Devleti (eba.gov.tr.)

4.1.3. Beylikler Dönemi Şehirleri

Beylikler dönemi iki açıdan önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi Selçuklu devletinin kuruluş, gelişme ve yok olma süreçlerinde varlıklarını sürdürmüş olmalarıdır ki, bu husus özellikle Anadolu'nun Türkleşmesinde son derece önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bu süreçte her yerleşme Türk gelenek ve kültürünün bir ifadesi olmuştur. İkincisi ise, Selçuklu ve Osmanlı arasında bir geçiş teşkil etmesi açısından beylikler dönemi önemli bir yere sahiptir.

Şehir sınıflandırmalarında genetik sınıflandırmada çok fazla yerinin olmadığı düşünülse de yine de beyliklerin yerleşme üzerinde etkili olduklarını; hem sürece bağlı etkileri hem de Selçuklu ve Osmanlı arasında kültürel bir köprü olmaları açısından değerlendirilmesi gereken bir dönem olarak düşünülmektedir.

Her iki hususu da gözönüne aldığımızda; özellikle her biri bir devlet niteliğinde olan beyliklerin kurulmuş oldukları alanlarda yer alan yerleşmeler bu kültürel varlıktan etkilenmiş olduklarını söyleyebiliriz. Saltuklu Beyliğinin (1072) kuruluşunda Erzurum, Oltu, İspir, Bayburt, Kars'ta; Mengüceklî Beyliği (1080), Erzincan, Kemah, Divriği, Şebinkarahisar'da; Danişment Beyliği (1080) Sivas, Tokat, Amasya, Çankırı, Kastamonu, Kayseri ve Malatya'da; Artuklu Beyliği (1102) Hasan Keyf ve çevresi, Harput ve çevresi, Mardin ve çevresinde etkili olmuşlardır. Şüphesiz mimari, kültür ve gelenekleriyle ve özellikle sanatlarıyla öne çıkmışlardır. Ayrıca Selçuklu devletinin parçalanmasıyla ortaya çıkan ve ikinci döne beylikler olarak nitelendirilen süreçte beyliklerin, bulundukları alanda yer alan yerleşmeler açısından değerlendirilmesi ve bu sınıflandırmada özellikle izah edilmesi gereken hususların olduğu düşüncesindeyiz. Şüphesiz Beylikler dönemine ait pek çok örnek vermek mümkündür. Fakat konumuz genetik sınıflandırmayla sınırlı olduğundan bu meseleyi burada bırakıyoruz.

Harita 3: Türkiye'de Beylikler Dönemi (eba.gov.tr)

mevcuttur. Hiç şüphesiz Osmanlı, şehirlerde yıkıcı değil yapıcı bir rol oynamış, bu yüzden yeni bir şehir kurması imparatorluğun sonraki dönemlerinde sözkonusu olmuştur. Nitekim 18. yüzyıla kadar yeni bir şehir tesis etmemesi ancak bununla izah edilebilir. Örneğin Yozgat ve Nevşehir; eskiye inen bir tarihi gelenekleri olmayan ve 18. yüzyılda tesis edilmiş şehirler olarak karşımıza çıkmaktadır. 19. yüzyılda Osmanlı döneminde şehir kuruluşlarında artış kaydedilmiştir. Çeşitli nedenlerle kurulan şehirlere örnek olarak; Adapazarı, Ordu, Mersin, Zonguldak, Osmaniye, Ceyhan, Reyhanlı, İslahiye verilebilir (Tuncel, 1980: 150-151).

Türk kültürünün bir mirasçısı olarak bilinen Osmanlı şehri, Türk-İslam sentezinin ortaya koyduğu bir modeldir. Osmanlı şehrine baktığımızda mekansal kullanım açısından şehirde birbirinden farklı üç işlevsel grubun varlığını görmekteyiz. Bunlar şehrin morfolojisini oluşturan unsurlar olup karakteristik Osmanlı şehrinin meydana getirirler.

4.2.1.1- Osmanlı Şehirlerinde Yerleşim Düzeni¹

Yerleşim düzeni, şehir planlarının ortaya konmasında önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı şehirlerinin yerleşim düzenini dört ana grupta incelemek mümkündür. Bunlar aynı zamanda geleneksel Osmanlı şehirlerinin karakteristik ifadeleridir.

a- Şehrin önemine göre genellikle haftanın belirli günlerinde pazar yeri olarak da kullanılan küçük bir meydan; Osmanlı şehirlerinde görülen ortak özelliklerden birini teşkil eden ve eski şehrin merkezini oluşturan meydanlar, şehrin önemli bir unsuru durumundaydı. Meydanlar, Osmanlı şehir düzeninde birden fazla işlevin bir arada bulunduğu alanlardı. Aynı zamanda şehrin idari, ekonomik, sosyal ve kültürel fonksiyonlarının büyük bir kısmının gerçekleştirildiği, birçok kompleksin bulunduğu ve bir şehrin kalbinin attığı alanı ifade etmekte idi.

b- Şehrin önemine göre büyük veya küçük Ulu Cami denilen merkezi bir camii bulunur. Camii Osmanlı şehrinde önemli bir yeri olan bir yapıdır. Öyle ki gerek dini ve gerekse sosyal ve kültürel birçok hizmetin yerine getirildiği bir mekan olarak cemaatin toplandığı bir merkez nokta idi.

c- Şehrin büyüklüğüne göre değişen bir çarşı; Osmanlı şehirlerinde olmazsa olmaz denecek kadar önemli bir yeri olan çarşı, şehrin meydanında yeralan ve önemli işlevi olan bir alan idi. Çarşı, sadece bir üretim ve alış-veriş alanı olarak ekonomik açıdan çok fazla şeyler ifade eder. Nitekim çarşı, toplumsal ilişkilerde sosyal ve kültürel bir bütünlük ifade ederken şehirde camiyle birlikte bir toplanma noktası teşkil etmekte idi.

d- Şehrin hemen hemen tüm işlevsel alanlarının içinde bulunduğu ve şehrin tüm hizmetlerinin yerine getirilmesinde önemli bir yeri olan cadde ve sokak sistemlerinin, Osmanlı şehrinde özel bir yeri vardır. Meydandan itibaren ışınsal bir şekilde çevreye doğru

¹ BAYARTAN, Mehmet, 2014, Osmanlı Şehirleri – Coğrafi Araştırmalar, Akademi Titiz Yayınları, sf.14-17, İstanbul.

yayılış gösteren bu sistem, mahallelere bağlanan caddelerde sokaklara göre daha geniş ve daha düz bir akış izlerken yerleşim alanında bulunan sokaklarda bu, dar ve dolambaçlı olarak kendini göstermektedir. Şehir meydanında ulu camiden ve çarşıdan ışınsal şekilde yayılan eski ana caddeler (arterler) ve bu caddeleri çeşitli açılarla kesen dolambaçlı (ivicaçlı) ve çıkmaz sokaklar, aynı zamanda Osmanlı şehirlerinin genel karakterini ortaya koyar. Osmanlı şehirlerinin planlarına şekil veren unsurlardan biri olan ivicaçlı sokak sisteminin ortaya çıkışında önemli olan bazı faktörler vardır.

İvicaçlı sokakların ortaya çıkışında;

a- İslamiyet'in etkisi olmuştur. Kişi ve grupların müdahale ve tecavüzleriyle eğri büğrü, düzensiz bir şekle sokulan sokaklar, mahremiyeti ve özellikle de güvenliği temin için, uç noktalarından kapatılarak çıkmaz hale getirilmiş, böylece başkalarının geçişine kapatılan sokak, belirli bir gruba ait özel bir yola dönüştürülmüştür. Evler doğrudan sokağa değil sokağı sınırlayan duvar gerisindeki avluya açılarak, aile hayatı gizlenmeye ve hususileştirilmeye çalışılmıştır (Can, 1995: 115). Böylece konutlarda yaşayan aileler kendilerine ait bir yolla caddelere ve oradan da merkeze geçiş yapıyorlardı.

b- Şehirlerin yerleşim düzeninde ivicaçlı sokak sisteminde Türk kültürünün de etkisi olmuştur. İskana tâbi tutulan çeşitli aşiretlere bağlı obalar, oymaklar yerleştikleri alanlarda ki, bu alanlar şehirlerde mahalleler şeklinde idi. Bunlar gerek geleneksel ve gerekse kültürel bağlamda kendi içerisinde kapalı bir sistem teşkil etmekte bu suretle merkezden çevreye şehrin dağılmasını önlemek amacını gütmekteydi. Bu husus şehirlerde sokak sistemlerinin bu düzeni almasında önemli rol oynamakta idi. Sokak sistemlerinde kapalılığın ön planda olması bu sokak tiplerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

4.2.1.2. Osmanlı Şehirlerinde Kullanım Alanları ²:

Osmanlı şehrine baktığımızda mekânsal kullanım açısından şehirde birbirinden farklı üç işlevsel gurubun varlığını görmekteyiz. Bunlar şehrin morfolojisini oluşturan unsurlar olup karakteristik Osmanlı şehrini meydana getirirler. Yerleşmenin ana ögesini oluşturan konut dokusu ve mesken alanları. Ekonomik etkinliklerin gerçekleştirildiği alan ve mekanlar olarak adlandırılan şehrin kamusal ve ortak alanlarını oluşturan çarşı-pazar, hanlar ve bedestenler. İdari, hukuki, dini, sosyal ve kültürel işlevlerin gerçekleştirildiği yine şehrin kamusal ve ortak alanlarını oluşturan eğitim kurumları, camiler, imaretler, hastaneler, hamam ve çeşmeler vs. gibi mekanlar.

a- Konut Dokusu ve Mesken Alanları:

² Bayartan, 2004: 17-22

Osmanlı şehirlerinde yerleşme dokusunun esas unsurunu meskenler oluşturmaktaydı. Mesken alanları, geleneksel doku içinde dar ve kıvrımlı sokakların her iki tarafında yeralan ve şehrin fiziki mekanlarının nicelik açısından en yoğun ve en karakteristik kesimini oluşturmaktaydı. Bu alanlar, toplumun en küçük birimi olan ve toplumun çekirdeğini oluşturan ailelerin yaşadığı alanlardı. Mesken alanları, şehrin kamusal ve ortak alanlarından kesin hatlarla ayrılmaktaydı. Nitekim mesken; ekonomik, dini, idari sosyal, hukuki ve kültürel işlevlere sahip olan ve ortak kullanım alanları olarak bilinen mekanlardan farklı olarak iş hayatından tamamen soyut bir alan olarak belirir. Meskenler, çevre şartlarını olduğu kadar yerleşmeyi de karakterize eden bir özelliğe sahiptir. Evler, arazinin elverişliliği nisbetinde birbirinin görünümünü engellemeyecek biçimde yamaçlara yerleşmiştir. Bu yönüyle Osmanlı şehrinin karakteristik meskenleri, geleneksel konut dokusu içinde Türk kültürünün gittiği her yere vurduğu bir damga gibidir ve başka kültürlerin oluşturduğu evlerden hemen ayrılır, belirgin bir yapı tipi olarak kendi ağırlığını ortaya koyar.

b) Ekonomik Etkinliklerin Gerçekleştirildiği Alanlar:

Osmanlı şehirde konutlar dışındaki yapılar daha çok hizmetlere yönelik amaçlar için yapılmıştır. Bu sayede şehirde yaşayanlar arasında önemli derecede sosyolojik bir bağ tesis olunmuştur. Nitekim Osmanlı şehirde, kamu yaşamı ve açık mekanlarda hep beraberce sık sık zaman geçirme bağlamında toplumsal ve psikolojik bir eğilim vardı. Hem de canlı bir biçimdeydi. Osmanlı şehrine ait imge ile esas düğüm noktası ve toplumun temsil gücü, günlük yaşamda çarşıya ve büyük cami avlularına emanet edilmişti (Cerasi, 1999: 198–199).

Osmanlı şehrinin en geniş fiziki mekanı çarşıdır. Osmanlı çarşısı, bir uzun çarşı ve bu çarşıya açılan her iş kolunun yer aldığı, diğer küçük çarşılarından meydana gelir. Ayrıca, şehir ticaretinin kalbi sayılan bedesten ve hanlar da Osmanlı şehrinin fiziki mekanlarının bulunduğu alanlar olarak karşımıza çıkar. Şehrin en canlı kısmı olarak nitelendirebileceğimiz bu alanlar, genel olarak Osmanlı şehirlerinde hemen tüm faaliyetlerde merkezden çevreye doğru bir yayılım göstermekte olup şehrin merkezinde yoğunluk kazanmıştır.

c) İdari-Hukuki-Dini-Sosyal-Kültürel Etkinliklerin Gerçekleştirildiği Alanlar³

Osmanlı şehirlerinde şehirlerin kamusal ve ortak alanlarını oluşturan mekânlar, şehrin önemli işlevsel gruplarından birini teşkil etmektedir. Bunlar içinde camiler, şehrin sadece dini fonksiyonlarını yerine getiren bir mekan değil aynı zamanda da birer sosyal kurum durumunda idi. Nitekim camilerin çevresinde hamamlar, imarethaneler, hastaneler de yer almakta idi. Böylece ibadetin yanı sıra sosyal hayatın vazgeçilmez unsurları şehir mimarisiyle birleştirilmiş oluyordu. Bütün bu oluşumlar, şehrin kültürü olarak belirlemektedir. İmaret ve işlevleri Osmanlı şehirciliğini tanımlayan ve onu kırsal bölgeden farklılaştıran önemli bir unsurdur. Halkın ortak olarak kullandığı kurumlar, tamamen işlevsel olmamakla

³ Bayartan, 2004: 416

beraber kültürel bir yükümlülük de taşımaktaydı. Şehrin çeşitli alanlarında bulunan bu mekanlar, birbiri içine girmiş ortak kullanıma sahip alanlarını teşkil etmekteydi. Dolayısıyla birçok faaliyet, dini bir çekirdeğin etrafında gerçekleştirilirdi. Şehrin çeşitli yerlerinde bulunan imarethane ve aşevleri halk arasında bulunan ve maddi gücü olmayan yoksulların beslenme, giyinme ve barınma hizmetlerini yerine getiren şehrin önemli alanlarını oluşturmaktaydı. Ayrıca bu müesseseler tarafından, dul ve yetimlere maaş bağlanmak suretiyle şehir içerisinde bir birliğin sağlanması hususunda da önemli bir misyonu yerine getirmekteydiler. Bunun yanı sıra şehirlerde, mektep ve medreseler kurulmak suretiyle halkın eğitimi için çaba sarfedilmekteydi. Bütün bunlar, şehirlerde kurulman “vakıf” sistemi sayesinde gerçekleştiriliyordu.

Ortak işlevlere ait binalar, Osmanlı şehrinde en fazla yüzölçümüne sahip binalardı (Cerasi, 1999: 129). Bunları kısaca maddeleyecek olursak; • Hayır işlerine dolaylı ve dolaysız olarak bağlı olan yapılar: İmaretler (halk mutfakları), darüşşifalar (hastaneler), • Eğitim-öğretim yapıları: Medreseler, sıbyan mektepleri,

- Kütüphaneler,

- Ticarethaneler ve ticaretle ilişkili yapılar: Kapalı çarşılar (arastalar), bedestenler, kervansaraylar (gezinlerin ve mallarının gece konaklaması için yapılmış avlulu yapılar, hanlar (mal depolanması, toptan ticaret ve bazen de yolcu tüccarların konaklamaları için yapılmış iki veya daha fazla katlı, avlulu ve avlunun etrafı revakla çevrili binalar), menzilhane (mola mekanı), şahıslara ait dükkanlar, kahvehaneler ve çayhaneler.

- Yönetim yapıları (idari yapılar): Konak (yönetici yeri), polis karakolları.

- Dini ibadet binaları (yapıları): Türbeler, tekkeler.

- Büyük imalathaneler ve dökümhaneler: Darphaneler, tophaneler, tersaneler.

- Diğer yapılar: Hamamlar, su dağıtımı için sebiller, şadırvanlar ve çeşmeler.

Netice itibarıyla bütün bu alanlar, Osmanlı şehrinin işlevsel bileşenleri olarak geleneksel Türk-İslam şehri sentezinin ortak parçalarını oluşturmaktaydı.

Uygulamalar

- 1- Türkiye’de Ortaçağ şehirlerini jenetik sınıflandırma açısından değerlendiriniz.
- 2- Türkiye’de Yakınçağ şehirlerini jenetik sınıflandırma açısından değerlendiriniz..

Uygulama Soruları

- 1-** Ortaçağ şehirleri hangi dönemleri kapsar?
- 2-** Osmanlı şehirlerinin özellikleri nelerdir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Türkiye’de şehir sınıflandırmaları arasında yer alan genetik sınıflandırmada Ortaçağ şehirleriyle ilgili bilgi edindik. Ortaçağ içinde Türkiye’de Bizans dönemi, Selçuklu dönemi ve Beylikler dönemine ait şehirlerden örnekler gördük. Bu örneklerle dayalı olarak Türkiye’de bu özelliklere ve geçmişe sahip şehir yerleşmelerini tasnif edebilmeyi öğrendik.

Türkiye tarihinde Yakınçağ olarak nitelendirilen döneme ait şehirlerin Osmanlı şehirleri olduğunu öğrendik. Osmanlı şehirlerinin özelliklerini; yerleşim düzenleri ve kullanım alanları hakkında bilgi edindik. Böylece Osmanlı şehirlerini genetik sınıflandırma açısından özel bir yeri olduğunu öğrendik.

Bölüm Soruları

Cevaplar

5. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE MORFOLOJİK SINIFLANDIRMA

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 5.1. Daire Şeklindeki Şehir Yerleşmeleri**
- 5.2. Uzanmış Şekildeki Şehir Yerleşmeleri**
- 5.3. Parçalı Şekildeki Şehir Yerleşmeleri**
- 5.4. Birleşik Şekildeki Şehir Yerleşmeleri**

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. Şehirler hangi şekillere göre tasnif edilmiştir?
2. Morfolojik sınıflandırmada hangi tasnifler yer almaktadır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Türkiye şehirlerinde morfolojik sınıflandırma	Türkiye’de şehir yerleşmelerinin şekillerine göre sınıflandırma yapar	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Daire şeklindeki şehir yerleşmeleri	Daire şeklindeki şehir yerleşmelerini kavrar	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Parçalı şekildeki şehir yerleşmeleri	Parçalı şekildeki şehir yerleşmelerini kavrar	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Birleşik şekildeki şehir yerleşmeleri	Birleşik şekildeki şehir yerleşmelerini kavrar	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak

Anahtar Kavramlar

1- Morfolojik sınıflandırma

Giriş

Şehirlerin sınıflandırmalarından kullanılan kriterlerden biri de morfolojik sınıflandırmadır. Şehirler kuruluş ve gelişme evrelerinde gerek fiziki gerekse beşeri tesirlerin etkisi altında çeşitli şekiller alırlar. Şehirlerin bu faktörlere bağlı olarak almış olduğu şekillerle ifade edilmesi sözkonusudur. Böylece denilebilir ki, morfolojik sınıflandırma; şehirlerin yerleşmiş bulundukları alanlarda üzerinde kurulduğu mekânsal ünitelerin şekline benzer ve farklı olma esasına göre yapılan bir sınıflandırmadır. Şehirlerin morfolojik sınıflandırmasında çeşitli izah yolları kullanılmıştır. Şehir çalışmalarının yapıldığı çeşitli disiplinlerde bu konuda farklı kavramlarla anlatım zenginleştirilmiştir. Bu konudaki en bilinen sınıflandırmada dört ayrı şekil sözkonusudur.

5. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE MORFOLOJİK SINIFLANDIRMA

Şehirler yeryüzünde çeşitli faktörlerden dolayı bulunduğu ve yayıldığı alanda görünümündeki şekli dikkate alınarak yapılan bir tasniftir. Gerçekten de şehirler görünümüne bakıldığında çeşitli şekillerle de ifade edilebilmektedirler. Bu nedenle şehir sınıflandırmalarında şehirlerin şekillerine göre bir tasnif yapılabilmektedir. Böylece denilebilir ki, morfolojik sınıflandırma; şehirlerin yerleşmiş bulundukları alanlarda üzerinde kurulduğu mekânsal ünitenin şekline benzer ve farklı olma esasına göre yapılan bir sınıflandırmadır. Bir başka deyişle şehirler, şekillerine göre değerlendirilmektedir. Şehirlerin morfolojik sınıflandırmasıyla ilgili çeşitli şekillerde bir ayırım sözkonusudur (Göney, 1995: 146).

Şehirler kuruldukları alanda gelişir ve güç kazanır. Güçlendikçe fiziki ve beşeri faktörlerin imkan verdiği veya etki ettiği ölçüde büyürler. Şehirlerin büyümeleri esnasında fiziksel olarak çeşitli şekillerle izah edilebilir. Şehirlerin bu aldıkları şekiller gerek fiziki gerekse beşeri faktörlerin etki alanı içindedirler. Çoğunlukla fiziki unsurların şehrin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahip oldukları söylenebilir. Fakat beşeri hususlar da şehirlerin şekil kazanmasında etkiye sahiptirler. Bu nedenle her iki etkinin de varlığından bahsetmek gerekir. Zira şehirlerin kurulmuş oldukları mekanın fiziki bir unsur olduğu gerçeği gözardı edilemez. Bununla birlikte şehirlerin var olma sebebi esasen insan ise, bu durumda insanın seçmiş olduğu yer, kendisine yarar sağlayacak ve sağlam bir çevreye sahip olabilecek, hayatini sürdürebilecek bir zemin olacaktır. Bir başka deyişle insan sahip olduğu değerler ve kazanımlarla şehri kurar ve geliştirir. Böylece şehirler, hem fiziki hem de beşeri faktörlerin etkisiyle büyür ve gelişirler.

Burada bir hususu açıklamakda fayda vardır. Şehirler hem fiziki/doğal hem beşeri tesirlerin etkisiyle büyürken şekil değişikliğine uğramaları da sözkonusudur. Bu nedenle bu konuda vereceğimiz örneklerde şehirlerin tarihsel dokularını baz alarak izah etmeyi uygun bulduk. Nitekim zaman içinde şehirlerin şekillerinde değişmeler meydana gelmekte olup farklı şekillerle izah edilebilmektedir. Dolayısıyla ders için meselenin daha iyi anlaşılabilmesi açısından konuyu bu şekilde sınırlandırdık.

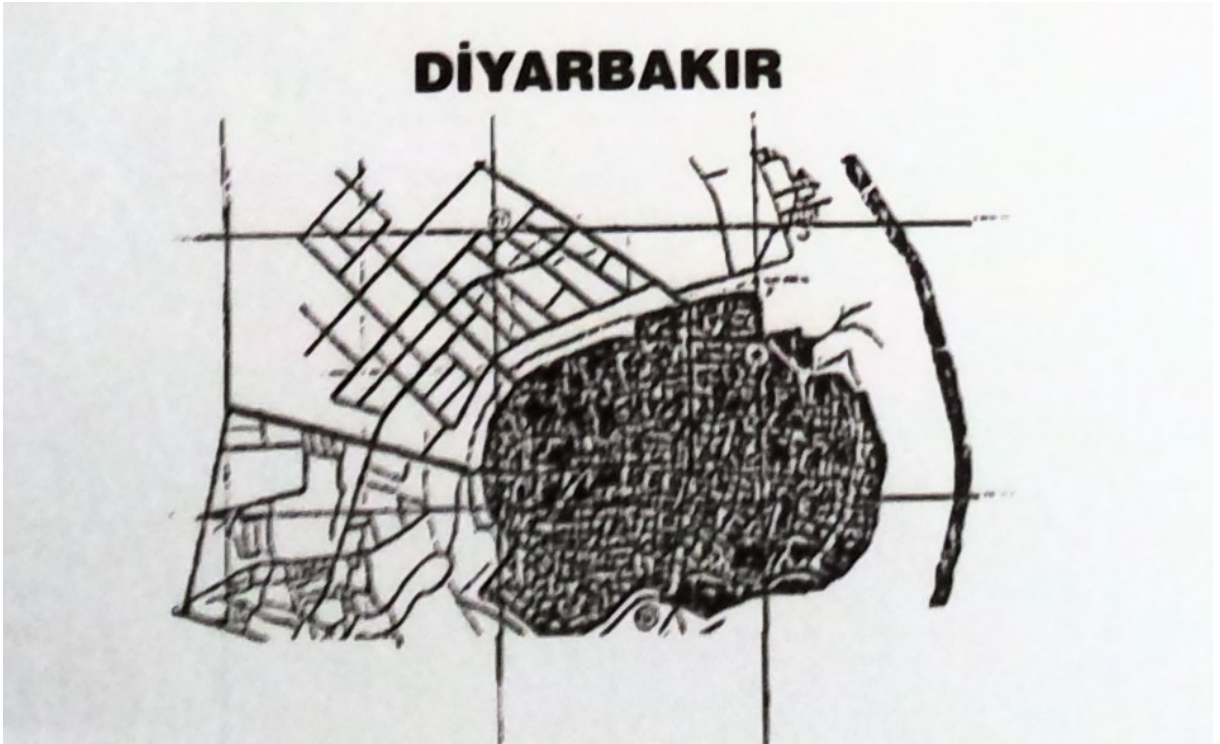
Şehirlerin morfolojik sınıflandırmasında çeşitli izah yolları kullanılmıştır. Şehir çalışmalarının yapıldığı çeşitli disiplinlerde bu konuda farklı kavramlarla anlatım zenginleştirilmiştir. Bu konudaki en bilinen sınıflandırmada dört ayrı şekil sözkonusudur. Bunlar:

- 1- Daire şeklindeki şehir yerleşmeleri
- 2- Uzanmış şeklindeki şehir yerleşmeleri
- 3- Parçalı şeklindeki şehir yerleşmeleri
- 4- Birleşik şeklindeki şehir yerleşmeleri

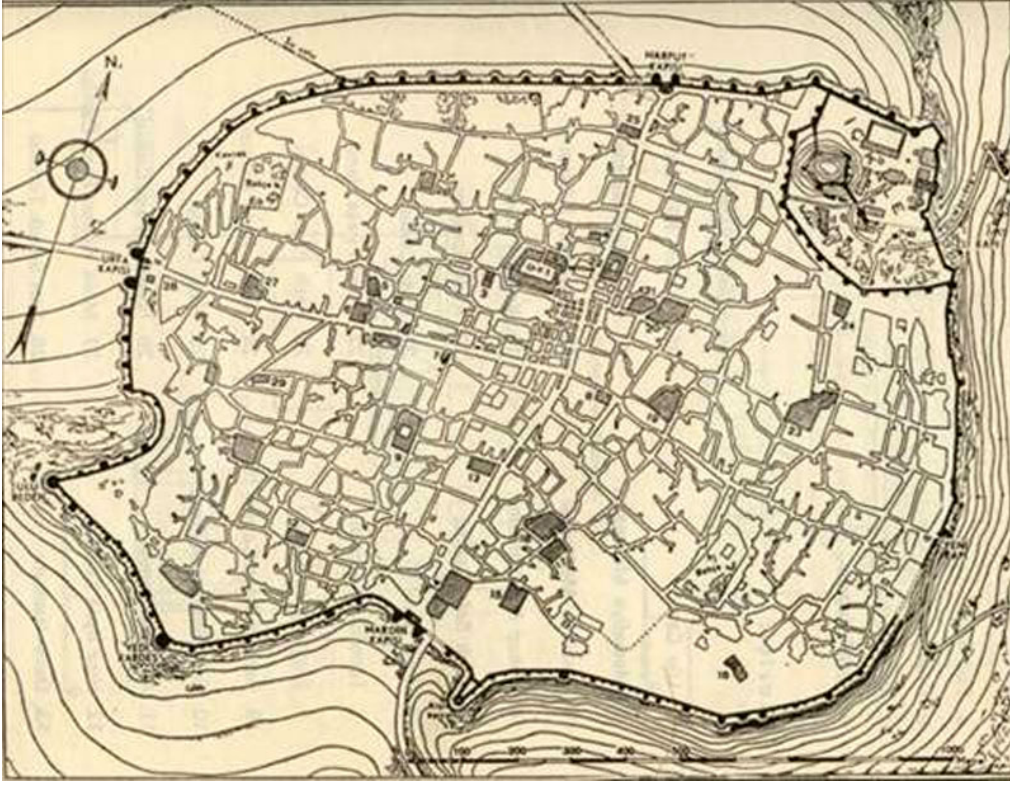
5.1. Daire Şeklindeki Şehir Yerleşmeleri

Genellikle ovalarda yer alırlar. Yerleşme sahalarının çevresinde hiçbir tarafa uzantı mevcut değildir (Göney, 1995: 146). Bununla birlikte şehrin çeşitli alanlarında çıkıntılar söz konusudur. Böylece şehir, kabaca bir daire şeklini andırmaktadır.

Daire şeklindeki şehir yerleşmelerine örnek teşkil edebilecek şehirlerden biri Diyarbakır'dır. Diyarbakır, tarihi dokusu korunmuş şehirlerden birisidir. Merkezde kesişen kuzey-güney ve doğu-batı yönü iki ana yolu ve bu yollarla bağlantılı dört ana kapısı ve gizli geçitleri bulunmaktadır. Zamanla yıkılan ya da yeni yapılan binalarla biçimlenerek günümüz dokusuna kavuşmuş bir şehirdir (C.Parla, 2005: 57) . Şüphesiz günümüzde artık daire şeklinde bir şehir olarak Diyarbakır'dan söz etmek mümkün değildir. Zira daha önce de ifade edildiği gibi şehirlerin zamanla gelişim aşamalarında tek bir şekilde kalmaları söz konusu değildir. İmkanlar ölçüsünde şehirlerde şeklen bir değişikliğin olması da de son derece olağandır.

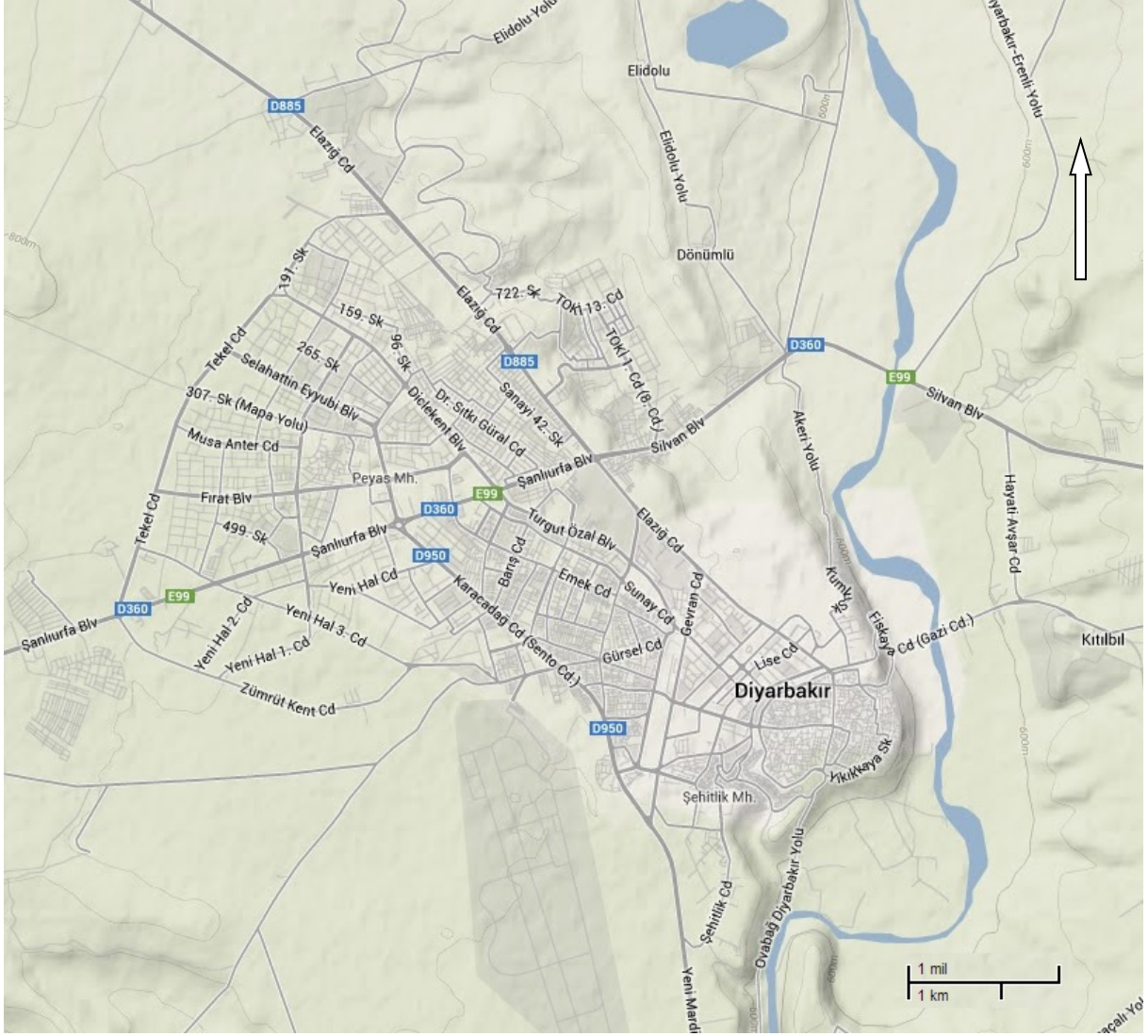
Şekil 1: Diyarbakır şehir dokusu (Arû, K.).

Şekil 2: Diyarbakır şehrinin eski dokusu (Anonim).

Şekil 3: Eski ve yeni dokusuyla Diyarbakır şehri (google maps).

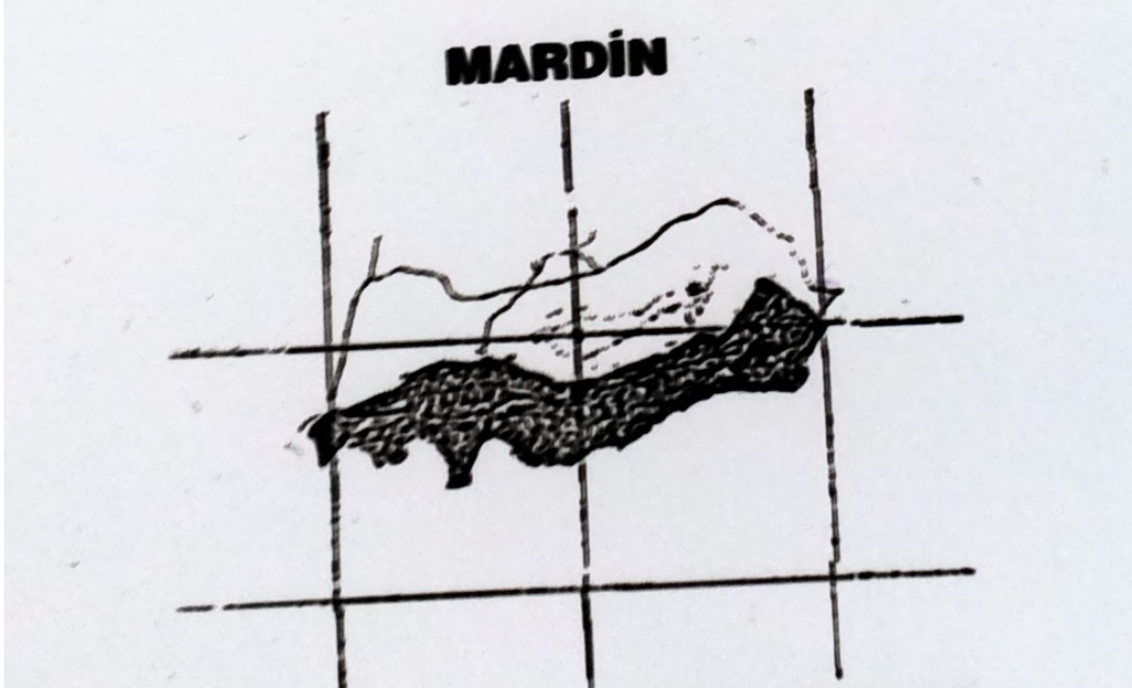

Şekil 4: Eski ve yeni dokusuyla Diyarbakır şehri (google maps)

5.2. Uzanmış Şekildeki Şehir Yerleşmeleri

Bu şehirler, genellikle ince uzun bir görünüme sahiptirler. Bunlar kıyıya veya ovalık sahalara paralel uzanan ve çok dik meyilli dağların eteklerinde kurulmuş şehirlerde görülür. Ayrıca ovalarda büyük ve işlek yolların kenarında gelişmiş şehirler ile dağ geçitlerinde, dar ve dik vadilerin tabanlarında, nehirlerin iki kenarında doğal setler üzerinde yeralan şehirler de bu tip içinde yeralabilirler. Bu tarz şehirlere şerit şeklinde şehirler de denilebilir (Göney, 1995: 146).

Mardin şehri, uzanmış şekildeki şehir yerleşmelerine örnek teşkil edebilecek önemli bir şehirdir. Şehir bulunduğu konumu itibarıyla gerek Türkiye gerekse Orta Doğu açısından merkezi bir yere sahiptir. Şehir, 1150 metrelik bir yükseltiye sahip olup, doğu-batı doğrultulu Mardin-Midyat eşiği adı verilen dağ kitlesinin güneye bakan yamacı üzerinde kabaca 2500 metre uzunluğunda ve 800 metre genişliğinde uzanmaktadır.

Şekil 5: Uzanmış şehir şekline bir örnek olarak Mardin şehrinin eski dokusu (Arû, K.).

Şekil 6: Günümüzde Mardin şehri (google maps).

Şekil 7: Havadan Mardin şehri (Mardin Belediyesi).

Şekil 8: Havadan Mardin şehri (Mardin Belediyesi).

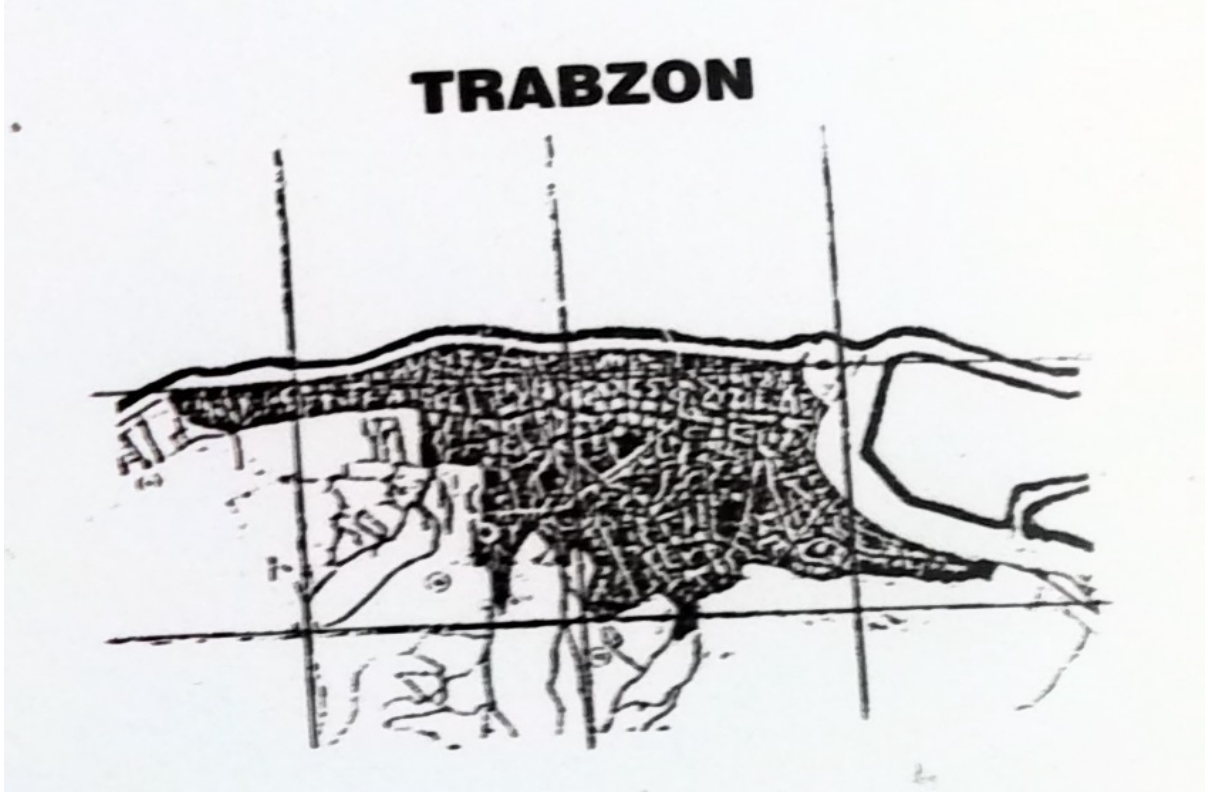

Şekil 9: Mardin şehri (Mardin Belediyesi).

Şekil 10: Mardin şehri (Mardin Belediyesi).

Geçmişı çok eskiye dayanan Trabzon şehri, sahip olduğu coğrafi mevkii, limanı ve hinterlandı sayesinde tarihi boyunca bulunduğu bölgede çevresine göre bir hakimiyet sahası teşkil etmiş önemli bir şehirdir. Trabzon şehri, liman fonksiyonuyla gelişmiş ve kıyı boyunca uzanmakta aynı zamanda iç kısma doğru da bir gelişim içindedir. Tarihte oldukça önemli bir yere sahip olan Trabzon şehri, günümüzde olduğu kadar gelecekte de bu özelliğini sürdürecektir. Şehre hayat veren liman ve daha sonra gelişen fonksiyonlarla zenginleşerek gelişimini sürdürmüştür.

Şekil 11: Trabzon şehrinin eski dokusu (Arû, K).

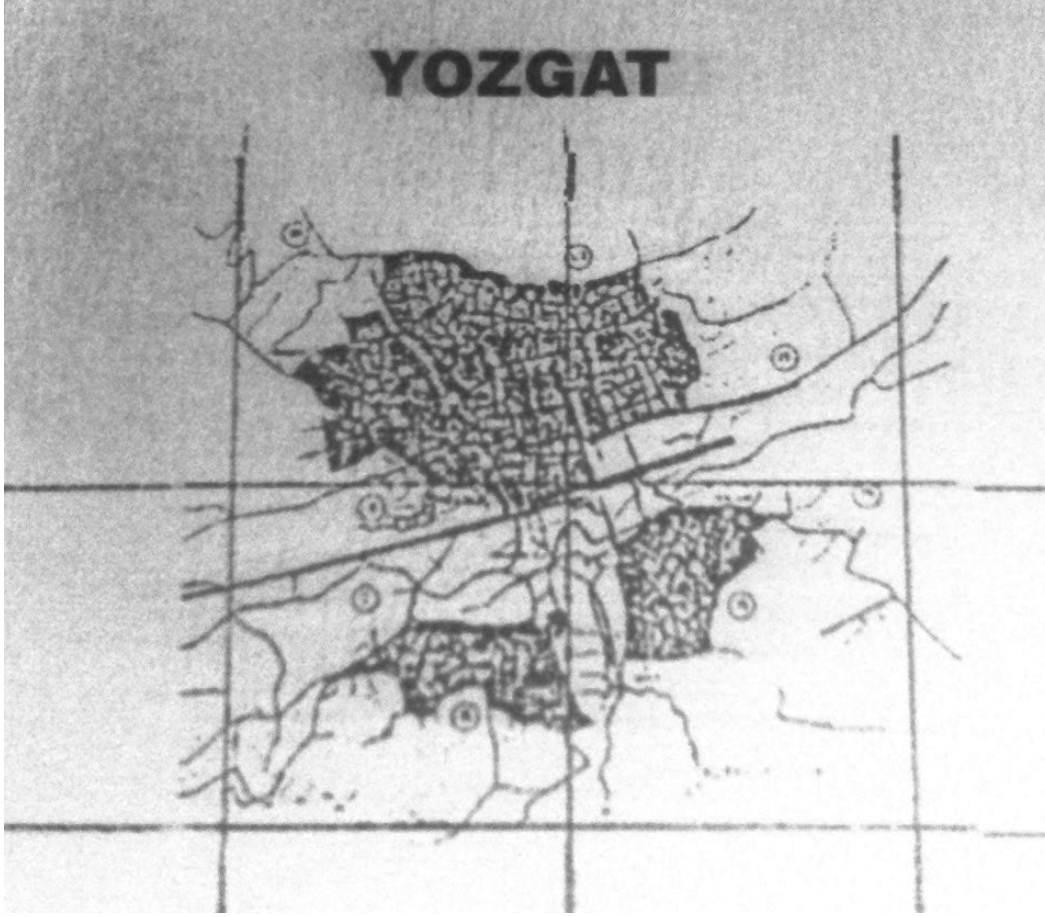

Şekil 12: Günümüzde Trabzon şehri (google maps).

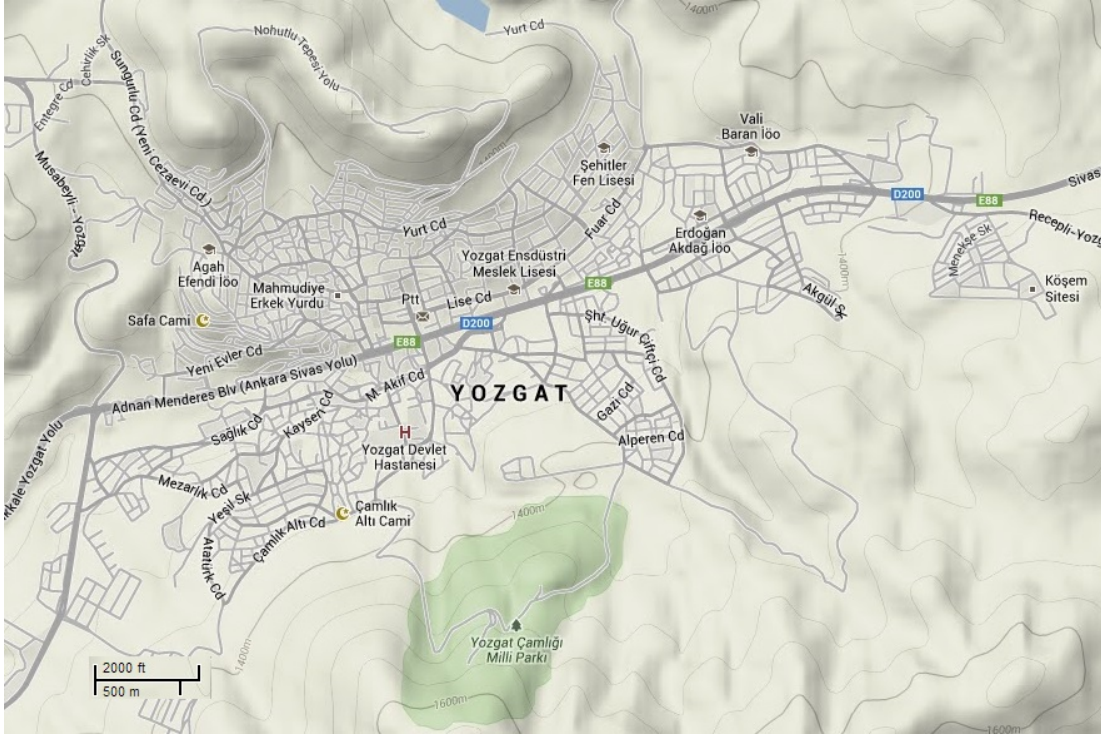
5.3. Parçalı Şekildeki Şehir Yerleşmeleri

Bu şehirler, iki veya daha fazla kısımdan oluşan, parçalı şekle sahip şehirlerdir. Bu parçalanma doğal veya beşeri faktörlerin etkisiyle meydana gelebilir. Birbirine yakın veya tek olarak kurulan şehir, daha sonraları çevrelerine doğru yayılmakta ve yakınlaşmakta; böylece iki parçadan müteşekkil bir şehir ortaya çıkmaktadır. Bu bir nehir veya dar ve dik vadi tarafından da şehirler parçalara ayrılabilir (Göney, 1995: 146).

Türkiye’de paçalı şekildeki yerleşmeler içinde İstanbul en iyi örneği teşkil etmektedir. Fakat tarihsel dokusuyla Yozgat şehrini örnek olarak verebiliriz. Yozgat tarihi dokusunda, topoğrafya kaynaklı parçalı bir görünüm söz konusudur.

Şekil 13: Yozgat şehri tarihsel dokusu (Arû, K).

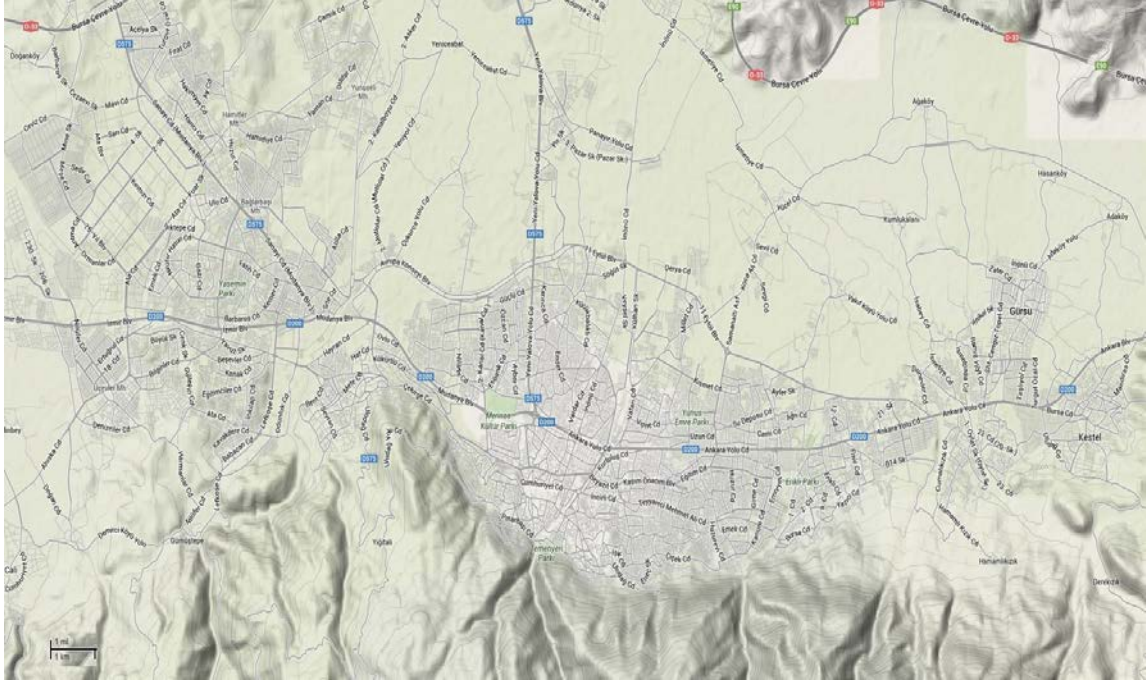

Şekil 14: Günümüzde Yozgat şehri (google maps).

Bursa şehri tarihi dokusunda bu tarz bir yerleşme şekli söz konusudur. Şehir Uludağ'ın kuzeybatı eteğinde ve Marmara denizi sahil dağlarının denizden ayırdığı Bursa ovasının güney kenarında yer alır. Bursa şehri, bir taraftan ovaya doğru inmek, bir taraftan da eğimi uygun olan yerlerde, dağın ilk yamaçlarına tırmanmak üzere, bu taraça ve şev üzerinde kurulmuştur. Dağdan gelen sellerin derin yatakları, ovaya inip Nilüfer çayına kavuşmadan önce, Bursa'nın kurulmuş olduğu taraça'yı yarmak suretiyle, şehri enlemesine bölerek 4 büyük kısma ayarır (Darkot, B.,1979: 808-809). Şehir bu haliyle farklı ünitelerden meydana gelmiş gibi birleşik bir şekle bürünmüştür.

Şekil 15: Bursa şehri tarihi dokusu (Arû, K.)

Şekil 16: Günümüzde Bursa şehri (google maps).

5.4. Birleşik Şekildeki Şehir Yerleşmeleri

Bu şehirler birleşmiş birkaç nüveden meydana gelirler. Türkiye’de bu konuda çalışma mevcut değildir.

Uygulamalar

- 1.** Morfolojik sınıflandırmaya göre bildiğiniz Türkiye şehirlerini tasnif etmeye çalışınız.
- 2.** Bildiğiniz şehirlerin şekillerini inceleyiniz.

Uygulama Soruları

1. Morfolojik sınıflandırmaya göre tespit ettiğiniz şehirler hangi şekillere sahip?
2. Morfolojik sınıflandırmaya göre incelenen şehirlerin şekillere sahip olmalarının coğrafi sebepleri nelerdir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Türkiye’de şehir sınıflandırmaları konusuna devam edilmiştir. Morfolojik sınıflandırmaya dayalı olarak şehirlerin almış oldukları şekillerin izahı ve nedenleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca zaman içinde bu şekillerin değişebileceğini ve farklı şekillere bürünebileceği hakkında bilgi verilmiştir.

Bölüm Soruları

Cevaplar

6. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE BİYOLOJİK SINIFLANDIRMA

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

6.1. BİYOLOJİK SINIFLANDIRMA

6.1.1. Eopolis

6.1.2. Polis

6.1.3. Metropolis

6.1.4. Megalopolis

6.1.5. Tyranopolis

6.1.6. Nekropolis

6.2. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE BİYOLOJİK SINIFLANDIRMA

6.2.1. Milet Şehri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. Şehir sınıflandırmalarında biyolojik sınıflandırmanın yerini izah ediniz?
2. Biyolojik sınıflandırmada Türkiye’de hangi şehirler örnek teşkil eder?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Biyolojik Sınıflandırma	Şehir sınıflandırmalarından biyolojik sınıflandırma hakkında bilgi edinir	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Türkiye Şehirlerinde Biyolojik Sınıflandırma	Biyolojik sınıflandırmada Türkiye şehirlerinden verilen örneği inceler ve benzer özelliklere sahip şehirleri ayırır eder.	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak

Anahtar Kavramlar

- 1- Şehir Sınıflandırmaları**
- 2- Biyolojik Sınıflandırma**
- 3- Türkiye Şehirlerinde Biyolojik Sınıflandırma**

Giriş

Şehirlerde biyolojik sınıflandırma, şehirlerin doğduğu, geliştiği, daha sonra gerilediği ve hatta bir harabe haline gelerek canlılığını tamamen yitirdiği, tüm işlevlerinin durduğu şeklinde izah edilen bir tasniftir. Geniş bir konsepte sahip şehir sınıflandırmalarında bu tarz bir tasnifin her şehir için uygulanıp uygulanamayacağı tartışma konusudur. Türkiye şehirlerinde biyolojik sınıflandırma hususunda örnek teşkil edebilmek için, adını antik çağdan alan bu sınıflama esasını, bu çağa ait örneklerle izah etmek gerek. Fakat dersin içeriği ve zamanın kısıtlılığı dikkate alındığında sadece bir örnek üzerinden konuyu izah etmeye çalışacağız. Örneğimiz, antik çağın ünlü bir şehri olan ve bugün itibariyle harabe halinde olan “Milet” şehridir.

6.1. BİYOLOJİK SINIFLANDIRMA

Şehirlerin bir canlıya benzetilmesi esasına dayanan bu sınıflandırma; şehirlerin doğduğu, geliştiği, daha sonra gerilediği ve hatta bir harabe haline gelerek canlılığını tamamen yitirdiği, tüm işlevlerinin durduğu şeklinde izah edilen bir tasniftir (Göney, 1995: 146).

Şüphesiz şehirlerin kuruluş, gelişme, büyüme ve belki de çöküş ve yok olma süreci coğrafi faktörlerin dışında çok çeşitli faktörlerle de izah edilebilmesi sözkonusudur. Öyle ki, şehirlerin ortaya çıkışıyla ilgili birçok ortak söylem ekonomi üzerine kurgulanmıştır. Fakat gözardı edilmemesi gereken bir husus var, bu da zamana ve mekana dayalı değişim ve farklılıkların meydana gelmesidir. Bu husus dikkate alınırsa bu durumların izahı çok daha kolay olabilecektir. Böylece denilebilir ki, şehirlere etki eden çok çeşitli faktörden bahsetmek gerekir. Bu durum şehirleri izah etmede izlenmesi gereken bir durumdur. Zira şehir, multidisipliner yaklaşımla incelenebilecek, tanımlanabilecek ve çözümlenebilecek yeryüzünün önemli bir insan kurgusudur.

Şehirlerin biyolojik olarak sınıflandırılmasıyla ilgili olarak yapılan tasnifte sürece bağlı bir şekilde altı ayrı devrede izah edilmiştir.

- 1- Eopolis
- 2- Polis
- 3- Metropolis
- 4- Megalopolis
- 5- Tyranopolis
- 6- Nekropolis

Bu şekildeki tasnife bakıldığında antik çağın şehirlere polis sonekiyle adlandırıldıkları, ayrıca her devrin adının da yine bu döneme ait olduğu dikkat çekmektedir. Bu açıdan şehirlerin bu adlarla bir ayırma tabi tutulmalarında antik dönemde şehirlerin önemli ölçüde bu tarz bir dinamizm yaşanmasında büyük rolü olmalı. Fakat şu da unutulmamalıdır ki, geniş bir konseptte sahip şehir sınıflandırmalarında bu tarz bir tasnifin her şehir için uygulanabilirliği tartışma konusudur. Bununla birlikte bu tasnifin önemli isimlerinden biri olan New York'lu Lewis Mumford, çalışmalarında şehirlerin tarihsel geçmişiyle ilgili vurgular yaparak şehirlerin yeryüzünde ne kadar önemli olduğunu izah etmeye çalışmıştır. Şehir anlayışını (her ne kadar çalışmaları tüm dünyayı kapsamasa da) küresel bazda görmekte ve izah etmektedir. Mumford bize şehre ait tanımlama ve izah arayışlarının tarihsel bakış açısıyla çözümlenebileceğini göstermektedir. Mumford'a göre şehrin kökenleri karanlıktadır ve geçmişin büyük bir kısmının ise, ortaya yeniden çıkarılamayacak şekilde gömülü veya silik durumdadır ve geleceğe dair nasıl bir hal alacağı konusunu kestirmenin son derece zor olduğunu söylemektedir (Mumford, 2007:13-14). Gerçekten de şehirlerin dinamik bir özelliğe sahip olması ve değişimlerin de toplumun yaşam

tarzlarına göre meydana geldiğini düşünürsek teknolojik gelişmelerin başını çektiği çeşitli faktörlerle şehir ve şehir yaşantısının da bu açıdan değerlendirilmesi gerekir.

Biyolojik sınıflandırma için yapılmış tasnif ve bunların izahları şu şekilde yapılmıştır (Göney, 1995: 147).

6.1.1. Eopolis:

Bu aşamada yerleşme esas itibariyle doğayla içiçe üretimini ve yaşam tarzını doğanın hakimiyeti altında sürdüren bir topluluk mevcut. Bu dönem insan, hayatını doğaya bağlı olarak sürdürmektedir.

6.1.2. Polis:

Uygun bir konumda bulunan ve köyden ayrılmış fakat henüz tam olarak kırdan tam kopmamış bir şekilde gelişmeye devam eden bir toplumun yerleştiği yer olarak bazı sanayi kollarının hakimiyet kazandığı bir bölgeyi kendine bağlayan ve gelişen hizmet alanlarını bu bölgeye yayan bir yerleşme ortaya çıkmaktadır. Bu alanda yaşayan toplum bulunduğu çevresini şekillendirmeye hız katmakta ve doğadan kısmen ayrılmış ve yarı bağımsız olarak hayatini devam ettirmektedir.

6.1.3. Metropolis:

Bilhassa çevresini kontrol edebilecek bir konumda kurulmuş ve çevresindeki bazı küçük şehirleri ve köyleri kendine bağlamış olan büyük bir şehir bu tanımlamada yerini bulmuştur. Bu tarz bir yerleşmede, genellikle çeşitli meslek gruplarından oluşan kozmopolit bir halk topluluğu bulunmaktadır ve böyle bir şehir geniş bir alanı etkisi altında tutmaktadır. Bununla birlikte fonksiyonel açıdan son derece gelişmiş bir şehir sözkonusudur.

Bu yerleşmelerde şehir, çevresine vermiş olduğu hizmetlerde öne çıkmaktadır. Bu suretle şehir büyük bir kitleye hitabedebilecek düzeydedir. Bunun yanısıra Gelişme büyük bir hızla devam ederken şehirdeki çeşitlilik ve çokluk zaman zaman kaos yaratacak kadar etkili olmaktadır. Bu tarz şehirlerde güvenlik hizmetleri de giderek artmaktadır. Çeşitlilik her alanda görülmektedir. Bu nedenle düzen ve karmaşa bir arada yaşanmaktadır. Metropol uygarlığı, temelleri atıldığı andan itibaren şehir hayatına gömülü vaziyette bulunan radikal bir çelişkiyi içinde barındırır ve sonunu getirir. Bu çelişki, şehrin iki köklü ve amaçlarının çift değerli olmasından kaynaklanmaktadır. Şehir artık kırsal hayattan insanın diğer organizma ve toplumlarla olan ilişkisine dayanan, istikrarlı ve güvenli, anaç ve hayatın değerini yükselten bir çevre olan doğasını almıştır (Mumford, 2007: 672). Fakat hemen bu aşamada önemli olan bir husus da; şehir, varlığını ve hatta büyümesini diğer insanların üzerinde hakimiyet kurma

ve ortak bir güç oluşturma çabası içinde bütün çevreyi egemenliği altına alma çabalarıyla öne çıkmıştır (Mumford, 2007: 672).

Mumford metropolis hususunu uzun uzun inceler ve daha ileriki safhalarda meydana gelmesi muhtemel olumsuzlukların bertaraf edilmesi konusuna dikkat çekmektedir. Şehrin metropol aşamasıyla ilgili hususları yine biyolojik bir anlatımla konuyla ilgili açıklamalar yapmıştır. Mumford'a göre bugün için "Metropol miti içinde yaşayanlar, ononu kanserli tümörlerini büyümenin normal görünümüleri olarak görenler, yara lapası, merhem, reklam efsunu, halkla ilişkiler büyüğü uygulayacak ve uydurma mekanik çarelere başvuracak; ta ki hasta onların görmeyen gözleri önünde can verene kadar. Son yüzyıl içinde özellikle de bu son nesil boyunca şehir reformu ve iyileştirmesinde büyük oranda bu tür yöntemler (gecekondu yıkımı, model konut, şehri güzelleştirme mimarisi, banliyö büyütme çalışmaları, şehrsel yenilenme) kullanılmış, hala devasını arayan aynı amaçsız yoğunlaşma ve organik yapılaşma yüzeysel olarak yeni biçimler altında sürdürülmüştür." (Mumford, 2007: 672).

Şehirlerin tarihsel açıdan biyolojik söylemlerle zengin bir anlatımla ve üslupla izah eden Mumford'un metropoller hakkında çizmiş olduğu bu olumsuz tablo sonrasında olumlu bir bakış açısıyla metropolün önemine vurgu yapar. "En kötüsüyle yüzleştikten sonra sonunda tarihsel metropolün olumlu işlevini, ulusal ekonominin veya imparatorluk ekonomisinin odağı olarak değil de, çok daha önemli bir potansiyel rol, bir dünya merkezi olma rolü içindeki olumlu işlevini anlayacak noktaya ulaştık. Tarihsel metropol, bu önemli, ama henüz gerçekleşmemiş rolü üstlenmek üzere el yordamıyla hareket ederken, ancak radikal bir yeniden düzenlemeyle gerçekleştirilebilecek bir şeyi yalnızca güçleri, işlevleri ve kurumları bir araya getirerek gerçekleştirmeye çalıştı. Birkaç büyük merkeze böylesine çok güç yığan bilinçli güdüler, bu merkezlerin muazzam çekim güçlerini veya günümüz kütüründe oynadıkları rolü açıklamakta yeterli olmaz. Bunun nedeni, her ne kadar tam olarak farkına varılmadıysa da, metropol izdihamının ve kütesinin daha derin bir meşrulaştırıcı iddiaya sahip olmasıdır. Metropol, tarihte ilk kez insanlığın bütün kabile ve uluslarını ortak bir işbirliği ve etkileşim alanına toplayan faaliyetlerin odağıdır." Öyle görülüyor ki, metropol şehirlerin yeryüzünde önemli bir güç dengesi haline gelebilmesi sözkonusudur. Bu nedenle metropol sahfesindeki şehirlerin özellikle sahip oldukları kültürel ve ekonomik güçlerinin de değerlendirilmesi gereken önemli bir potansiyel taşımaadırlar.

6.1.4. Megalopolis:

Megalopolis büyükşehir anlamında; birkaç şehrin birleşmesinden oluşana büyük şehiri ifade eden ve klasik çağda bu tarz yerleşmeler için kullanılan bir terimdir. Biyolojik sınıflandırmada ise, megalopolis aşamasında şehir büyümeye ve gelişmeye hızla devam etmektedir. Sınırlarını aşmakta ve fonksiyonel açıdan oldukça geniş bir mesafeye hitabetmektedir. Sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda büyük atılımlar yapıldığı bu yerleşmelerde etkileri çok uzaklara yayılan bir özellik göstermektedir.

6.1.5. Tyranopolis:

Kontrol edilemeyen bir büyüme ve gelişme sahfası içinde olan şehirde ticaret hayatı, çöküntü içindedir.

6.1.6. Nekropolis:

Antik çağda yüksekte bulunan ve şehrin yönetim merkezi ve beyni olarak bilinen akropolis veya akropolün tam zıttı olan ve aşağıda bulunan mezar alanına verilen isimdir. Biyolojik sınıflandırma esasına göre bu aşamada şehir tamamen gerilemiş, salgın hastalıklar, aksayan ve yerine getirilemeyen beledi hizmetler sözkonusudur. Sosyal ve kültürel kurum ve kuruluşlar tahrip olmuş ve şehir terkedilmiş ve harabe haline gelmiştir.

6.2. Türkiye Şehirlerinde Biyolojik Sınıflandırma

Türkiye şehirlerinde biyolojik sınıflandırma hususunda örnek teşkil edebilmek için adını antik çağdan alan bu sınıflama esasını bu çağa ait örneklerle izah etmek gerek. Fakat dersin içeriği ve zamanın kısıtlılığı dikkate alındığında sadece bir örnek üzerinden konuyu izah etmeye çalışacağız. Örneğimiz, antik çağın ünlü bir şehri olan ve bugün itibariyle harabe halinde olan “Milet” şehridir.

6.2.1. Milet Şehri:

Antik çağın en önemli şehirlerinden biri olan Milet tarihte coğrafi şartların mükemmelleştirdiği, aynı zamanda da yine coğarfi şartların yok ettiği bir şehir olmuştur. Çeşitli faktörlerin etkisinin de bulunduğu bu durum bize, coğrafi faktörlerin oldukça büyük bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Konuyla ilgili örnek “GÖNEY, Süha, 1975, Büyük Menderes Bölgesi, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul” adlı eserden alınmıştır.

Antik çağ şehirleri içinde Milet’in ayrı bir yeri vardır. Milet’e ilk defa kimlerin, nereden ve ne zaman gelerek, yerleştikleri tarihin enginliğine gömülmüştür. Tahmini dahi olsa, bu şehrin kuruluş tarihi hakkında karar vermek çok güçtür. Fakat İyonların batı Anadolu’da yerleşmeleri, birçok şehirler kurmaları, bu şehirlere dayanarak ticareti ellerine geçirmeleri ve gelişmeleri neticesinde Milet, Efes ve Foça gibi, kıyıdaki diğer şehirlerle birlikte gelişmeye başlamıştır.

Milet’in oldukça eski tarihlere kadar inen kuruluşu, şehrin kurulduğu mevkii ve içinde bulunduğu muhit şartlarıyla ilgilidir. Zamanın şartlarına göre korunaklı bir köy içinde kolay müdafaa edilebilen adalar üzerinde doğu-batı istikametindeki Büyük Menderes oluğu ile Anadolu ortalarına, kuzey-güney doğrultulu Bafa-Milas çukurluğu vasıtasıyla güneyindeki yüksek yayla ve dağlar memleketine sokulan büyük ve doğal yolların kesiştiği noktada

bulunan Milet, bu elverişli sit ve sitüasyon şartlarından sonuna kadar faydalanmasını bilmiştir.

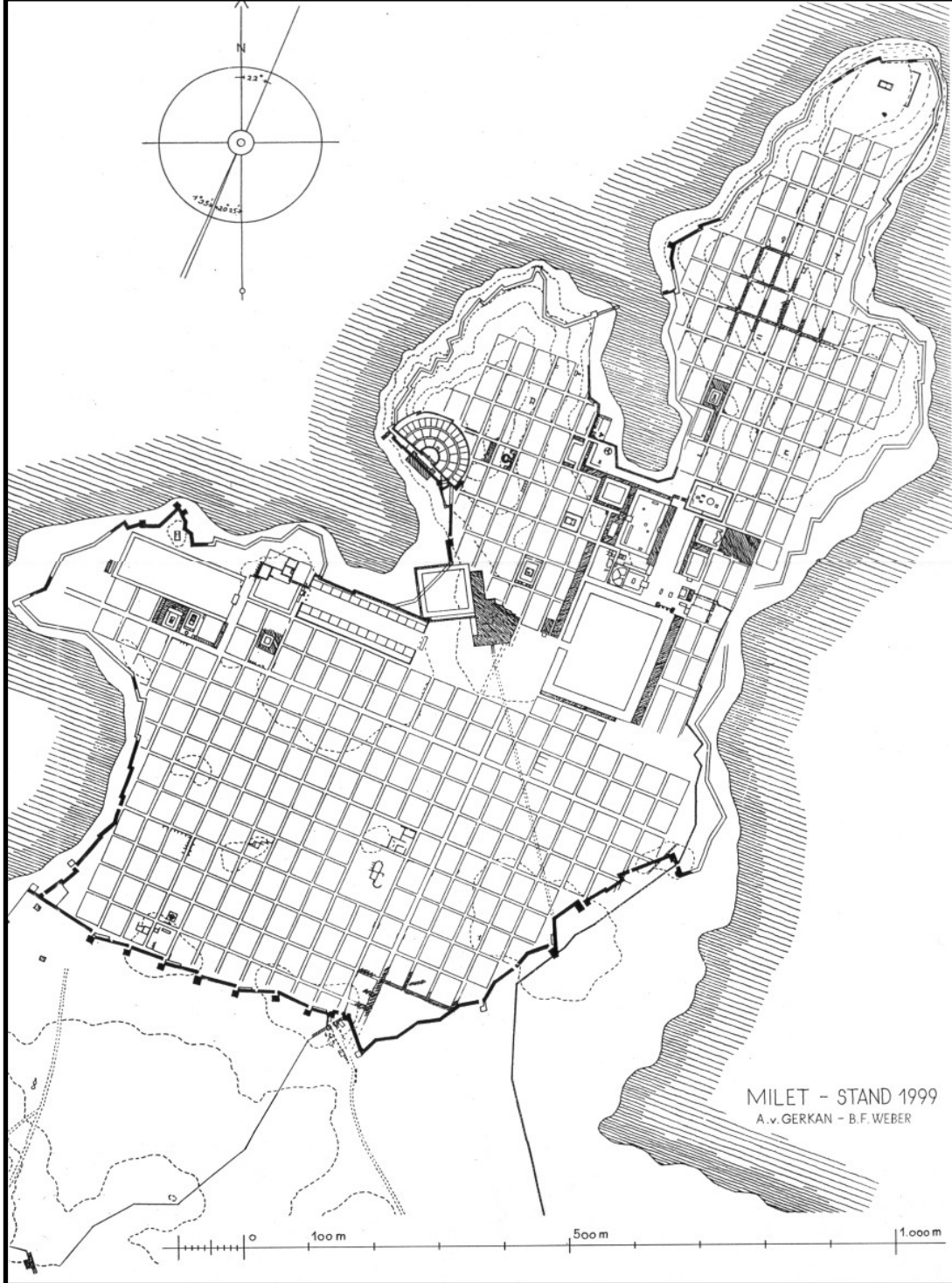
İyonların kurduğu Milet, kısa zamanda gelişti ve büyük bir şehir haline geldi. Yerleşmeye müsait konumu ile Atinalılardan aldıkları imtiyazları birleştiren Milet sakinleri, çok geçmeden teniz ticaretini ellerine geçirdiler. M.Ö. 8. yy ve bilhassa 7. yüzyıllarda Karadeniz, Marmara denizi ve Çanakkale boğazı kıyılarında sayısı 90'ı geçen koloniler kurdular. Çeşitli memleketlerden getirilen ürünlerbu şehirde toplanıyor ve başka yerlere dağıtılıyordu. Milet doğu ile batı, kuzey ile güneyinde kalan memleketlerin ticari ilişkilerini kanallı eden, farklı muhitlerin değişik ihtiyaçlarından doğan mal değış-tokuşunu düzenleyen bir şehirdi.

Şekil 1: Berlin Bergama Müzesinde yer alan Milet Şehrini örnek modeli. H.Schleif ve K. Stephanowitz tarafından 1968 yapılmıştır (wikipedia.com).

Azak denizi kıyılarından Akdenizin batı ucuna kadar, birçok yerlerde koloni ve pazarlar kurmuştu. Denizlerdeki ticari üstünlük ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda Milet'i öne geçirdi. Refah ve servet merkezi olması, yakın ve uzak komşularının kıskançlık ve husumet hislerinin bu zengin, mamur şehre yönelmesine zemin hazırladı. Zenginlik ve deniz ticaretini elinde tutması Lidya gibi yakın komşuları yanında doğudaki büyük imparatorlukların da dikkatini Milet'e çevirmişti. M.Ö. 494 ile 400 arasındaki süreçte

Perslerin saldırılarına ve hakimiyetine maruz kalan şehir, bu süre içinde sönük kalmıştır. Büyük İskender'in şehri ele geçirmesiyle diğer İyon şehirlerinde olduğu gibi bir canlanma meydana gelmişse de İskenderin ölümünden sonra şehir tekrar sıkıntılı döneme girdi. İnişli çıkışlı bir süreç geçiren Milet, Romalılar tarafından ele geçirildi.

Şekil 2: Milet Antik Şehri (A.Gerkan-B.F. Weber-flickr.com)

M.Ö. 133 yılında Milet Roma imparatorluğunun idaresi altına girdi. Bu olay, Miletin tarihte oynadığı müstakil rolün sonunu getirmiştir. Roma idaresinde şehir, büyük olaylardan uzak kalmış, kaderini tamamen bu imparatorluğun merkezine terketmiştir. Roma imparatorları şehirle yakından ilgilenmiş ve büyük yardımlarda bulunmuşlardır. Roma imparatorluğunun ikiye bölünmesinden sonra Milet, Doğu Roma yani Bizans toprakları içinde kaldı.

Şekil 3: Antik çağda Milet şehrinin konumu (eskidoganbey.com)

Yaklaşık olarak M.Ö. 300 yıllarında, Milet başka bir tehlikeyle karşı karşıya kalmıştır. Bu defa Milet şehri için tehlike doğrudan ilerleyen ordulardan değil, Büyük Menderes nehrinin biriktirdiği depolardan ileri geliyordu. Kıyı çizgisi gittikçe şehrin bulunduğu adalara doğru yaklaşıyordu. Latmos körfezi kapanmış ve göl haline dönüşmüştü. Miyus (Myos) kara içinde kalmıştı böylece şehrin iki limanı alüvyonlarla dolmuştu. Denizle ilgisinin yakında kesilmesi yanında meydana gelen göl ve bataklıklardaki sivrisineklerden ötürü, lalarya tehlikesi de şehri tehdit ediyordu.

Şekil 4: Milet şehrinin Büyük Menderes Deltasının oluşmasından sonraki konumu (eskidoganbey.com)

Artık Milet için kesin ve kaçınılmaz son yaklaşmıştı. Nehrin deltası doğuya ilerledikçe şehir küçülüyor ve surlar daralıyordu. Şehir 1424 yılında II. Murat, Menteşe beyliğini ele geçirdiği zaman limanları dolmuş olan şehir önemini çok fazla kaybetmişti. Fakat küçük gemi ve kayıklar nehirden içeri girekerek Milet şehrine kadar yaklaşıyorlardı. Milet 17. yüzyıldan itibaren gittikçe ufalmış ve sönmüştür.

Netice itibariyle denilebilir ki, yeryüzünün çok şehrinde tabiat ve beşeri amiller önceleri şehrin kuruluşuna fevkalâde elverişli şartlar arzederken, şehrin gelişmesini takip eden devrelerde yine aynı amiller bu defa aksi yönde tesir etmişlerdir. Şehrin büyümesi, mamur ve müreffeh bir belde olması, bir taraftan çevrede buraya karşı husumeti artırırken, diğer taraftan zamanla ilerleyen Büyük Menderes nehri deltası eskiden ada üzerinde kurulan ve dört limana sahip şehri, getirdiği maddelerle etrafını çevreleyerek kara içinde bırakmıştır. Ayrıca zaman zaman vuku bulan kuvvetli depremler de bu süreci hızlandırmıştır.

Görüldüğü üzere küçük bir yerleşmeyle başlayan süreç şehrin büyüüp gelişmesi ve çevresine hem hizmet vermesi hem de hükmetmesiyle devam ederek şehrin daha sonra çeşitli beşeri ve fiziki olaylara bağlı olarak öneminin azalması ve şehrin bir harabe haline dönmesi süreci açısından değerlendirmeye çalıştığımız Milet şehri biyolojik sınıflandırma açısından iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Uygulamalar

- 1-** Şehirlerde biyolojik sınıflandırmayı inceleyiniz
- 2-** Türkiye’den bildiğiniz şehirleri biyolojik sınıflandırma açısından inceleyiniz.

Uygulama Soruları

1. Şehirlerde biyolojik sınıflandırmanın esasları nelerdir?
2. Türkiye’de bildiğiniz şehirleri biyolojik açıdan sınıflandırdığınızda nasıl bir sonuç elde ettiniz?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Şehirlerde biyolojik sınıflandırmaya göre, şehirlerin doğduğu, geliştiğı, daha sonra gerilediğı ve hatta bir harabe haline gelerek canlılığını tamamen yitirdiğı, tüm işlevlerinin durduğu şeklinde izah edilen bir tasnif şeklini öğrendik.

Bu tasnif şeklinin adını antik çağdan alan bir esasa dayandığını ve örneklerimizi buna göre seçmemiz gerektiğini öğrendik.

Bölüm Soruları

Cevaplar

7. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA-I

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

7.1. Şehirsel Fonksiyonlar

7.2. Genel Fonksiyonlar

7.2.1. İktisadi Fonksiyonlar

7.2.2. İdari ve Siyasi Fonksiyonlar

7.2.3. Kültürel ve Sosyal Fonksiyonlar

7.3. Özel Fonksiyonlar

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Şehirsel fonksiyon tanımını yapınız?
- 2- Genel fonksiyon içinde yer alan hizmetleri inceleyiniz.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Şehrsel Fonksiyonlar	Şehir fonksiyonlarını öğrenir	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Genel Fonksiyonlar	Genel fonksiyonları inceler	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
İktisadi Fonksiyonlar	Genel fonksiyonlar arasında yer alan iktisadi fonksiyonları analiz eder	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
İdari ve Siyasi Fonksiyonlar	Genel fonksiyonlar arasında yer alan idari ve siyasi fonksiyonları analiz eder	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Kültürel ve Sosyal Fonksiyonlar	Genel fonksiyonlar arasında yer alan kültürel ve sosyal fonksiyonları analiz eder	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Özel Fonksiyonlar	Özel fonksiyonlara sahip şehirlerin özelliklerini tanıır	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak

Anahtar Kavramlar

- 1- Şehirsel fonksiyon
- 2- Şehir hizmetleri
- 3- Genel fonksiyon
- 4- Özel fonksiyon

Giriş

Bir şehrin devamlılığını sürdürmesinde, gelişmesinde ve çevresiyle sürekli olarak iletişim halinde bulunmasında önemli bir yeri olan, şehirde ve çevresinde bulunan kaynakların doğru bir şekilde kullanılmasını sağlayan, işlevler ve faaliyetler bütünü olarak tanımladığımız şehrsel fonksiyonlar, şehirlerin çevrelerine göre merkez olma özelliğini veren faktörlerden biridir. Şehrsel fonksiyonların önemi şehirde verilen hizmetlerin çeşitliliği ve sayısı ile doğru orantılıdır. Bu yüzden şehirlerde verilen hizmetler çevrelerine doğru hizmetin durumuna göre bir yayılım göstermektedir. Şehrsel fonksiyonlar yerleşmeye şehir özelliğini veren şehrin önemli bir unsurudur ve dolayısıyla önemli bir boyutta karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, şehirlerde verilen hizmetler, gerek şehir alanında gerekse çevrede bulunan yerleşmelerde yaşayanlar açısından da büyük önem taşımaktadır.

7.1. Şehirsel Fonksiyonlar

Bir şehrin devamlılığını sürdürmesinde, gelişmesinde ve çevresiyle sürekli olarak iletişim halinde bulunmasında önemli bir yeri olan, şehirde ve çevresinde bulunan kaynakların doğru bir şekilde kullanılmasını sağlayan, işlevler ve faaliyetler bütünü olarak tanımladığımız şehirsel fonksiyonlar, şehirlerin çevrelerine göre merkez olma özelliğini veren faktörlerden biridir. Nitekim şehirler, dar veya geniş bir nüfuz bölgesi dahilinde çeşitli faaliyet ve hizmetleri kendinde toplamış ve etki bölgesiyle ekonomik, toplumsal ve mülkî bakımdan bir bütün teşkil eden, onunla birlikte yaşayan ve gelişen ayrıca onun ihtiyaçlarını gideren ve mekanda çevresiyle birlikte bir bütün teşkil eden bir bölgenin merkezinde bulunmaktadır. Şehirlerin merkezi mevkîde bulunması, büyük bir bölge dahilinde merkezi fonksiyonlarının devam etmesiyle mümkündür. Bir şehrin merkezi mevkîde bulunması, o şehrin nispeten geniş bir etki sahası içinde sosyo-ekonomik bakımdan bir merkez haline geçmesiyle mümkündür (Göney, 1995: 14).

Şehirsel fonksiyonların önemi şehirde verilen hizmetlerin çeşitliliği ve sayısıyla doğru orantılıdır. Bu yüzden şehirlerde verilen hizmetler çevrelerine doğru hizmetin durumuna göre bir yayılım göstermektedir.

Şehirsel fonksiyonlar, şehirleri çevrelerine göre bir cazibe merkezi haline getiren önemli unsurdur. Bundan dolayı şehirler çevrelerindeki nüfusu kendine çeken bir özelliğe sahiptir. Buna bağlı olarak genel anlamda şehir nüfusu artmakta, bu artış karşısında faaliyetler ve hizmetler de çeşitlenmekte ve bu çeşitlenen fonksiyonların aynı şehirde önem kazanmasına sebebiyet veren bir durum söz konusu olmaktadır.

Şehirsel fonksiyonların tanımlanması ve önemi üzerinde durduktan sonra şehirlerde verilen hizmetlerin karşılığı olan fonksiyonların tasnifini açıklamaya çalışalım. Genel olarak şehirlerde fonksiyonlar iki ana gruba ayrılmaktadır. Bunlar;

Genel Fonksiyonlar: Şehir özelliği gösteren tüm yerleşmelerde bulunan hizmetler.

Özel Fonksiyonlar: Şehrin bulunduğu konumu ve özelliği itibarıyla ön plana çıkan hizmetler.

7.2. Genel Fonksiyonlar

Şehirler, çok çeşitli hizmetlere sahiptir. Fakat şehirlerin yapılarında mutlak surette bulunan ve büyük bir öneme sahip fonksiyonlar vardır ve bunlar şehrin olmazsa olmaz fonksiyonları olarak bilinir. Şehrin genel fonksiyonları olarak addedilen şehrin kendi sakinlerine ve çevre yerleşmelerin sakinlerine vermiş olduğu hizmetleri bu açıdan üç ana gruba ayırmak mümkündür (Göney, 1995: 164).

- 1- İktisadi Fonksiyonlar
- 2- İdari ve Siyasi Fonksiyonlar
- 3- Kültürel ve Sosyal Fonksiyonlar

7.2.1. İktisadi Fonksiyonlar

Bunlar içinde iktisadi fonksiyonlar, şehirler için bir temel teşkil etmektedir. Ekonomik fonksiyonlar şehirlerin en önemli fonksiyonudur. Ekonomik hizmetler bir şehrin hayati devamlılığını ve çevresiyle iletişimini sağlayan ayrıca şehre dinamizm kazandıran hizmetlerdir. Nitekim şehirlerin nüfus sahalarının genişliği, şehir dahilinde büyük nüfus kütlelerinin barınması, çevredeki irili ufaklı yerleşmelerle şehrin yakın ilişkiler kurabilmesi ve münasebetlerini devam ettirmesi, kısacası şehir halkının kazancı ve böylece şehrin hayatîyetini idame ettirebilmesi, büyük ölçüde şehrin iktisadi bakımdan arzettiği elverişli şartlara bağlıdır (Göney, 1995: 164).

Ekonomik fonksiyonu tek taraflı düşünmemek gerekir. Çünkü şehir özellikle ekonomik açıdan tek başına yeterli olmadığından çevresiyle ekonomik açıdan bir birlik oluşturmak zorundadır. Nitekim şehirde bulunan çeşitli kuruluşların gerçekleştirdikleri üretimle ilgili olarak çevresiyle sürekli bir ilişki halindedir. Şehirlerin iktisadî fonksiyonları bu açıdan üç temel gruba ayrılmaktadır.

- 1- Sanayi faaliyetleriyle ilgili hizmetler
- 2- Ticaret faaliyetleriyle ilgili hizmetler
- 3- Ulaşım faaliyetleriyle ilgili hizmetler

Şehirler çoğunlukla sanayi faaliyetlerinin merkezi durumundadırlar. Bu açıdan ele aldığımızda üretimin gerçekleştirildiği alanlarda çeşitli kuruluşlar hammadde ihtiyaçlarını çoğunlukla çevredeki yerleşmelerden temin etmektedir. Bunlar içinde en önemli hammadde ziraat faaliyetlerinin gerçekleştirildiği kırsal alanlardan gelmektedir. Sanayi hizmetlerini de kendi içinde büyük, orta ve küçük sanayi olmak üzere ayırmak mümkündür. Sanayi faaliyetlerinin gerçekleştirildiği alanlarda özellikle büyük ve orta büyüklükteki sanayi kuruluşları bir yandan üretim yaparken bir yandan da bu alanda iş gücü yaratmaktadır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde sanayi hizmetlerinde çalışan veya çalışacak elemanlar, çevre yerleşmelerden merkez teşkil eden şehirlere doğru yönelmektedirler. Böylelikle bu hizmete bağlı olarak şehirlerde nüfus artmaktadır.

Şehirler, ticaret faaliyetlerinin çok yoğun bir şekilde yaşandığı alanlar olarak bilinir. Şehirler özellikle mamul maddelerin pazarlanmasıyla ilgili hususta ön plana çıkmaktadır. Yoğun ticaret faaliyetleri arasında toptan ve perakende olarak çeşitli malların pazarlandığı, bunun yanı sıra ithalat ve ihracat faaliyetleri çoğunlukla şehirlerde toplanmıştır. Ayrıca şehrin çeşitli alanlarında kurulan yerel pazarlar, şehirlerde canlılığın ve yoğunluğun adeta sembolü haline gelmişlerdir. Yılın çeşitli zamanlarında şehrin önemli bir rol oynadığı ulusal ve uluslararası fuarlar da şehrin iktisadi fonksiyonlarında önemli bir yeri olan hizmetlerdir. Burada önemli bir hususu açıklamak yerinde olacaktır. Bu husus ise, şehir içinde üretilen malların sadece şehirde pazarlanması sözkonusu değildir. Yukarıda da bahsedildiği gibi şehir çevresiyle ekonomik bir birlik halindedir. Yani uzak veya yakın çevreden gelen çeşitli malların da pazarlanması sözkonusudur. Bu açıdan ticari anlamda şehir çevresiyle karşılıklı ilişkilerin yer aldığı bir ortam hazırlamaktadır. Böylece ticari faaliyetler, şehrin ekonomik fonksiyonunu yerine getirmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Şehirlerin iktisadi hizmetlerinin ve diğer hizmetlerinin yerine getirilmesinde önemli bir yeri olan ulaşım hizmetleri de kendi içinde şehir içi ulaşım hizmetleri ve şehrin çevresiyle ilişkilerinde kolaylık sağlaması açısından çevre ulaşım hizmetleri olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. Ulaşım fonksiyonunu değerlendirdiğimizde başta ekonomik olmak üzere tüm hizmetlerin yerine getirilmesinde önemli bir fonksiyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü her türlü hizmetin gerçekleştirilmesinde gerek şehir içinde gerekse çevre ile ilişkilerde mutlak surette ulaşım hizmetleri büyük bir önem arz etmektedir.

7.2.2. İdari ve Siyasi Fonksiyonlar

Şehirlerde genel fonksiyonlar arasında yer alan bir diğer fonksiyon ise idari ve siyasi fonksiyonlardır. Bu özellik tüm şehir yerleşmeleri için genel bir özellik olarak bilinmektedir. Şehirler, gerek il düzeyindeki genel yönetim hizmetlerinin merkezi veya yoğunluk alanı olması açısından gerekse il idari bölünüşünün sınırları içinde gerçekleştirilen genel hizmetler bakımından ve gerekse daha küçük yerleşmelerin yönetim merkezi olması dolayısıyla idari açıdan ön plana çıkmaktadır.

Şehirler, idari hizmetlerin gerçekleştirildiği merkezler durumundadır. Bunlar içinde belediyeler, mülki idare merkezleri ve askeri birimler başta yer almaktadır. Şehirlerde idari fonksiyonlar, şehrin önemini de açıkça ortaya koyar. Şehirlerde bir çok hizmetin yerine getirilmesinde nihai nokta esas itibarıyla idari kararlar tarafından konur. Bu açıdan şehirlerde birçok işlevin ve karar mekanizmasının işlemesi idari fonksiyonla doğrudan ilgilidir.

7.2.3. Kültürel ve Sosyal Fonksiyonlar

Şehirlerin genel fonksiyonları arasında yer alan bir diğer fonksiyon ise kültürel ve sosyal hizmetlerdir. Çok çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulan bu hizmetler arasında *eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri, turizm hizmetleri, dini hizmetler, hukuk hizmetleri, medya ve basın-yayın hizmetleri ve sanat hizmetleri* olmak üzere oldukça geniş bir yelpazeye yayılmıştır.

Şehirlerde yer alan kültürel ve sosyal hizmetlerin çeşitliliği şehrin merkezi olma özelliğini daha da arttırmaktadır. Bu açıdan şehirlerde kültürel ve sosyal fonksiyonlar gerek yakın gerekse uzak çevrelerine büyük oranda hizmet verilmektedir.

7.3. Özel Fonksiyonlar

Son olarak şehrsel fonksiyonlardan ikinci olarak ele alacağımız özel fonksiyonlardan söz etmek gerekirse. Bu hususla ilgili olarak; bir şehirdeki özel fonksiyonlar, genel fonksiyonlar arasında yer alabileceği gibi şehrin konumu ve taşıdığı olduğu özelliklerinden kaynaklanan ve diğer fonksiyonlar arasında ön plana çıkan ve o şehre has bir fonksiyon olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla ilgili olarak örneğin sınır şehirlerinin savunma fonksiyonu, bir ülkenin idari açıdan ön plana çıkan başkent fonksiyonu veya özellikle kıyıların elverişli alanlarında kurulmuş olan liman fonksiyonunun bulunduğu şehirler gibi (örnekler daha da arttırılabilir). Bu husus daha önce de ifade edildiği gibi genel fonksiyonlar arasında daha çok önem kazanmış bir fonksiyonun bulunduğu şehirler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görülüyor ki, şehrsel fonksiyonlar yerleşmeye şehir özelliğini veren şehrin önemli bir unsurudur ve dolayısıyla önemli bir boyutta karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, şehirlerde verilen hizmetler, gerek şehir alanında gerekse çevrede bulunan yerleşmelerde yaşayanlar açısından da büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte şehrsel fonksiyonlar önemli olduğu kadar karmaşık bir yapıya da sahip olduklarından üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

Uygulamalar

- 1- Şehirlerde verilen hizmetlerle ilgili araştırma yapınız.
- 2- Şehirlerde verilen fonksiyonların çeşitleri hakkında bilgi edinin.

Uygulama Soruları

- 1- Şehirlerde verilen hizmetler şehirlerin gelişimiyle ilişkilendirilebilir mi?
- 2- Şehirlerde kaç çeşit hizmet verilmektedir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, şehrsel fonksiyonlar yerleşmeye şehir özelliğini veren şehrin önemli bir unsuru olduğunu öğrendik. Şehir fonksiyonlarının şehirlerde verilen hizmetin karşılığı olduğunu öğrendik. Şehirlerin genel ve özel fonksiyonlara sahip olduklarını öğrendik.

Bölüm Soruları

Cevaplar

**8. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA II:
ÖZEL FONKSİYONLAR**

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

8.1. Özel fonksiyonlar

8.1.1. Liman Şehirleri, Trabzon Limanı ve Trabzon Şehrine Kattığı Değerler

8.1.2. Üniversite Şehirleri, KTÜ ve Trabzon Şehrine Kattığı Değerler

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Özel fonksiyonların genel fonksiyonlardan farkı varmı?
- 2- Özel fonksiyonlar her şehirde mevcut mudur?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Özel Fonksiyonlar	Özel fonksiyonlar hakkında bilgi sahibi olmak, tanımlamak ve izah etmek	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Liman şehirleri	Liman şehirlerinin tanımı, özellikleri ve etkilerini ve şehre öğrenmek.	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Üniversite şehirleri	Üniversite şehirlerinin tanımı, özellikleri ve şehre etkilerini öğrenmek.	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak

Anahtar Kavramlar

- 1- Özel fonksiyonlar
- 2- Liman şehirleri
- 3- Üniversite şehirleri

Giriş

Şehrin bulunduğu konumu ve özelliği itibarıyla genel fonksiyonlar arasında ön plana çıkan hizmetlerdir. Özel fonksiyonlar, bu özelliğinden dolayı o şehre has bir fonksiyon olarak gelişir ve şehre katkı sağlar.

Liman fonksiyonu özel bir fonksiyon olarak şehirlerin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Kültürel fonksiyonlar açısından mühim bir kriter olarak bilinen ve eğitim hizmetlerinin önemli bir ayağını oluşturan üniversiteler, şehirlerde yapmış oldukları etki nedeniyle şehirlerle bağdaşmış, özdeşleşmiş ve gelişmelerine katkı sağlamıştır. Türkiye’de şehir fonksiyonlarıyla için bu derste örnek olması açısından Trabzon şehri seçilmiştir. Trabzon şehrinin hayli eskiden beri özel bir fonksiyonunu teşkil eden liman fonksiyonu ile yine özel bir fonksiyon olarak tanımlayabileceğimiz kültürel fonksiyonlar arasında şehrin yakın tarihinde ön plana çıkmış yükseköğretim hizmetlerinin; şehrin gelişimine katkıları, tarihsel süreç ve çevresel etkileri üzerinde durmaya çalışacağız.

8.1. Özel Fonksiyonlar

Şehrin bulunduğu konumu ve özelliği itibarıyla genel fonksiyonlar arasında ön plana çıkan hizmetlerdir. Özel fonksiyonlar, bu özelliğinden dolayı o şehre has bir fonksiyon olarak gelişir ve şehre katkı sağlar. Tarihsel gelişimi içinde şehirlerin kuruluş ve gelişiminde bu fonksiyonla birlikte diğer fonksiyonların işleyişinde de etkiye sahiptir. Nitekim özel fonksiyonlara sahip olan şehirlerde, çeşitli hizmetler veya fonksiyonların gelişmesi de bu özelliğe bağlı olabilmektedir. Özel fonksiyonların tasnifiyle ilgili olarak örneğin sınır şehirlerinin daha çok askeri açıdan gelişmiş olduğu savunma fonksiyonu, bir ülkenin idari açıdan ön plana çıkan başkent fonksiyonu, kıyıların elverişli alanlarında kurulmuş olan liman fonksiyonunun bulunduğu şehirler veya yüksek öğretim hizmetlerinin ön plana çıkmış olduğu üniversite fonksiyonu gibi. Görüldüğü üzere özel fonksiyonlar, şehir yerleşmelerinde şehri belli bir hizmet alanında geliştiren temel bir görevi üstlenmiştir.

Özel fonksiyonlar, daha önce de ifade edildiği gibi genel fonksiyonlar arasında daha çok önem kazanmış bir veya birkaç fonksiyonun bulunduğu şehirler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şehrsel fonksiyonlar yerleşmeye şehir özelliğini veren şehrin önemli bir unsurudur ve dolayısıyla önemli bir boyutta karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, şehirlerde verilen hizmetler, gerek şehir alanında gerekse çevrede bulunan yerleşmelerde yaşayanlar açısından da büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte şehrsel fonksiyonlar, önemli olduğu kadar karmaşık bir yapıya da sahip olduklarından üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

8.1.1. Liman Şehirleri, Trabzon Limanı ve Trabzon Şehrine Kattığı Değerler

Denize kıyısı olan şehirler, doğal bir limanın ve hinterlandın varlığıyla Liman Şehirleri olarak nitelendirilir. Bir şehir, sahip olduğu bu özelliklerle karşılıklı ve süreklilik arzeden bir etkileşimle hayat bulur ve güçlü bir bağ tesis ederse Liman Şehri hüviyetini kazanır. Demek oluyor ki,

“Mevki, doğal bir liman ve güçlendirilmiş alt yapı ile hinterland”, Liman Şehri tanımında önemli değerleri teşkil eder.

Limanın varlığı, şehirlerin gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Limana sahip şehirler genellikle ticaretin yoğun olarak yaşandığı, beşeri faaliyetlerin birçok açıdan arttığı mevkilerdir. Diğer taraftan liman ve şehir gelişimlerinde karşılıklı etkileşime sahiptirler. Liman ve şehir bir çarkın dişlileri gibi adeta iç içe geçmiştir. Gelişen liman faaliyetleri daha fazla sanayi ve ticareti, bunların etkisiyle daha fazla nüfusu şehre çekerken, şehirde gelişen sanayi ve ticari faaliyetlerini teşvik etmekte, arttırmaktadır (Akova, S.B., 1996: 222) .

Liman şehirleri bu bağlamda ticaret ve ulaşım fonksiyonlarının geliştiği merkezlerdir. Nitekim limanlar geçmişten beri çoğunlukla önemli ticaret merkezlerine tekabül etmektedir. Kara ve deniz ulaşımı ve taşımacılığı bu merkezlere toplanmakta ve bu merkezlerce tanzim edilmektedir (Göney, S., 1995: 176).

Geçmiş çok eskiye dayanan Trabzon şehri, sahip olduğu coğrafi mevkii, limanı ve hinterlandı sayesinde tarihi boyunca bulunduğu bölgede çevresine göre merkezi bir hâkimiyet sahası teşkil etmiş önemli bir liman şehridir.

Trabzon'un daha ilk çağlardan itibaren Doğu Karadeniz kıyılarının hemen hemen tek önemli limanı olması, buranın öteki iskelelerden farklı olarak, Anadolu içlerine hatta Doğu Anadolu üzerinden Kuzey Kafkasya ve İran'a ulaşan dolambaçlı ve oldukça güç izlenebilen bir yol vasıtasıyla geniş bir hinterlanda sahip olmasından ileri gelmiştir (Tekindağ, S, M. C.: 456)".

Karadeniz'in bu en önemli liman şehri doğu-batı, kuzey-güney ekseninde ana ticaret yolları üzerindedir. Tarihsel süreçte jeopolitik ve eko stratejik açıdan bu önemini sürdüren Trabzon, tarihi İpek Yolu'nun da vazgeçilmez uğrak yerlerinden birini oluşturmuştur (Mollamehmetoğlu, A.Ş., 1996: 151).

Orta Çağda Venedikliler ile Cenevizliler Karadeniz'de ticaret üstünlüğünü ele geçirmek için hem kendi aralarında mücadele ediyor hem de Bizans'la savaşıyorlardı. Bir süre Venedik ve Cenevizlilerin elinde kalan Trabzon Limanı, o yıllardaki önemini Osmanlı Hükümdarı Fatih Sultan Mehmet'in burayı fethetmesinden sonra da arttırarak devam ettirmiştir.

Trabzon, Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra geniş bir "hinterlandı" bulunduğu için bir süre sonra eyalet merkezi konumuna getirildi. Trabzon Eyaleti; Canik (Samsun)'ten Hopa'ya, Karadeniz'den Gümüşhane'ye dek uzanan toprakları içine alıyordu (Tuğlacı, P., 1985: 290).

18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'dan sonra İzmir'le birlikte en büyük gelir getiren ve dünya ticareti açısından önemli limanlarından biri olan Trabzon'da 20'nin üzerinde yabancı ülke temsilcisi bulunuyordu (Mollamehmetoğlu, A.Ş., 1996: 151).

Trabzon, I. Dünya Savaşı öncesine kadar Rusya, Kafkaslar, Orta Asya ve İran'a giden yol üzerinde batı ile doğu arasında ticari ilişki sağlayan bir özelliğe sahipti. Bu nedenle Trabzon'un kontrol edilmesi için, Osmanlı idaresinde bulunmasına rağmen; İngilizler, Fransızlar ve Ruslar arasında ciddi mücadeleler olmuştur (Mollamehmetoğlu, A.Ş., 1996: 151).

Ancak I. Dünya Savaşı'nın getirdiği politik ve ekonomik biçimlenmeler, Türkiye'nin Doğu kapılarının kısa bir süre için kapanmasına yol açtı. 1930'lu yıllarla birlikte hızlanan ve

II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından kesin bir kamplaşmaya yol açan geçmişin birikimi, yeni politik biçimiyle 70 yıl içinde ekonomik bakımdan neredeyse bitme noktasına geldi.

1980'li yılların sonuna gelindiğinde dünya politik ve ekonomik açıdan yeni yapılanmalara girmeye başladı. 1988'de Sovyetler Birliği kara sınır kapısının açılması, ardından Sovyetler Birliği'nin tarih sahnesinden çekilmesi ve yeni devletlerin ortaya çıkması uluslararası alanda olduğu kadar Trabzon için de yeni büyük hedefler anlamına geliyordu (Mollamehmetoğlu, A.Ş., 1996: 152). Trabzon, 1992 yılında yeni bir alanda kurulan serbest bölgeyle tekrar eski günlerine dönme yolunda büyük bir aşama kaydetmiştir. Özellikle Bağımsız Devletler Topluluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'yle yapılan ticaretin en önemli durağı Trabzon serbest bölgesidir. Bunun yanı sıra Karadeniz Ekonomik İşbirliği Topluluğu'nun aktif hale dönüştürülmesi ve Güneydoğu Anadolu Projesi'yle modern yollarla bağlantının sağlanması Trabzon'un siyasal bölgesinin daha verimli bir hale gelmesini sağlayacak bir amil olacaktır.

Trabzon limanının şehre kattığı değerlerin içinde ekonomik faaliyetlerin büyük bir önem taşıdığını görmekteyiz. Bununla ilgili olarak tarihsel süreç içinde şehirde gerçekleştirilen faaliyetlerin büyük bir kısmı bu yönde şekillenmiştir. Nitekim Trabzon, büyük bir ticaret yolunun denize açılan bir kapısı ve Doğu ile Batı'yı birleştiren bir ticaret merkezi olarak Ortaçağlarda çeşitli milletlere mensup tüccarların mallarını mübadele ettikleri önemli bir pazar yeri olmuştur; Kafkasya ve Rusya ile deniz yoluyla ticari münasebetleri olan Konyalı ve Suriyeli müslüman tacirler, Sivas'ta toplanarak Trabzon'a gelir, buradan Kafkasya'ya giderlerdi. Ortaçağlarda yünlü kumaşlar, keten ve ipekli mamuller burada işlenerek dışarı ihraç ediliyordu. XIII. Asrın sonlarında, Karadeniz'deki ticaretlerini diğer devletlerden daha ziyade geliştiren Cenevizliler XIV. Asrın başından itibaren, karadan ve denizden Trabzon'a ulaşan ticaret yollarının inhisarını üzerlerine aldılarsa da, bu ticaret 1320'den sonra Venediklilerin eline geçince, gelirinin büyük bir kısmını harici ticaretle temin etmek mecburiyetinde bulunan Trabzon, 1340'tan sonra ticari ehemmiyetini kaybetti. Osmanlılar devrinde tekrar gelişmeye başlayan Trabzon, İran üzerinden gelen ticaret kervanlarının son durağını teşkil etti. Trabzon'un büyük limanı olan Çömlekçiye ilaveten Kanıda, Tuzluçeşme, Taşdirek, Kemerkaya, Mumhane-önü ve Moloz gibi küçük limanlar her türlü ihracat ve ithalata yönelik olarak çalışmaktaydı. Bu dönemlerde sanayi kolları kurulmuş ve gelişmeye başlamıştır. Bunlar içinde en önde gelen sanayi kolu, keten bezi imalatı idi. Bununla ilgili olarak Eyaletin kırsal kesiminde yetiştirilen ve halkın geçim kaynaklarından biri olan keten, şehirde imal edilerek tüccarlar tarafından başka yerlere sevk ediliyordu. Buna karşılık tüccarlar dışarıdan kumaş getiriyor ve yerine keten bezi satın alıyorlardı. XIX. Asrın başlarına kadar Haleb, Şam, Bağdat ve Hindistan'a kadar kenevir ihracatı buradan yapılmaktaydı. Şehirdeki ikinci sanayi kolu, mum imalatı idi. Gerek başka yerlerden, gerekse eyalet sınırları içindeki yerlerden gelen balmumu, mumhane (şem'hane)'de işlenerek mum yapıldıktan sonra satılırdı. Öte yandan Trabzon ibrişimi İstanbul'a sevk ediliyordu. Başka bir sanayi kolu da gemi yapımı idi. Ticari bakımdan faal olan şehirde, halkın bir kısmı ticaretle uğraşır ve ticaret için deniz yolunu tercih ederdi. Bu yüzden şehirde gemi yapımında kullanılan zift ve boyacılık gelişti. Bununla beraber, halkın başlıca geçim kaynaklarından birisi de balıkçılık idi (Tekindağ, Ş., 1979: 469-470).

Liman ticaretinin şehirde büyük bir dinamizm yaratması şehirde el sanatlarının gelişmesinde de etkili olmuştur. Nitekim Trabzon'un çarşısında dünyaca tanınmış kuyumcular bulunur, buhurdanlık, kılıç, gülsuyu kutusu, aşçı bıçakları burada işlenir. Trabzon baltası adı ile çok aranan bir çeşit balta yapıldı. Ayrıca sedef kakmalı küçük masa, sanduka ve Hindistan'dan başka yerde yapılamayan divit (hokka) takımı yapımı gibi el sanatları çok gelişmiş idi. Bu asır içinde, tüfek ve tabanca yanında, güzel havlular, ipek ve pamuk çarşaf, ipek kuşaklar ve tahta yapımı sanat işleri satılmaktaydı. Liman fonksiyonuna bağlı olarak gelişen sanayi ve ticaret faaliyetlerinin yanında siyasi ilişkilerin de boyut kazandığı dikkat çekicidir. Zira Trabzon'da büyük çarşı, han ve en iyi binaların bulunduğu varoş, şehrin en işlek yeri olarak gelişmiştir. Çünkü Avrupalı ve İranlı tacirler ile konsoloslar burada oturuyorlardı (Tekindağ, Ş., 1979: 470).

Trabzon limanı seyyahların da önemli bir uğrak yeri olmuş, buraya ait izlenimlerini aktarmışlardır. Örneğin 1869'da Trabzon çarşısını gezen Deyrolle, burada İran, Horosan ve İzmir'in en güzel halılarını Haleb, Diyarbekir ve Bursa'nın en güzel kumaşlarını , en pahalı taşları, antika silahları, eski devirden kalmış paraları görmüş idi. Seyyah bu pazarı tarif ettikten sonra, burada gördüğü meyve bolluğundan, yiyecek satanlardan, nalbantlardan, kuyumculardan bahseder, ayrıca pazarın en dikkate değer kısmının arabacılar, sarraçlar, kunduracılar, çizmeciler ve bakırcılar olduğunu zikreder (Tekindağ, Ş., 1979: 470). Bu bilgiler şüphesiz bize liman fonksiyonuna bağlı olarak gelişmiş zengin bir ticaretin varlığına işaret eder.

Trabzon'un sahip olduğu şehrsel fonksiyonların tarihsel birikimi, şehrin yerleşme düzenine de yansımıştır. Limana ve dolayısıyla ticaret fonksiyonuna bağlı olarak mekansal kullanımın esas alındığı dikkat çekmektedir. Eski limanın hemen gerisinde yer alan tarihi ticaret alanı, eski lonca örgütlenmesine göre faaliyetlerini sürdürmüş olan zanaat kollarının şekillendiği cadde ve sokaklarla, şehir içi ticaret hanlarıyla, bugün gelişmiş olan ticaret fonksiyonunun mekânsal anlamda çekirdeğini oluşturur. Nitekim 1946-54 yılları arasında yenisi yapılarak yer değiştiren liman, bu defa yerine göre ticaret alanlarının konumlanmasına yani doğudan batıya doğru yayılmasına zemin hazırlamıştır (Hacısalıhoğlu, İ.Y., 1997: 283). Trabzon limanı, şehrin gelişiminde başta ekonomik olmak üzere, siyasi, askeri, sosyal ve kültürel açıdan etkili olmuş, tarihin en eski çağlarından beri (zaman zaman siyasi nedenlerden dolayı bir duraklama yaşanmasına rağmen) önemini hiçbir zaman yitirmemiştir. Trabzon'un eski çağlardan itibaren bir yerleşme alanı olarak seçilmesiyle başlayan, gittikçe gelişen ve önem kazanan liman, hem şehrin fiziksel gelişiminde hem de fonksiyonel gelişiminde daima bir temel teşkil etmiştir.

Trabzon şehrinin çevresine göre oldukça geniş bir alana hizmet veren bir merkez olarak tarih boyunca etkisini sürdüren bir şehir olma özelliğini kazandıran liman, aynı zamanda şehrin idari bir merkez olarak değer kazanmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Trabzon şehri, sahip olduğu değerlerin fonksiyonel bir çeşitliliğe bürünmesinde ve bu çeşitliliğin çok geniş bir kitleye hitab etmesinde ve sürekliliğinin sağlanmasında şüphesiz liman fonksiyonunun büyük bir önemi ve etkisi vardır.

Görülüyor ki, insanoğlu doğal şartların bir başka deyişle coğrafyanın sunmuş olduğu imkânları en iyi şekilde kullanmış ve bu doğal şartlardan istifade etmiş, böylece kendine yaşam alanı olabilecek bir ortam yaratmıştır. Bu nedenle tam bir coğrafi bütünlüğün tarih boyunca sağlandığı bu ortamı Trabzon şehrinde görmek sözkonusudur. Böylece tarihin bırakmış olduğu derin izleri bugün de bariz bir şekilde izleyebilmek, bu suretle tarihsel bir mekân dokusu içinde hem geçmişini hem de geleceği bir arada görebilmek hatta yaşayabilmek mümkündür.

8.1.2. Üniversite Şehirleri, KTÜ ve Trabzon Şehrine Kattığı Değerler

Trabzon şehri, sahip olduğu değerlerin fonksiyonel bir çeşitliliğe bürünmesinde ve bu çeşitliliğin çok geniş bir kitleye hitab etmesinde ve sürekliliğinin sağlanmasında şüphesiz liman fonksiyonunun büyük bir önemi ve etkisi vardır.

Üniversite şehirleri yüksek öğrenim merkezlerinin, çeşitli fakültelerin toplandığı yerlerdir. Bu şehirlerde en yüksek düzeyde öğrenim yapılmakta ve çok defa uzak mesafelerden gelen öğrenciler tarafından işgal edilmektedir. Üniversite şehirleri, milli, hatta milletlerarası istek ve ihtiyaçlara cevap verecek durumdadır. Aslında üniversiteye sahip her şehri üniversite şehirleri grubuna katmak mümkün değildir. Zira gerçek üniversite şehirlerinde bariz derecede üniversiter hayat hakimiyet kazanmaktadır (Göney, S., 1995: 292).

Üniversite şehirleri, kendilerine has birçok özellikler arz etmektedir. Bu özellikler üniversite şehirlerinin fizyonomilerinde, şehir planlarında cadde ve sokak sistemlerinde açıkça ortaya çıkmaktadır. Üniversite ve akademi binaları, kütüphaneler, öğretim üyelerinin oturduğu lojmanlar hemen daima ilgi çekicidir. Üniversite ve yükseköğretilerin gelişmesi ve yeni birçok ihtiyaçlarının giderilmesi gerekmektedir. Bu sebeple dersane sayısı fazlaşmakta, laboratuvarlar artmakta, teknik eğitim yapan üniversite ve akademilerde yardımcı okullar açılmaktadır. Eğitim ve öğretim kadrosunu teşkil eden ve gittikçe kalabalıklaşan büyük bir kitlenin barınmak, beslenmek, eğlenmek ve çalışmak ihtiyaçlarının en iyi şekilde karşılanması, üniversite şehirlerinin başlıca meseleleri arasındadır. Böylece bu üniversiteler kendi şehirlerinde oturan öğrencilerin yüksek öğrenim ihtiyaçlarını karşılamakta ve bu üniversitelerden birçok ilim kolu büyük şehirlerin çok çeşitli sorunları, ticari, sanayi kuruluşların teknik gelişmeleri ve takibi gerekli yenilikleriyle yakından meşgul olmak imkânını bulmaktadır. Bazı şehirlerde üniversite ve çevresindeki tesisler, şehir içinde adeta başka bir şehir teşkil etmektedir (Göney, S., 1995: 227-228). Trabzon şehrinde özel bir fonksiyon olarak gelişmiş ve yükseköğretim hizmetleri açısından ön plana çıkmış olan Karadeniz Teknik Üniversitesi, bu açıdan ayrı bir değer taşır.

Karadeniz Teknik Üniversitesi Merkez Kanuni Kampüsü Trabzon şehrinde, yaklaşık 166 dönümlük bir alanda kurulmuştur. Bulunduğu alanda yerleşmiş olan kampüs adeta küçük bir şehir görünümündedir. Öğrencilerin ve personelin hemen her türlü gereksinimine cevap verebilecek olanaklara sahip olan kampüs içinde yer alan çok çeşitli hizmet alanları

bulunmaktadır. Nitekim kampüsün merkezinde bulunan ve kompleks bir alışveriş merkezi özelliğini taşıyan çarşı binası ile çevresinde yer alan birimler (iki market, hediyelik eşya mağazası, kırtasiye, kitap satış bürosu, berber, kuru temizleme, lokanta ve kafeler) bu açıdan kayda değer bir önem taşır. Bunun yanı sıra kampüs içerisinde, her türlü banka hizmetlerinden faydalanılabilmesi için mesai saatleri içerisinde bazı bankaların üniversite şubeleri bulunmakta, yine kampüs alanının çeşitli yerlerinde kamu ve özel sektöre ait çok sayıda ATM makineleri, 24 saat süreyle hizmet vermektedir. Kampüs alanı içinde tam donanımlı bir postane ve çeşitli alanlar ile bazı binalarda bulunan ankesörlü telefonlarla yurt içi ve yurt dışı görüşmeler yapma imkânı vardır.

Bunun yanı sıra öğrencilerin barınma ihtiyacını karşılamak üzere 3274 kapasiteli dört öğrenci yurdu bu kompleksin yanında yer almıştır. Yine öğrencilerin ve akademik personelin araştırmalarında faydalanabilecekleri merkez kütüphanesi yaklaşık 550 kişilik kapasitelidir. Ayrıca Karadeniz Teknik Üniversitesinde öğrencilerin sosyal gelişmelerine katkı sağlayan faaliyetlere yer verilmekte bununla ilgili olarak çeşitli spor tesisleri (futbol sahaları, tenis kortları, olimpiik yüzme havuzu gibi) ile çok çeşitli sosyal faaliyetlerin gerçekleştirildiği ortamlar yer almaktadır.

Karadeniz Teknik Üniversitesinde bulunan Farabi Tıp Fakültesi, eğitim-öğretim fonksiyonuyla birlikte şehirde ve çevresine yönelik olarak sağlık hizmetleri açısından oldukça geniş bir alana hitap etmektedir. Böylece üniversitede tıbbi açıdan eğitim-öğretim ve araştırma-geliştirme faaliyetleri gerçekleştirilmekte, bunun yanında halkın sağlık sorunlarına yönelik teşhis, tanı ve tedavi hizmetleri verilmektedir.

Karadeniz Teknik Üniversitesinde, Trabzon'dan Gümüşhane'ye – Ordu'dan Artvin'e kadar uzanan geniş bir coğrafyada yaklaşık 42.000 öğrenciye verilen yükseköğretim hizmetlerinin (yaklaşık 17.000 (yok.gov.tr) öğrencinin şehirde eğitim görmekte olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda) önemi açıkça görülmektedir. Bunun yanı sıra Karadeniz Teknik Üniversitesi istihdam ettiği personel itibarıyla şehirdeki mevcut kamu kuruluşlarının en önde gelen kurumu durumundadır. Bu açıdan da üniversite şehirde önemli bir yere sahip olup, yaklaşık 1800 kişilik akademik ve idari personeli istihdam etmektedir. Böylece verilen yükseköğretim hizmetleriyle ülkemizin sayılı yükseköğretim kurumlarından biri haline gelen Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon'un bir öğrenci ve memur şehri olmasını sağlamıştır.

Karadeniz Teknik Üniversitesinde sık sık düzenlenen kongre, konferans ve sempozyumlar, halkın toplumsal yaşantısına yansımaları görülmektedir. Bir başka deyişle bu faaliyetler; halkın bilgi edinmesi ve bilinçlenmesi yanında, özellikle rekreatif faaliyetler açısından şehirde bir dinamizm yaratmakta, böylece halkın ekonomik açıdan istifade etmesi sözkonusu olmaktadır. Karadeniz Teknik Üniversitesi, çalışma hayatı bakımından da şehirde önemli ekonomik yararlar sağlamaktadır. Nitekim öğrenci, eğitimci, yan hizmetlerde çalışanlar ve çalışan aileleriyle birlikte belli bir nüfus kitlesi, şehrin ticaret hayatında önemli bir güç oluşturmada önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla şehrin ticari dinamizmini Karadeniz Teknik Üniversitesinden ayrı düşünmek mümkün değildir.

Üniversitelerin bulunduğu şehirlerde üniversite hayatı ile milli hayat daha iyi şekilde karışmakta, birleşik bir durum meydana getirmektedir. Bu suretle üniversiteler, ülkelerdeki milli hayatı daha artan bir şekilde etkilemekte ve her ülkede gittikçe daha fazla demokratik hayat nüfuz etmektedir (Göney, S.: 229). Karadeniz Teknik Üniversitesi, şehirde farklı bir ortam yaratmıştır. Bu ortam şehirde, geliştirici bir güç olarak rol oynamıştır. Nitekim üniversitede eğitim-öğretim hizmetleri yanında şehirde ve şehrin çevresine yönelik olarak gerçekleştirilen uygulamalarla ilgilidir. Başlıca inceleme ve araştırma konuları arasında, şehre ve çevresine ait sorunların tesbiti ve çözümü yer almaktadır. Bu hizmetler, akademik düzeyde ele alınmakta; böylece bölge toplumunun hayat düzeyini yükseltmeye gayret edilmektedir. Bu suretle üniversite bulunduğu çevreye planlama, araştırma ve geliştirme adına büyük oranda katkı sağlamış ve fonksiyonel etkinlik alanını genişletmiştir.

Dünyanın hemen her yerinde olduğu gibi ülkemizde de üniversite fonksiyonu millî sınırların ötesine geçmiştir. Bazı üniversitelerde çeşitli üniversitelerden öğretim üyesi ve öğrenci mübadelesi yapılmaktadır. Aynı bilim dalındaki dersler her üniversitede takip edilmekte, nakillere muadeleti tasdik edilmekte ve bu suretle üniversiteler gittikçe daha fazla uluslararası hüviyet kazanmaktadır (Göney, S., 1995: 230). Bununla ilgili olarak Avrupa Birliği'yle uyumluluk ve bütünleşme çerçevesinde isteyen öğrencilerin eğitimlerinin bir kısmını Avrupa Birliği üyesi bir ülkede tamamlayabilmesi için Socrates, Erasmus, Leonardo da Vinci ve Gençlik gibi öğrenci ve öğretim elemanı değişim programları yer almaktadır. Böylece üniversite fonksiyonu medeniyet derecesine bağlı kalarak gelişmekte ve çeşitli alanlarda modern bir çalışma tarzı hakim olmaya başlamaktadır (Göney, S., 1995: 230).

Bütün bu anlatılanların ışığında Trabzon'un ve ülkemizin yakın geçmişinde böylesine özel bir yeri olan Karadeniz Teknik Üniversitesinin dikkat çekici önemli bir özelliği de kuruluşundan itibaren fonksiyonel etkinliğini profesyonel bir şekilde; şehrsel, bölgesel ve ulusal ölçekte kattığı değerlerin çok kısa bir süreç içinde ve hızlı bir şekilde gerçekleştiğidir.

Karadeniz Teknik üniversitesi, 20 Mayıs 1955 tarih ve 6594 sayılı kanunla kurulmuş olan ülkemizin en eski dördüncü üniversitesidir. Üniversite eğitim ve öğretime 2 Aralık 1963 tarihinde Esentepe mahallesindeki Trabzon Atatürk İlköğretim Okulunun ilkokul binasında başlamış ve 1966 yılında üniversite bugünkü merkez kampüsüne taşınmıştır. 1981 yılından itibaren sürekli büyümeye başlamış olan üniversitede yeni fakülte ve bölümler açılmıştır.

Bugün Trabzon merkez olmak üzere; Ordu'dan Artvin'e kadar Karadeniz kıyısı boyunca oldukça geniş bir alana yayılmış eğitim-öğretim ve bilimsel hizmetleriyle ülkemizin büyük ve önemli bir üniversitesi haline gelmiştir

Bir ilkokul binasında başlayan üniversite eğitim ve öğretim faaliyetleri, bugün Trabzon gibi bir şehrin içinde, adeta başlıbaşına bir şehir görünümüne sahip olmuş, bundan daha ziyade çevreye vermiş olduğu yükseköğretim hizmeti dolayısıyla adına yakışır, adıyla bağdaşır derecede bir üniversite olmuştur.

Bugün Karadeniz Teknik Üniversitesi, eğitim-öğretim faaliyetlerinin yanında gerçekleştirmiş olduğu bilimsel yayınlar ve araştırmalar ile ulusal ve uluslar arası düzeyde akademik kongre, konferans, sempozyum vs. gibi düzenlemeler ve daha bir çok ilmi faaliyetlerle gerçekten de başta Trabzon şehrine olmak üzere milli hatta milletlerarası katkı sağlamak suretiyle önemli bir yere gelmiştir. Karadeniz Teknik Üniversitesi bu faaliyetlerle Trabzon şehrinin bir üniversite şehri olarak anılmasında büyük bir katkı sağlamıştır.

Netice itibariyle; bir liman ve üniversite şehri olarak Trabzon'un iki özel fonksiyonunu ortaya koymaya çalıştığımız bu çalışmamızda; geçmişi çok eski tarihlere dayanan şehrin, oldukça geniş bir hinterlanda sahip olması nedeniyle bir liman şehri olarak gelişmiş ve şekillenmiştir. Trabzon limanı, şehrin tarihi boyunca, başta ekonomik olmak üzere, siyasi, askeri, sosyal ve kültürel açıdan etkili olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde Trabzon limanının bu özelliğini (zaman zaman önemi azalsa da), günümüze dek devam ettirdiği ve gelecekte de bu yönde gelişeceği açıkça görülmektedir.

Bunun yanısıra şehrin yakın geçmişinde ön plana çıkmış olan, şehre farklı ve artı bir değer sağlamış, verilen yükseköğretim hizmetleriyle, Trabzon'a bir liman şehri olması yanında ayrıca bir üniversite şehri hüviyetini kazandırmıştır.

Uygulamalar

- 1-** Bulunduğunuz veya evrenizde bulunan bir şehri inceleyiniz
- 2-** Özel bir fonksiyona sahip olup olmadığnı araştırınız.
- 3-** Özel fonksiyona sahip bir şehri inceleyiniz.

Uygulama Soruları

1. İncelediğiniz şehirde öne çıkan fonksiyonlar hangileridir?
2. Araştırdığınız şehir özel fonksiyona sahipse bu özel fonksiyonun şehre etkileri nelerdir?
3. İncelediğiniz şehirde özel fonksiyonun şehre etkileri nelerdir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde özel fonksiyonların tanımı, önemi ve özellikleri ile şehre kattığı değerlerin örnek olarak seçilen hizmetlerle izah edilmiştir.

Bir liman ve üniversite şehri olarak Trabzon'un iki özel fonksiyonunu ortaya koymaya çalıştığımız bu dersimizde; geçmişi çok eski tarihlere dayanan şehrin, oldukça geniş bir hinterlanda sahip olması nedeniyle bir liman şehri olarak gelişmiş ve şekillenmiştir. Trabzon limanı, şehrin tarihi boyunca, başta ekonomik olmak üzere, siyasi, askeri, sosyal ve kültürel açıdan etkili olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde Trabzon limanının bu özelliğini (zaman zaman önemi azalsa da), günümüze dek devam ettirdiği ve gelecekte de bu yönde gelişeceği açıkça görülmektedir.

Bunun yanısıra şehrin yakın geçmişinde ön plana çıkmış olan, şehre farklı ve artı bir değer sağlamış, verilen yükseköğretim hizmetleriyle, Trabzon'a bir liman şehri olması yanında ayrıca bir üniversite şehri hüviyetini kazandırmış olduğunu öğrendik.

Bölüm Soruları

Cevaplar

9. TÜRKİYE’DE ŞEHİRLEŞME VE SORUNLARI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 9.1. Şehirleşme Tanımları**
- 9.2. Şehirleşmenin Nedenleri**
- 9.3. Türkiye’de Şehirleşme**
- 9.4. Türkiye’de Şehirleşme Nedenleri**
- 9.5. Türkiye’de Şehirleşmenin Ortaya Çıkardığı Sorunlar**

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Şehirleşme ne demektir?
- 2- Türkiye’de şehirleşmenin nedenleri nelerdir?
- 3- Türkiye’de şehirleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar hakkında düşünün?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Şehirleşme Tanımlamaları	Şehir ve şehirleşme konularını tanımlanması ve şehirleşme kavramının bilinmesi	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Şehirleşme Nedenleri	Şehirleşmenin ekonomik, teknolojik, Siyasal ve Sosyo-Psikolojin nedenlerinin tanımlanması	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Türkiye’de Şehirleşme ve Nedenleri	Türkiye’de şehirleşmenin gelişiminin izlenmesi. Şehirleşme nedenlerinin işlenmesi	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak

Anahtar Kavramlar

- 1- Şehirleşme tanımları ve nedenleri.
- 2- Türkiye’de şehirleşme ve nedenleri
- 3- Türkiye’de şehirleşme sorunları

Giriş

Şehirleşme, Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak şehir sayısının artması ve bugünkü şehirlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütleşme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde şehirlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi sürecidir. Şehirleşme hareketleri ekonomik, teknolojik, siyasal ve psikososyolojik etkiler altında oluşur. Türkiye'deki şehirleşme sürecinde de, bu göstergeleri tipik olarak izlemek mümkündür. Bilindiği üzere, Türkiye hızlı bir şehirleşme süreci yaşamaktadır. Hızla değişen dinamik demografik bir yapı gösteren Türkiye'de nüfus, bir taraftan hızla artarken, diğer taraftan da aynı hızla kırdan şehire bir göç olayı yaşanmaktadır

1950 yılından sonra ülke hızlı bir şehirleşme sürecine girmiştir. Taşıdığı belli başlı özelliklerle az gelişmiş ülkelerle yapısal benzerlikler gösteren günümüz Türkiye'si de, hızlı bir şehirleşme olayında karşılığını bulan bir değişme sürecine sahne olmuştur.

9.1. Şehirleşme Tanımları

Birçok bilim alanını ilgilendiren bir meselenin tanımlanması çeşitli şekillerde olur. Fakat bazı konular vardır ki, hangi bilim alanı olursa olsun çıkış noktası hep aynı kalır. Örneğin şehir tanımlamaları çok çeşitli ve farklı anlamlar ve sonuçlar doğuracak kadar geniş bir konseptte sahiptir. Bunun yanı sıra şehirleşmeyle ilgili yapılan tanımlamalarda sonuç çoğunlukla aynıdır. Bununla ilgili bazı tanımlamalara bakacak olursak bu konuda fikir sahibi oluruz. Örneğin bazı tanımlamalarda Şehirleşmek eylemi veya sanayinin gelişmesi sonucu nüfusun şehirlerde toplanması ve şehir alanlarının genişlemesi süreci olarak iki şekilde tanımlama yapılırken bir başka tanımlamada ise şehirleşme üç şekilde izah edilmiştir. Bunlar;

- 1- Bir ülkede veya bölgede şehir sayısının artması.
- 2- Bir şehrin nüfus sayısının artış kaydetmesi.
- 3- Bir yerleşim biriminin şehre özgü özellikler kazanarak şehir karakteri kazanması.

Bir başka deyişle şehirleşme genel anlamda;

a- Mevcut şehir sayısının artması

b- Şehirlerin fiziksel büyümesi

c- Şehirlerdeki nüfus artışı

olarak tanımlanmaktadır.

Şehirleşme dar anlamda, şehir sayısının ve şehirlerde yaşayan nüfusun artmasını anlatır. Şehirselle nüfus, doğumlar ile ölümler arasındaki farkın birinciler lehine olması sonucunda ve aynı zamanda köylerden ve kasabalardan gelenlerle, yani göçlerle artar. Gelişmekte olan ülkelerin şehirlerinde, doğurganlık eğilimleri azaldığından, şehirleşme daha çok köylerden şehirlere olan nüfus akınlarıyla beslenir. Şehirleşmenin dar anlamdaki tanımı, demografik nitelik taşır. (Keleş, R., 2008: 25). Oysa şehirleşme, yalnız bir nüfus hareketi olarak görülürse eksik kavranmış olur. Çünkü şehirleşme olgusu, bir toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişimlerden doğar. Bu nedenle, şehirleşmeyi tanımlarken, nüfus hareketlerini yaratan ekonomik ve toplumsal değişimlere de yer vermek gerekir. Şehirleşmenin ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutlarını da hesaba katan, geniş anlamda bir tanımı şu şekilde değildir: Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak şehir sayısının artması ve bugünkü şehirlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde şehirlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci. Şehirleşmenin önemli boyutlarından biri olan siyasal davranış değişikliklerini de, bu tanımın, şehirlere özgü davranış değişiklikleri içinde bulmak olanağı vardır. (Keleş, R., 2008: 26).

Üretim biçimindeki değişimin, yani ekonomik ögeğin şehirleşme tanımında özel bir ağırlığı vardır. Şehirleşmenin, tarımsal üretiminden daha ileri bir üretim düzeyine geçiş olarak

da tanımlanabilmesi bu yüzdendir. Bu geçiş tüm üretim denetleme işlevinin şehirlerde toplanmasını zorunlu kıldığı gibi; şehirlerin büyümesine ve yoğunluk kazanmasına, heterojenik ve bütünleşme derecelerinin artmasına da yol açar. Her ülke bu geçiş süreci içinde bulunduğu noktaya göre, az şehirleşmiş ya da çok şehirleşmiş olarak nitelenir.

Şehirleşme hareketi, zaman içindeki bir değişmeyi anlatır. Bir ülkenin ya da bölgenin şehirleşme derecesi ya da şehirleşme düzeyi (şehirleşme oranı) denildiğinde, o ülkenin ya da bölgenin nüfusunun belli bir tarihte, belli bir tanıma göre şehir sayılan yerleşme özeklerinde yaşayan oranı anlaşılır. Şu halde şehirleşme hareketi, demografik tanımıyla, belli bir süre içinde şehirleşme oranında yer alan değişiklik olarak görülebilir. Bu kavramları birbiriyle karıştırmamak gerektiği gibi, şehirleşmenin sadece bir yönünü, toplumsal değişme boyutunu yansıtan şehirlileşme ile şehirleşme hareketini karıştırmaktan da sakınmalıdır. Bundan başka şehrsel gelişmenin bir düzen ve denetim altına alınması yollarını gösteren şehircilik ile bir toplumsal olayın adı olan şehirleşmenin birbirinden farklı oldukları bilinmektedir (Keleş, R., 2008: 26).

Bu tanımlamalar açısından bakıldığında şehirlerin kuruluşuyla başlayan ve daha sonra devam eden her her dönemde şehirleşmenin varlığından bahsetmek mümkündür. Bununla birlikte şehirleşmenin belli bir dönemden itibaren daha fazla anlam kazandığını söylemek gerekir. (Doğanay,1997: 426). Şehir ve şehirleşme kavramları farklı bakış açıları ile tanımlanmış olsa da, şehirleşme hareketinin göstergeleri son derece belirgindir. Bu göstergelerden özellikle şehirli nüfus oranının, toplam şehir, büyük şehir, ve metropoliten şehir sayısının artması, son derece belirleyicidir (Garipağaoğlu, 2002:28).

9.2. Şehirleşmenin Nedenleri⁴

Şehirleşme hareketleri ekonomik, teknolojik, siyasal ve psikososyolojik etkiler altında oluşur. Gerçekte, bu dört kümede toplanan şehirleşme etmenlerini birbirinden kesinlikle ayırmak olanağı yoktur. Her biri diğerinden etkilenen, birbirlerinin içinde olan etmenlerdir.

9.2.1. Ekonomik Nedenler

Ekonomik nedenlerin başında, köylü nüfusu köyden itip şehre çeken, tarımsal kesimin şartlarından doğan nedenler gelir. Bunlara itici güçlerde denir. Köylerden şehirlere bir nüfus hareketinin başlaması, tarımda bir üretim fazlasının, artık ürünün elde edilmesine bağlıdır. Bu ise, tarımda daha çok anamal kullanılmasını, daha üstün teknoloji ve girişim gücü ile üretimde bulunulmasını gerektirir. Bunun sonucu olarak tarımsal nüfusun bir kısmının işten çıkmasına neden olur.

⁴ UTKUCU, T., 2013, milli.emlak.gov.tr

Bunun yanında tarımın verimliliği ve kişi başına düşen tarımsal geliri köylüyü köyünde tutmaya yetmeyecek kadar düşüktür. Gerek bu yetersiz gelirin, gerekse toprak mülkiyetinin dengesiz dağılımı, tarım topraklarının çok parçalanmış olması, iklim koşulları ve toprağın erozyona uğraması, bu itici etmenleri güçlendiren nedenlerdir. Örneğin, Türkiye’ de sözü edilen bütün koşulların, tarımdaki verimi azaltmak suretiyle, şehirleşme hızını geniş ölçüde etkilediği görülmektedir.

Diğer bir neden ise köyünde istediği gelir düzeyine erişemeyen ve gelecek güvencesi bulunmayan nüfusu şehir merkezlerine çeken faktörlerdir. Bunlara çekici güçlerde diyebiliriz. Şehirlerde üretilen mal ve hizmetlere olan talep, gelire bağlı olarak, köylere oranla çok fazladır.

9.2.2. Teknolojik Nedenler

Sanayi devrimi ile gelen değişiklikler ve tarıma egemen olan koşullar, teknolojik gelişmelerle birlikte şehirleşmenin hızlanmasını sağlamışlardır. Artan üretimin şehirleşmede rol oynaması, ürünün kolay ve ucuz taşınmasını sağlayacak teknolojik araçların gelişmesine bağlıdır.

Harris ve Ullman, şehirlerin, insanların hareket yeteneklerinin gelişmesinin ve ulaşım teknolojisindeki ilerlemelerin dolaysız bir sonucu olduğunu belirtmektedir. C. Clark kendi kendine yeterli köy tipinin ortadan kalkmasını ve köy sanatlarının yerini başka uğraşların almasını, çok sayıda insan gücünün sanayi özelliği olan şehirlere yönetmesini, yol yatırımlarının dolaysız etkilerine bağlamaktadır. Bunun gibi hidroelektrik santrallerinin bulundukları bölgenin şehirleşmesinde önemli rol oynadıkları bilinen bir gerçektir.

9.2.3. Siyasal Nedenler

Şehirleşmeyi özendiren siyasal nedenleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

-Çeşitli düzeylerde verilen siyasi kararlar, yönetim yapısının özellikleri, hukuki kurumlarından bazıları ve uluslararası ilişkilerde şehirleşmeyi özendirici nitelik taşıyabilir.

-Toprak mülkiyetini yöneten hukuk kurallarının durumu ve bunlarda yer alan değişimler de, şehirleşme hareketlerini etkiler. Tarım topraklarının büyük bir kesiminin küçük işletmelerde kiracı olarak çalışan çiftçi ailelerce kullanıldığı ülkelerde, şehirlere büyük nüfus akınları olur.

-Gezme, yerleşme ve ticaret özgürlüklerini kısıtlayan yasaların kaldırılması da, şehirleşme üzerinde etki yapar.

-Kimi şehirlere, siyasal kararlarla başkent statüsünün verilmesi, yalnız o şehirlerin değil, bulundukları tüm bölgenin şehirleşmesini hızlandırır.

-Sanayileşmeye öncelik veren ekonomik ve toplumsal kalkınma planları ve toprak reformlarının şehirleşme üzerindeki etkisi küçümsenemez.

-Son olarak tarım topraklarının, kimi bölgelerde, sahiplerinin girişim yeteneklerinin boşa çıkamayacağı kadar çok geniş, kimi bölgelerde ise geçim sağlamaya yeterli ve verimli işletmeye elverişli sayılamayacak kadar küçük parçalar haline gelmelerine yol açan veraset sistemleri şehirleşmenin hızını artırır.

Şehirlerin sahip olduğu bir çok toplumsal ve kültürel olanaklar ve hizmetler çok çekicidir. Şehirlerin özgür havası, daha geniş bir kümeye mensup olma duygusu, şehirli olmanın gururunu paylaşma bu nedenlerin başlıcalarıdır. Kısaca bu nedenlerin kaynağı, köy ve şehir yaşam biçimleri, ölçümleri arasındaki ayrımlardan kaynak alır.

9.3. Türkiye’de Şehirleşme

Türkiye’deki şehirleşme sürecinde de, bu göstergeleri tipik olarak izlemek mümkündür. Bilindiği üzere, Türkiye hızlı bir şehirleşme süreci yaşamaktadır. Hızla değişen dinamik demografik bir yapı gösteren Türkiye’de nüfus, bir taraftan hızla artarken, diğer taraftan da aynı hızla kırdan şehire bir göç olayı yaşanmaktadır (Garipağaoğlu, 2002:28). Türkiye’de şehirleşme açısından, özellikle 1950 yılı bir dönüm noktası sayılmaktadır. Bu döneme kadar Türkiye’nin kır ve şehir nüfusu oranlarında önemli bir değişiklik yaşanmamıştır (Garipağaoğlu, 2010:3). Zira 1950 yılından sonra ülke hızlı bir şehirleşme sürecine girmiştir.

Ülkemizde son zamanlarda şehir merkezindeki nüfus artışı çevredeki artıştan çok daha yavaş olmaktadır. Bunun birinci nedeni özellikle zengin ailelerin sahip oldukları olanaklar onların şehrin çevresine yerleşmesine olanak verir. İkinci olarak şehirlere yeni göç edenler de başka nedenlerle, şehir dışında kümelenen gecekondu alanlarında yerleşmişlerdir.

9.4. Türkiye’de Şehirleşme Nedenleri (UTKU, T., milli.emlak.gov.tr)

Şehirleşme, az gelişmiş ülkelerin özellikle yakın dönemlerde içine girdiği değişme sürecinin en belirgin yönü, aynı zamanda bu değişimin temel güdülerden biridir. Taşıdığı belli başlı özelliklerle az gelişmiş ülkelerle yapısal benzerlikler gösteren günümüz Türkiye’si de, hızlı bir şehirleşme olayında karşılığını bulan bir değişme sürecine sahne olmuştur. Türkiye’de yaşanan hızlı şehirleşmenin nedenlerini itici güçler, çekici güçler ve aracı güçler olmak üzere üçe ayırabiliriz.

9.4.1. İtici Güçler

Ülkemizde, söz konusu yapısal değişmelerin ve bunların taşıyıcısı olan şehirleşmenin tek bir etmenin değil, belli bir etmenler bileşiminin ürünü olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Az gelişmiş ülkeler ve Türkiye’de, kırdan kaynaklanan nüfusu şehirlere yönelten güçlerin şehrin çekiciliğinden çok kırsal itimine bağlı olduğu ve bu nedenle yapısal değişimin, öncelikle kırsal kesiminde oluşan etmenlerin yarattığı itici güçlerin işleyişiyle olduğu görülmektedir. Nüfus artışı, tarım kesimindeki değişmeler, tarımsal yapı, yaygın tarım, tarımda makineleşme, itici güçlerin nedenlerini oluşturur.

9.4.1.1. Nüfus Artışı

Türkiye, toplumsal biçimlenmesinde önemli bir etkinliği bulunan demografik özellikleri ve nüfus eğilimleriyle az gelişmişliğin belirgin bir niteliğini yansıtmaktadır. Başka bir deyimle ülkemizde de nüfus, az gelişmişliğin bir göstergesi olarak yoğunlukla kırsal kesiminde toplanarak ilkece, bu kesimde egemen olan yüksek doğurganlıktan ötürü hızlı bir artış eğilimi göstermiştir.

Ölüm oranlarının hızla düşmesine karşılık doğumları azaltıcı yönde rol oynayan etmenlerin bütün nüfusu etkileyebilecek bir geçerlik kazanmayışından aynı düzeyde olmasa bile Türkiye nüfusunun hızla artmaya devam ettiğine kuşku yoktur. İşte Türkiye’de öncelikle kırsal kesiminde özellikle 1950’ den sonra gözlenen hızlı nüfus artışı, nüfusun geniş ölçüde topraktan koparak şehirlere yönelmesine yol açan itici güçlerin bir özkoşulu olmuştur. Kırsal kesimde hızlı nüfus artışının yanı sıra tarımsal yapının özellikleri ve bu yapıda beliren değişmeler, itici güçleri harekete geçirmiş ve büyük bir köylü nüfusun tarımdan ayrılarak şehirlere göçmesi ile hızlı bir şehirleşme olayı doğmuştur. Bu nedenle, demografik etmenlere ek olarak nüfusun hareketlenmesine elverişli koşulları gereken geleneksel kesim veya tarım kesiminin özelliklerini ele almaya gerek vardır.

9.4.1.2. Tarım Kesimi

Bu gün nüfusun köylerde yaşamakta olan % 44.6’ sının büyük bir çoğunluğu geçimini tarımdan sağlamaktadır. Dolayısıyla, tarım kesimindeki ekonomik koşullarda yer alan değişmelerin bu kitlenin yer değiştirme kararları üzerinde önemli etkileri olur. Ülkemizde 1950’ lerden sonra Türk tarımının özellikleri olan tarımda verimin düşüklüğü, tarımsal gelirin azlığı, toprak mülkiyetinin dengesiz dağılımı, tarım topraklarının çok parçalanmış olması ve tarımsal makinalaşma köylüyü tarımdan dışarı itmiştir.

Nüfusun büyük çoğunluğu geçimini tarımdan sağlamakta olduğu halde, bu çoğunluk, ulusal gelirin oldukça küçük ve gittikçe azalmakta olan bir oranını yaratır. Tarımda çalışan %50’ ye yakın arazideki faal nüfus, ulusal gelirin yalnız %16 kadarını sağlar durumdadır. Ulusal gelirden tarım kesiminin payı 1960 yılında % 55.4 idi.

Ekonomik gelişmenin, tarımdan tarım dışı kesimlere nüfus kaymasını gerektiren başlıca neden budur. Tarımda verim azlığı, yalnız tarımın hava koşullarına bağıllığının ve tarıma çağdaş teknolojinin girmemiş olması değil, aynı zamanda tarımsal toprak mülkiyetinin dağılışındaki dengesizliklerin, toprağın verimli bir üretime olanak vermeyecek ölçüde ufulanmış olmasının bir sonucudur.

Aile başına düşen ortalama tarımsal işletme büyüklüğü, çiftçi ailelerinin geçimini sağlamaya yetmeyecek ölçüde küçüktür. 1963 Tarım sayımında tarım işletmelerinin % 68.8' inin sahip bulunduğı toprak genişliğinin 50 dekarı geçmediğı görülmüştür. Aynı Oranın 1970 Tarım sayımında % 75.2 olduğu saptanmıştır.

Tarım verimini doğrudan doğruya etkileyen nedenlerden biri de, işletmelerin sahip bulundukları toprağın gereğinden fazla parçalara ayrılmış olmasıdır.

Ülkemizde, işlenebilir toprakların büyüklüğünde de sınıra yaklaşılmış bulunuyor. Kalkınma planlarımız, tarım kesiminde bulunan gizli işsizlerin bir milyonu geçtiğini göstermektedir. Tarımsal nüfus bakımından yoğun olan bölgeler, aynı zamanda şehirleşme düzeyi en düşük ve dışarıya en yüksek oranda göç veren bölgelerdir. Köylerdeki doğan nüfus artış oranında, şehirselle nüfusun doğal artış oranından yüksek olduğu bilindiğine göre, şehirlerdeki nüfus artışını geniş ölçüde tarımdan kopan nüfusa bağlamak yanlış olmaz.

Kısaca kır kesiminde hızlı nüfus artışına karşılık, tarımsal toprakların son sınırına ulaşması, tarımsal teknoloji ve girdi yetersizliği, işletmelerin küçüklüğü, parçalılığı ve toprak dağılımının dengesizliği gibi etmenlere bağılı olarak tarımsal verimliliğin düşüklüğü, itici güçlerin işlemlerine elverişli koşullar hazırlamıştır.

Şehirleşme nedenlerinden bir tanesi de yoğun tarıma geçilmesidir. Yoğun tarım öğeleri içinde en belirgin bir rol oynayan tarımsal makineleşme olmuştur. Makineleşme, tarımdaki nüfus fazlasını açığa çıkardığı gibi, bir iş gücü ögesi olarak insanın yerini aldığı için önemli bir köylü nüfusun tarımdan ayrılmasına neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı izleyen yıllarda Türkiye' ye çok sayıda traktör girmiştir. 1952' de 31.145 olan traktör sayısı 1992' de 723.000' e yükselmiştir. Tarıma traktörün geniş ölçüde girmiş olmasının anlamı, makinenin insan emeğinin yerini almasına olanak sağlamasıdır. Bir traktörün tarımdaki etkin insan gücünün ne ölçüde yerini aldığı konusunda değişik hesaplamalar yapılmakla birlikte, bunun 5-7 arasında değiştiğı anlaşılmaktadır.¹⁴ Bir traktörün tarımdan 6 tarım işçisinin ayrılmaya zorladığı varsayılırsa, bu güne değin, bu nedenle, 2,5-3 milyon köylünün köyünü terketmiş olduğu sonucuna varılır. Tarım işçilerinin aileleri ile birlikte şehre göç ettiği düşünülürse bu rakam 8-9 milyona yaklaşmış olduğu sonucuna varılmış olur. Şehirselle nüfus 1950 yılından bu yana 16,5 milyon artmış olduğuna göre, traktörün tarıma girmiş olmasının buradaki payının yarıya ulaştığı kabul edilebilir. Bu durumda tarımda makineleşmenin, hızlı şehirleşmenin önemli nedenlerinden biri olduğunu kabul etmek gerekir.

9.4.2. Çekici Güçler

Türkiye’ de nüfusun bulunduğu yerden ayrılarak şehre yönelmesinde ilk güdüleyici ögenin çoğunluklu, itici güçler olduğu herkesçe paylaşılan bir görüş ise de, bu olayda çekici güçlerinde rol oynadığına kuşku yoktur.

Sanayi kesiminde çalışanların kişi başına düşen gelirleri, tarım kesiminde çalışanlardan fazladır. Bu tarımsal iş gücü verimliliğinin sanayi kesimine kıyasla çok düşük olduğunu gösterir. Nüfusun şehirlerde toplanmasının bir nedeni şehirlerin sanayi merkezleri olmasıdır. Şehrin çekiciliği daha yüksek gelir, çalışma ve yaşama koşullarının elverişliliği kadar, kültür, tüketim ve eğlence kaynaklarının çeşitlilik ve zenginliğine vb. bağlı olarak belirmektedir. Şehre çekicilik özelliği kazandıran bu nedenlerin ilkinin başrol oynadığını kabul edebiliriz.

9.4.3. Aracı Güçler

İtici ve çekici güçlerin yanı sıra şehirleşme sürecinde etkin bir rol oynayan nedenlerden biride aracı güçlerdir. Şehirleşme sürecinde aracı güçlerin rolü, itici ve çekici güçlere eşlik ederek onların nüfusu hareketlendirilmesine neden olmasını sağlamaktır.

Şehirleşme sürecinde rol oynayan çok çeşitli aracı güçler vardır. Bunlardan biri itici ve çekici güçlerin işlemlerini kolaylaştıran ve engelleyen, yasal, siyasi, toplumsal politiklardır. Örneğin, 1982 Anayasamızdaki ilgili madde ile yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlayabileceğinin belirtilmesi ile yasal bir engelleyicilik oluşturabilmesi, ya da çeşitli konut ve sosyal politikaları ile nüfusun yönetilmesi gibi...

Aracı güçlerin ikinci ise sürükleyici güçlerdir. Bunlar, belli bir çevrede göçün yaygın bir davranış biçimi haline gelmesi ya da yine göçün başkaları tarafından başarıyla denenmiş bir gelenek veya yakınların öncülük ettiği bir hareket olmasına vb. bağlı olarak beliren ve itici veya çekici güçlerin belirmesini sağlayan güçlerdir. Aracı güçlerin arasında en etkin olanı, nüfus hareketini hızlandıran iletici güçlerdir.

İletici güçlerle kastedilen taşınım olanaklarının gelişmesidir. Ulaştırma ve taşınım olanaklarının gelişmesi, aynı zamanda nüfusu hareketlendirici ana güçlerin doğmasına yol açan toplumsal-ekonomik gelişmelerin ürünüdür.

Şehirleşme hareketleri, mal ve hizmet alışverişinin belli taşıma ve haberleşme ağları içinde özekleşmiş belli yerleşim yerleri ile bunlara bağlı çeşitli düzeylerdeki yerleşmeler arasında yoğunlaşmasından doğmaktadır. Bu nedenle şehirleşmeyi, mal ve hizmet dağıtımının ve bu dağıtım işlevinin gerektirdiği bir işbölümü, uzmanlaşma ve nüfusun merkezileşmesi süreci olarak saymakta mümkündür.

Türkiye’de 1938 yılında ulusal gelirin %4’ ü olan ulaştırma gelirleri 1981’ de %8.9’ a yükselmiştir. Şehirler arası ve köy-şehir arası kullanılan otobüs ve kamyon sayısı da önemli ölçüde artmıştır. Buna benzer gelişmeler şehirleşme hızını artırıcı yönde rol oynamıştır.

9.5. Türkiye’de Şehirleşmenin Ortaya Çıkardığı Sorunlar

Türkiye’de şehirleşmenin sorunları, şehirleşme hareketinin yanlışlığından kaynaklanan sorunlardır denilebilir. Türkiye’de şehirleşme, gelişmeyi yeterli ölçüde sağlayan bir süreç olarak gelişmemektedir. Kırsal kesimden şehre göç eden insanlar, genellikle işsiz, gizli işsizi bol şehirler meydana getirmektedir. Ülkemizde şehirleşmenin meydana getirdiği sorunları çeşitli yönlerden ele almak mümkündür. Bütün sorunlar iki başlık altında incelenebilir:

1) Ekonomik Sorunlar

2) Sosyal Sorunlar

Ülkemiz açısından düzenleme yapıldığı zaman bu ana başlıklar şu alt başlıklar ihtiva etmektedir.

9.5.1. Ekonomik Sorunlar

İşsizlik, sektörler arası dengesizlik, bölgeler arası şehirleşme dengesizliği, altyapı hizmetlerinde tıkanma, konut problemi.

9.5.2. Sosyal Sorunlar

Çevrenin tahribi, fiziki plansızlık ve yerleşme düzensizliği, gelir dağılımındaki eşitsizlik, sosyal tabakalaşmanın veya sınıflaşmanın artması, kültür değişmesi ve boşluğu, toplum hayatındaki çözülme ve intibaksızlık. Bunlara bir de planlama ve yönetim sorunları eklenebilir.

Uygulamalar

- 1- Şehirleşmenin nedenlerini araştırınız.
- 2- Türkiye’de şehirleşmeyi inceleyiniz .
- 3- Türkiye’de şehirleşmenin ortaya çıkardığı sorunları inceleyiniz.

Uygulama Soruları

- 1-** Şehirleşmenin nedenlerini açıklayınız?
- 2-** Türkiye’de şehirleşmenin nedenlerini açıklayınız?
- 3-** Türkiye’de şehirleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar nelerdir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde şehirleşmenin ne demek olduğunu bununla ilgili tanımları ve şehirleşmenin nedenlerini öğrendik. Şehirleşmenin Türkiye boyutuyla düşünüp bunun nedenleriyle ilgili hususları kavradık. Bunlarla birlikte Türkiye’de şehirleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar üzerinde düşünerek bu konuyla ilgili bilgi sahibi olduk.

Bölüm Soruları

Cevaplar

10. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE GELİŞME VE PLANLAMA (1840-1923)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

10.1. Türkiye’de Şehir Planlama Geçmişi (1840-1923)

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Türkiye'nin şehrsel gelişiminin ifade yolları nelerdir?
- 2- Türkiye'de şehir planlama geçmişinin ilk evresi hangi tarihleri kapsar?
- 3- Türkiye'de şehir planlama geçmişinin ilk evresinde hangi gelişmeler yaşanmıştır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Türkiye’de Şehir Planlama Geçmişi	Türkiye’de şehir planlama geçmişinin evrelerini kavrar ve 1840-1923 yılları arasında meydana gelen gelişmeleri izler.	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak

Anahtar Kavramlar

- 1-** Türkiye’de şehirscl gelişim
- 2-** Türkiye’de şehir planlama geçmişı (1840-1923).

Giriş

Her toplumun her dönemde kendine has bir anlayışla yerleşmelerde belirli bir düzen kurmuş olduğundan bahsetmek mümkündür. Bu düzen şüphesiz zamanla daha anlamlı, daha düzenli ve daha panlı bir hal almıştır. Bu süreçte şehirlerin yerleşme düzenleri; toplumların kültürel birikimleri, anlayışları ve ortaya çıkan ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Dolasıyıyla hangi dönemi ele alırsak alalım şehirlerin kendi içlerinde belli bir düzene sahip olduklarını görmekteyiz. Türkiye’de şehrsel gelişim ve planlama geçmişinin birinci dönemi olarak nitelendirebileceğimiz dönem 1840-1923 olarak belirlenmiştir. Bu dönemde 19. yüzyıl Batı gelişmeleriyle başlayan ve Türkiye’nin şehrsel gelişimi ve planlama geçmişi açısından önemli bazı hususlar izah edilmeye çalışılacak.

10.1. TÜRKİYE’DE ŞEHİRSEL GELİŞME VE PLANLAMA: 1840-1923

Her toplumun her dönemde kendine has bir anlayışla yerleşmelerde belirli bir düzen kurmuş olduğundan bahsetmek mümkündür. Bu düzen şüphesiz zamanla daha anlamlı, daha düzenli ve daha panlı bir hal almıştır. Bu süreçte şehirlerin yerleşme düzenleri; toplumların kültürel birikimleri, anlayışları ve ortaya çıkan ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Dolayısıyla hangi dönemi ele alırsak alalım şehirlerin kendi içlerinde belli bir düzene sahip olduklarını görmekteyiz. Fakat bir hususu da hemen burada belirtmek gerekir zira genel olarak bakıldığında bir zaman içinde her bir olayın bir nedeni ve bir sonucu vardır. Neden ve sonuç arasındaki ilişkiye baktığımızda her sonun bir başlangıç ve her başlangıcın bir son olarak gelişmektedir.

Türkiye şehirleri açısından değerlendirildiğinde şehrsel gelişme ve planlama geçmişine ait anlatımlarda başlangıç noktası olarak şehir planlama düşüncesinin gelişmeye başladığı 1840’lı yıllardan itibaren ele almak gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye şehirlerinin şehrsel gelişme ve planlama gelişimiyle ilgili meselelere hangi tarihten başlanması gerektiği konusunda bize yardımcı olabilmesi açısından şehirlerin Batı tarzının örnek alınmaya başlandığı dönem olarak Tanzimat’ın ilanından itibaren ele almaya çalıştık.

Bu dersin konusunu teşkil eden 1840-1923 bu açıdan bu anlatımda bir dönem olarak nitelendirilmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyet’e kadar uzanan bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu’na şehir planlamasının bir modernite projesi olarak girişi, Batı’da şehir planlamasının 1850’li yıllarda sağlık yasaları çıkartılarak pragmatik alandaki gelişmesine benzer biçimde, bir yasalar ve yönetmelikler şehirciliği olarak kendini göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda henüz Avrupa’da olduğu gibi bir sanayileşme sözkonusu olmadığı için, şehir planlaması da sanayi şehrine tepki olarak ortaya çıkmamıştır (Tekeli, İ.-2001: 19)

Bu nedenle sanayi şehrine karşı gelişen ütopyaların Osmanlı İmparatorluğu’nda yankı bulması sözkonusu olmamıştır. Osmanlı döneminde görülen şehirleşmenin gelişmesi yönetmelikler ve yasalarla kendini göstermiş ve Batı’da meydana gelen sanayileşmenin sonuçlarından dolayı olarak etkilenmiştir. Bu dönem. Osmanlı İmparatorluğu’nun Batı’ya ayak uydurma çabası olarak görülmektedir (Tekeli, İ.-2001: 20).

Dersimizin bu kısmı başta Prof. Dr. İlhan Tekeli’nin yapmış olduğu çalışmalar başta olmak üzere çeşitli kaynaklardan yararlanılarak hazırlandı. Bu dönemlerde başlayan şehirlerde planlama anlayışı 1848’de ilk kez bir ebniye nizamnamesinin çıkarılması önemli bir aşama olarak değerlendirilmektedir. Bu nizamnamenin özelliklerine bakıldığında konu açıklığa kavuşacaktır. Nizamname yalnızca İstanbul’da geçerli olup Avrupadaki şehrsel gelişmelerden esinlenerek çıkarılmıştır. Osmanlı döneminde bu tarz değişimlerin genelde başını İstanbul çekmiştir. Zira yenileşme hareketlerinden en fazla etkilenecek bir şehir olmasında yönetimin İstanbul’da olmasının büyük etkisi vardır. Bu dönemde şehrin bir özel

fonksiyonu olarak başkent fonksiyonunun varlığı durumun izahı açısından dikkat çekmektedir. Bu tarihte çıkarılan nizamname, ahşap bina yapımını yasaklamakta ve bütün yapıların kâgir olmasını zorunlu kılmaktaydı.

Ebniye nizamnamesiyle başlayan süreç daha sonra şehir planlaması anlayışının çeşitli evrelerle gelişerek devam etmiştir. 1850’li yıllarda planlama anlayışının kurumsallaşması açısından gelişmelerin hızlanmıştır. Bu dönemde mevzi planlar yapılmaya başlanmıştır. Bunlar büyük yangınlardan sonra yangın yerlerinin düzenlenmesi amacıyla yapılmıştır. İlk olarak 1854 yılında Luigi Storari’nin Aksaray yangın yeri için yaptığı planlardır. Daha sonra her yangın yeri için bu tür planlar yapılmıştır. Bu nedenle plan bir öncü niteliği taşır. Yine aynı tarihte İstanbul’da Şehremaneti’nin ve bunun yanında bir de İntizam-ı Şehir Komisyonu kurulmuştur. Üyelerini dış dünyayla ilişkisi yüksek Hariciye Kalemi mensuplarının, levantenlerin ve müslüman olmayan milletlerin ticaret burjuvazisinin oluşturduğu bu komisyon belediye kurulmasını öneriyor. Bunun sonucunda 1857’de Altıncı Daire-i Belediye kuruluyor.

1860-70 dönemine geldiğimizde, yeni gelişmelerin belirginleştiğini görüyoruz: İlk ilginç gelişme yabancı harita mühendislerinin yerini Türk kurmay subaylarının alması oluyor. Bu gelişmeyi ilk kez Hocapaşa yangın yerinin 1864-1866 arasındaki düzenlenmesinde görüyoruz. Bu düzenlemenin yapıldığı haritanın altında bir erkan-ı harp subayı olan Mehmet Kemalettin Bey’in imzası var.

Hocapaşa yangınından sonra yapılan düzenleme Türkiye’de imar planlama bakımından önemli bir dönüm noktası olarak görülebilir. Bu amaçla bir komisyon kurulmuş, emrine önemli bir para verilmiş, kentin iş merkezi yeniden yapılaşırken kanalizasyon altyapısı gerçekleştirilmiştir. İstanbul’un modernleşmesi için de kent içi ulaşımında arabanın kullanılmasındaki artışın çok önemli rolü olmuştur. 1825 öncesinde kentte yalnızca padişah araba kullanmaktadır. Öteki kişilerin araba kullanması yasaktır. Arabanın yaygınlaşmaya başlaması 1850 sonrasında olmuştur.

Yeni bir döneme girelim, 1870-1880 arasına açılalım. Bu dönemde Avrupa kapitalizmi belli bir birikimi gerçekleştirmiş ve kapital ihraç aşamasına gelmiş bulunuyor. Osmanlılar da bundan etkileniyor. Bunu, tünelin ve tramvayların yapılmasında gözlüyoruz. Artık 1860’ın ikinci yarısında merkezi değişmiş bir İstanbul şimdi de altyapısı değişen bir İstanbul haline geliyor.

1877 aynı zamanda, Osmanlıların Rus savaşını yitirdikleri yıl. Her yitirilen savaş sonrasında elden çıkan topraklardan büyük bir göç oluyor. Bunların Osmanlı toprağına yeniden yerleştirilmesi gerekiyor. 1877 savaşı göçmenlerinin yerleştirilmesinde kente bakış açısında önemli bir değişimin işareti var. İlk kez göçmenler kente yerleştirilmeye başlıyor. Daha önceki dönemde hiçbir göçmen kente yerleştirilmiyordu. Osmanlı kentlerinde görülen, “göçmen mahalleleri” denilen grid planlı mahalleler 1877 sonrasında ortaya çıkmaya başlıyor.

Bu dönemin bir başka ilginç özelliği, ilk kez kent tarihlerinin yazılmaya başlamasıdır. Yani kent, organik, bir tarihi olan, tarihsel bir varlık olarak görülmeye başlıyor.

Ve bunların ilkinin tarihi Bursa’da görüyoruz; İsmail Belig Efendi’nin 1871 tarihli bir Bursa tarihi var. Aynı yıl Lamii Çelebi’nin Şehrengiz-i Bursa’sı yayınlanıyor. Şakir Şevket’in Trabzon için yazdığı kitap 1873 tarihini taşıyor.

Elbette, kent tarihlerinin yayımlanmaya başlamasının başka nedenleri de var. Bu yalnız bir kavramsal problem değil. 1870’te Osmanlı yönetimi vilayet salnamelerini yayınlamaya başlıyor. Bu da beraberinde vilayet matbaalarının kurulmasını getiriyor. Buna paralel olarak da “kent tarihleri” yayımlanmaya başlıyor.

Bu dönemde ilk mimarlık kitapları da ortaya çıkmaya başlıyor. İşte Mehmet Rıfat’ın Leclerc’den Fenn-i Mimari tercümesi (1875), İbrahim Ethem Paşa’nın Viyana Sergisi dolayısıyla hazırlattığı Usul-ü Mimari’si de (1873) bu arada sayılabilir.

Şimdi yeni bir aşamayı, yani 1880-1890 arasını ele alalım. Bu dönemde de yavaş da olsa planlamada bir derinleşme olduğunu söyleyebiliriz. Belediye olgusu bütün imparatorlukta yaygınlaşıyor, yangın yerlerinde mevzi imar planı yapılması da çoğalıyor. 1882 yılında, elli yıl uygulamada kalacak ünlü Ebniye Kanunu çıkartılıyor. Bu yasanın bazı maddelerinin satırları arasında arsa spekülasyonunun başladığının ipuçlarını görüyoruz.

Kentler açısından anlamlı sayılabilecek iki coğrafya yapıtı yayınlanıyor. Birisi 1889’da, Ahmet Rıfat’ın yedi ciltlik Lugat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye’si. Burada her kent hakkında bilgi var. Elbette daha ünlü, daha yaygın bilineni, yine 1889’da yayımlanan Şemsettin Sami’nin altı ciltlik “Kamus-ül Alam”ıdır. Bunlar coğrafya ansiklopedileri olarak gündemimize geliyor. Bunlar ilk örnekler, bu dönemde kent tarihi artık tek tek monograf olarak yazılmaktan çıkıyor, ansiklopedik niteliği olan bir yapıtta karşımıza gelmeye başlıyor.

Bir on yıl daha sıçrayarak 1890’dan 1900’e gelelim. Bu dönemde yeni bir olgu geliyor. “Seyyah” ortaya çıkıyor, yani turizm gelişmeye başlıyor. Osmanlı İmparatorluğu’na seyyahlar geliyor ve bunun kent yazınına ya da düşüncesine yansımaları, ilk kent rehberlerinin yayımlanmaya başlaması biçiminde oluyor.

Mustafa Ziya’nın “Rehnümay-ı Bağdat” (1896), Mustafa Suat’ın “Haritalı İstanbul Rehberi” ya da “İstanbul Tarihçesi” (1898), “Musavver Rehber-i Seyyahin Bursa ve Civarı” (1903) tarihlerini taşıyor.

1890-1900 arasındaki dönemde bir başka ilginç gelişme yaşıyor; harita yapma işi askerlerin hünelerinden normal mühendislerin, yani mülkiye mühendislerinin hüneleri haline geliyor.. İlk topoğrafya kitapları, M. Münşi’nin “Arsa Taksimi” (1888), ile Kirkor Kömürcüyan’ın “Fenn-i ve Mesaha-i Arazi” (1890) adlarını ve tarihlerini taşıyor.

Daha ilginç bir kitap var bu dönemde, o da Namık Şükrü’nün “Hidayet-ül Tarik-il İzalet-il Zelzelet-i vel-Harik”i. 1896 tarihli bu kitapla deprem ve yangın riski sorunu ilk kez ele alınıyor. İstanbul’un ilk sigorta haritası da bir İngiliz şirketi olan Goad tarafından 1905’de İstanbul’un MİA’sı için hazırlanıyor. Yani bu soru gündeme geldiğinde hemen paralelinde sigorta şirketlerinin örgütlenmesi de gerçekleşiyor.

Şimdi 1900 ile 1908 arasındaki sekiz yıllık dönemi ele alalım. 1908’de İkinci Meşrutiyet’in ilanının getirdiği büyük kırılma dolayısıyla dönemlememizde bir değişme yarattık.

Bu sekiz yıllık dönemde 2. Abdülhamit’in ilginç bir girişimine rastlıyoruz. 2. Abdülhamit, Paris sefiri Salih Münir Çorlu’yu çağırıyor ve diyor ki, “Bu gelenler gidenler hep bu kentin kötülüğünden yakınıyor, ele güne karşı şu kenti güzelleştirecek bir şeyler yapalım. Git bir mimar bul Avrupa’dan, gelsin buranın bir planını yapsın.”

O da Paris Belediyesi’nin başmühendisi Bouvard’ı buluyor. Ancak Bouvard İstanbul’a gelmiyor. 2. Abdülhamit İstanbul’un her tarafının resimlerini, fotoğraflarını çektiirdiği için ona belirli güzergâhların, meydanların fotoğraflarını gönderiyor. O da o meydanlara ilişkin düzenlemeler yapıyor, süslüyor ve bu çalışmaların masraflarını da Fransız Hükümeti veriyor. Bu meydan ve güzergâh perspektifleri İstanbul’da sergileniyor. Bu albüm şu anda İstanbul Üniversitesi’nin kütüphanesinde bulunuyor.

Ama sanırım bu girişim Fransız şehirciliği için olduğu kadar Türk şehirciliği için de yüzkarasıdır. Gelip yeri incelemeye tenezzül etmeyen bir adama yaptırılan bu çalışmanın resimlerini gördüğünüz zaman bunu hemen anlıyorsunuz. Yapılan çalışmanın İstanbul’la ilgisi yok, hattâ oryantalist bile değil.

1908 ile 1918 arasındaki on yılın önemli bir bölümünün büyük savaşlarla geçmesine, bu dönemde yaşanan bütün zorluklara karşın, bugünkü kent planlamasına benzer düşünceler tartışılmaya başlıyor.

Buradaki büyük atılım Cemil Paşa’nın İstanbul’a “şehremini” olmasıyla gerçekleşiyor. Cemil Topuzlu bilindiği gibi İttihatçı değil. Büyük kabinenin iktidarda bulunduğu, yani İttihatçıların henüz ağırlığını koymadığı bir dönemde Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Cemil Topuzlu’nun köşkünü görüyor ve “Kendi evini böyle doğru dürüst yapan adam kenti de yapar. Çağırın Onu İstanbul Şehremini yapalım” diyor. Çağırıyorlar ve O da ısrarlar karşısında İstanbul Şehreminliğini kabul ediyor.

Bükreş, Berlin, Viyana ve Paris’i ziyaret ediyor. Ve Lyon Belediyesi Başmühendisi Auric’i getiriyor. Auric bütün kent için bir planlama raporu hazırlıyor. Cemil Paşa Gülhane, Fatih, Sultanahmet, Üsküdar’daki Doğancılar parklarını yapıyor; tramvay yollarını genişletiyor; tramvay elektrikli hale getiriliyor.

Türkiye ilk kez, “Modernite”nin yıkıcılığı karşısında “asar-i atika”yı savunanların sesini yükseltmesiyle karşı karşıya kalıyor. Ve hatıratında Cemil Topuzlu bundan yakınıyor. Diyor ki, “Bu Sultanahmet’teki hamamı yıkmak için çok uğraştım ama bırakmadılar.” Bırakmayan Sadrazam Küçük Sait Paşa (ama o zaman iktidarda değil, Asar-i Atika Cemiyeti Başkanı). “Oysa ben Sultanahmet Meydanı’nı Concorde Meydanı gibi bir meydan yapacaktım” diyor.

Bu dönem Türkiye’de, sanırım ilk kez yıkıcılık tutumu ile korumacılık tutumunun karşı karşıya geldiği yıllar oluyor. Ve ilginçtir, burada karşı duran yalnızca Sait Paşa değil. Mimar Kemalettin de bu konuda iki yazı yazıyor. Türk Yurdu’nda, 1913 yılında “Eski İstanbul ve İmar-ı Belde Belası” ve “İmar-ı Belde Fikrinin Yanlış Tatbikatından Mütevellit Tahribat” başlıklarıyla yayımlanıyor.

Savaş içinde mimarların kentle ilgisinin salt mimarlık sorunlarının dışında yeni konulara kaydığını görüyoruz. 1917 yılında Mimar Kemalettin Yeni Mecmua’da “Şehirlerde Yiyeceği Temin Edecek Müessesat” ve “İstanbul Şehrinde Muvasala Temini” konularında yazıyor. Böylece Türkiye’de perakende dağıtım kanalları ve kentiçi ulaşım ile ilgili ilk yazılar yazılıyor.

Uygulamalar

- 1- Türkiye’de şehir gelişiminin esaslarını inceleyiniz.
- 2- Türkiye’de şehir planlama geçmişinin evrelerini inceleyiniz.

Uygulama Soruları

1. Türkiye’de şehir gelişminin esasları nelerdir?
2. Türkiye’de şehir planlama geçmişi hangi evreleri kapsar?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Şehirsel gelişimin toplumsal kültüre ve zaman zaman dünyada meydana gelen gelişmelere bağlı olarak gerçekleştiğini öğrendik. Şehirlerin yerleşme düzenlerinin de toplumların kültürel birikimleri, anlayışları ve ortaya çıkan ihtiyaçlara göre şekillendiğini öğrendik. Şehirsel gelişimin neden sonuç ilişkisinin, izah açısından önemli olduğunu öğrendik. Türkiye’de 1840 – 1923 yılları arasındaki planma sürecindeki gelişmeleri öğrendik.

Bölüm Soruları

Cevaplar

11. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE GELİŞME VE PLANLAMA (1923-1960)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

11.1. 1923 – 1960 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye’nin şehirscl gelişme ve planlama geçmişi.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Türkiye’de şehir planlama geçmişiyle ilgili olarak 1923-1960 yılları arasında hangi gelişmeler yaşanmıştır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Türkiye’de Şehir Planlama Geçmişi	Türkiye’de şehir planlama geçmişinin evrelerini kavrar ve 1923-1960 yılları arasında meydana gelen gelişmeleri izler.	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak

Anahtar Kavramlar

1- Türkiye’de şehir planlama geçmişı (1923-1960)

Giriş

1923-1960 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye’de şehirselleşme ve planlama, yeni bir siyasi platformun oluşturulması değişimlerin ve gelişmelerin de ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Bu dönemdeki planlama anlayışında ideolojik, ekonomik, kültürel ve sosyal etkenlerin yanında askeri, siyasal gibi etkilerin de varlığı dikkat çekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti artık bir dönüşüm projesi haline gelmiş, iç ve dış siyasi ortamın getirdikleriyle şekillenmiştir. Cumhuriyet’in ilanı ile başlayan yeni dönem şehir planlama ve şehirselleşme bakımından önemli sorunların ve değişimlerin de varlığı sözkonusudur. Bu dönemlerde gerçekleştirilen her türlü gelişme Türkiye’de gelişmeye yönelik çabalar olarak değerlendirmek gerekir. Fakat bu çabaların her zaman olumlu sonuçlanamayacağını da geçmişe bakarak değerlendirebilmek açısından bilmek gerek.

11.1. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE GELİŞME VE PLANLAMA: 1923-1960

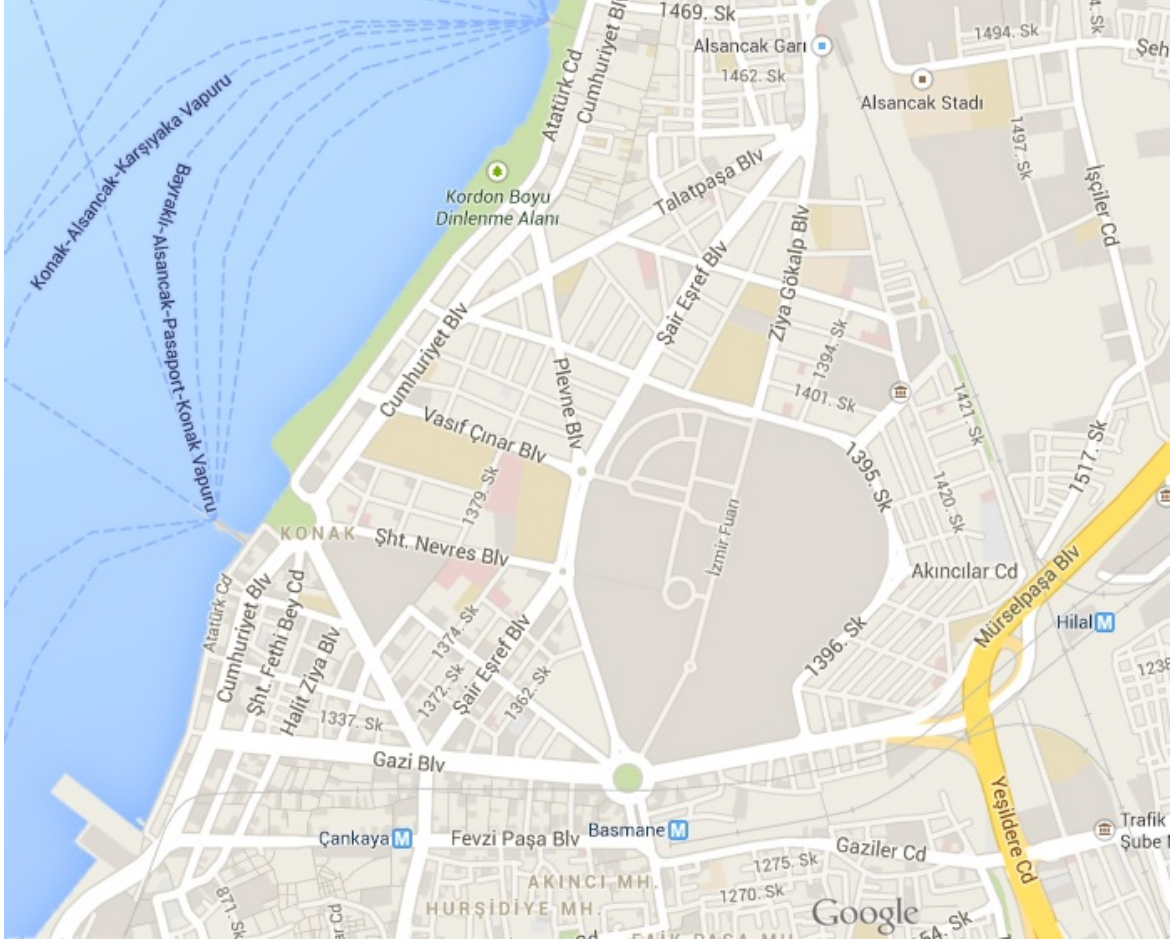
Türkiye’de şehrsel gelişme ve planlama, yeni bir siyasi platformun oluşturulması değişimlerin ve gelişmelerin de ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Şüphesiz geçmişin kültür ve birikimine dayalı toplumsal düzenlemelerin tamamen kaybolması sözkonusu olamaz. Zira geçmiş olmayan bir toplumun geleceği de olamaz. Bu nedenle gelişmeler sahip olunan birikimle anlam kazabilmektedir. Tarih bunun haklı sebeplerini mutlaka göstermiştir ve göstermeye de devam edecektir.

Bu dönemdeki planlama anlayışında ideolojik, ekonomik, kültürel ve sosyal etkenlerin yanında askeri, siyasal gibi etkilerin de varlığı dikkat çekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti artık bir dönüşüm projesi haline gelmiş, iç ve dış siyasi ortamın getirdikleriyle şekillenmiştir. Hedefe ulaşmak için itici bir güç olarak sanayinin Anadolu şehirlerine yayılması, demiryolu ağı kurularak ülkenin her yerine erişebilirliğin artırılması, Anadolu’da yerleşmeler sisteminin geliştirilmesi, bir başka deyişle şehirleşme ve buna paralel olarak gelişen kentlileşme sözkonusudur. Uzun savaşlar sonucunda harap olmuş birçok Anadolu şehri; bakıma, gelişmeye ve daha doğrusu planlamaya ihtiyaç duymaktaydı. Bazı şehirlerin düzenlenmesi bazılarının ise yeniden inşa edilerek topluma kazandırılması aşamasında hem insan gücü hem de mali imkanların son derece kısıtlı olması bunun yanısıra planlamaya dayalı bilginin eksikliği, yetersizliği de ön plana çıkmaktaydı. Ayrıca planlamaya dayalı örgütsel ve hukuksal altyapının yetersizliği gibi başlıca meseleler, birçok alanda olduğu gibi şehir yerleşmelerinin de yeniden yapılanması konusunda zorunlulukların aşılmasında başlıca engeller olarak nitelendirilebilir (Aydemir, Ş. 1999: 82).

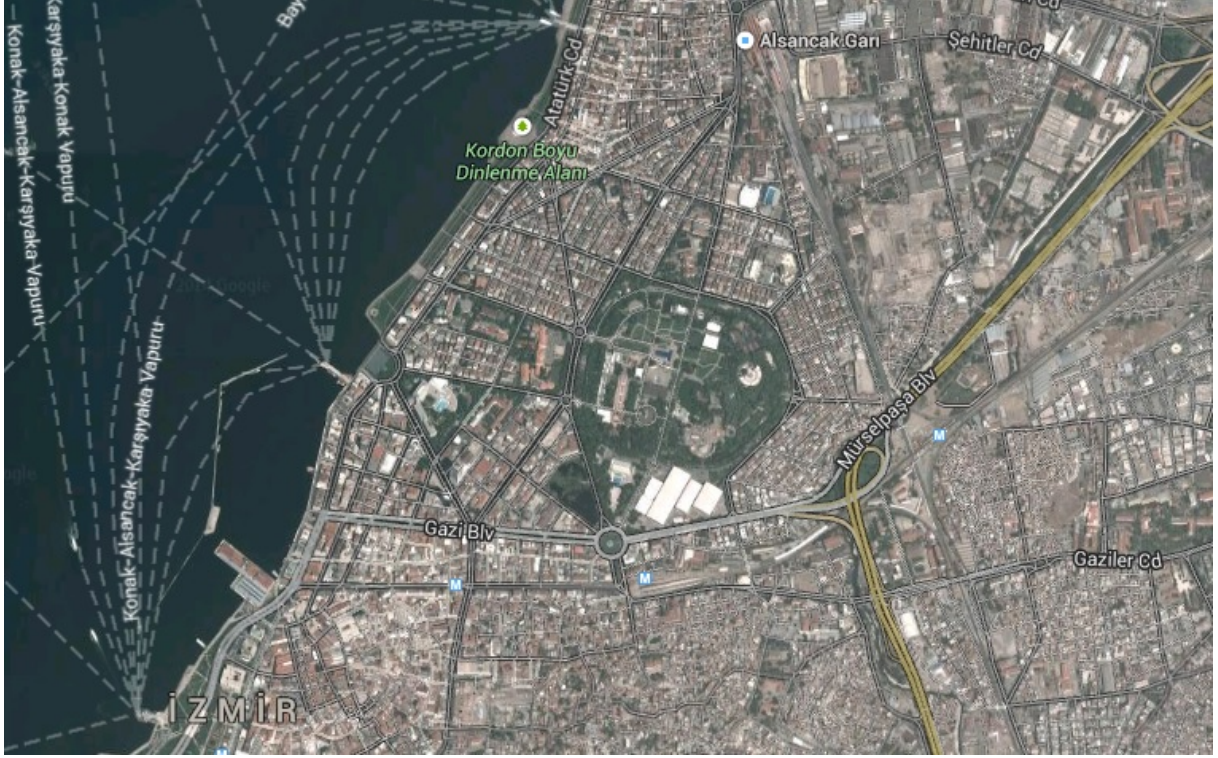
Cumhuriyet’in ilanıyla başlayan yeni dönem şehir planlama ve şehrsel gelişme bakımından önemli sorunların ve değişimlerin de varlığı sözkonusudur. Bir yandan tahrip olmuş çok sayıda Ege şehrinin yeniden imarı ve düzenlenmesi işleri ele alınması gereken bir mesele olurken, diğer yandan uzun yıllar başkentlik yapmış ve bu özelliğiyle değişimlerin ve gelişmelerin baş aktörü durumunda iken İstanbul’un bu özelliğini yitirmesi İstanbul açısından değerlendirilmesi gereken bir meseledir. Bunun yanısıra Ankara’nın başkent ilan edilmiş olması, özellikle Ankara için büyük bir gelişme ve değişimlerin başlangıcı sözkonusudur. Ankara’daki imar başarısı rejimin başarısı ile özdeşleşmişti; burada uğranılacak bir başarısızlık rejimin başarısızlığı olarak görülecekti. Bu nedenle Ankara şehrsel gelişim ve planlama açısından bu kadar kısa sürede belki de hiçbir yerleşmeye nasip olamayacak büyük bir gelişme kaydetmiştir (Tekeli, İ.-2006, 39)

Yukarıda da ifade edildiği gibi özellikle Batı Anadolu’da tahrip olan şehirlerin yeniden yapılanması konusunda özellikle Osmanlı döneminde yangın alanların imarında deneyim kazanmış olan mühendislerce, yürürlükteki yapılar yasası kurallarınca yapılmıştır. Bir anlamda 19. Yüzyıl sonlarının devamı olan çalışmalar “şehirlerde sağlıklı bir ortamın oluşturulması için gerekli her türlü teknik ve sosyal altyapı tesislerinin gerçekleştirilmesi yönündedir” (Eyice, S.-1996). Yalnız İzmir, diğer Batı Anadolu şehirlerinden farklı bir tutum izlemiş, şehir, kısmi olarak 1925 yılında Fransızlar tarafından planlanmıştır. Genel anlamda bugün de varlığını sürdüren plan, birbirini simetrik olarak kesen caddeler ve simetrik tasarımlı

meydanlarda mütevazı ölçülerde “Güzel Kent “ akımının etkisini yansıtır. Günümüzdeki kültür parkın geçmişi de bu plana dayanır (Aydemir, Ş., 1999: 84).

Şekil 1: İzmir Kültür Parkı (googlemap).

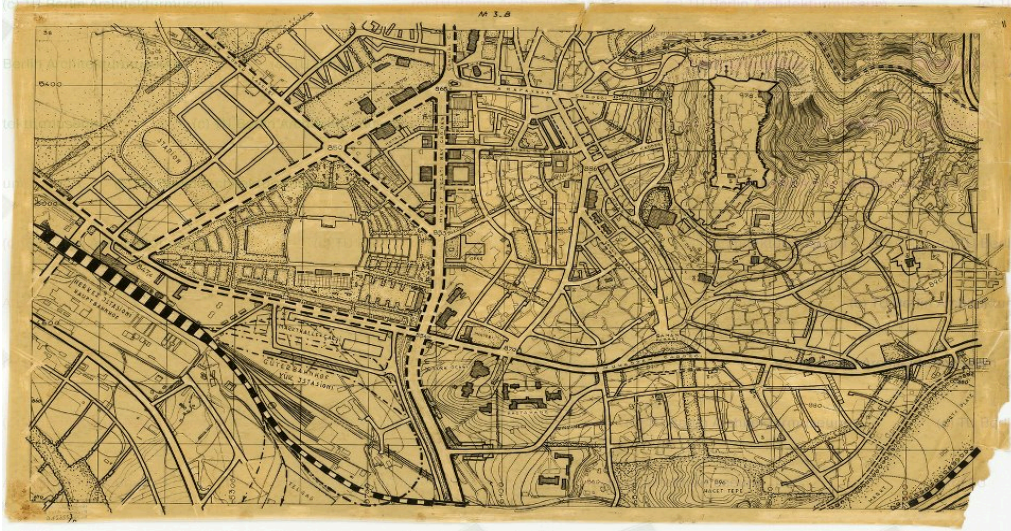

Şekil 2: İzmir Kültür Parkı (googlemap).

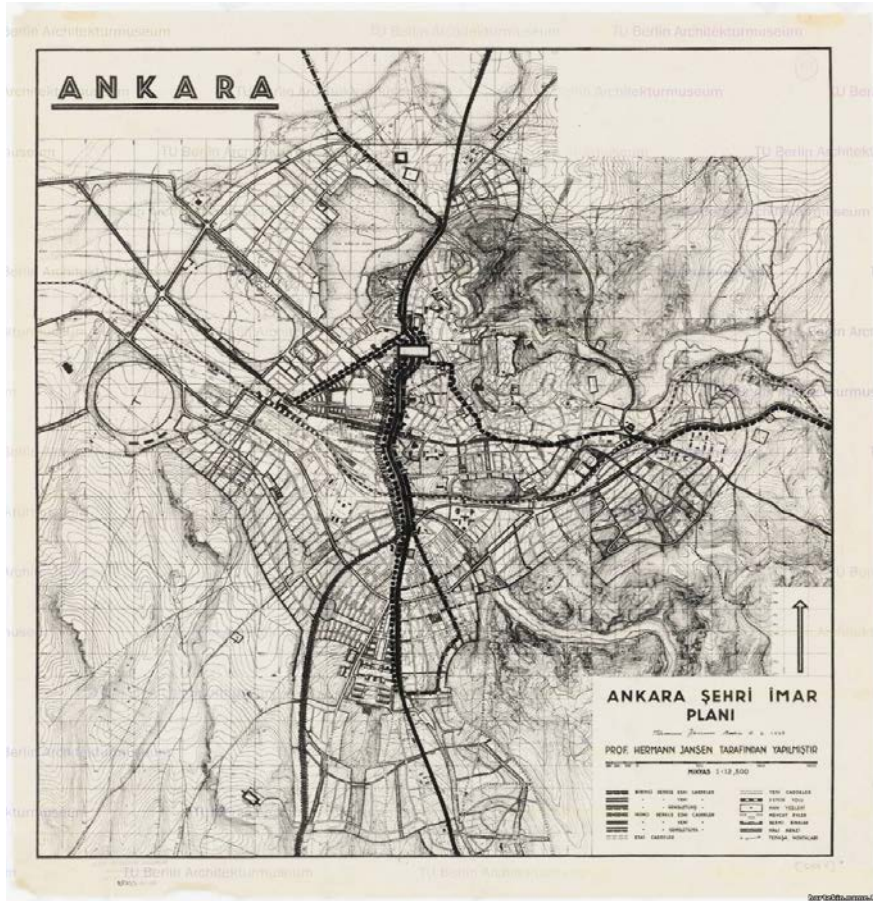

Şekil 3: İzmir Kültür Parkı ve uluslararası fuarı (www.tatilhatti.com)

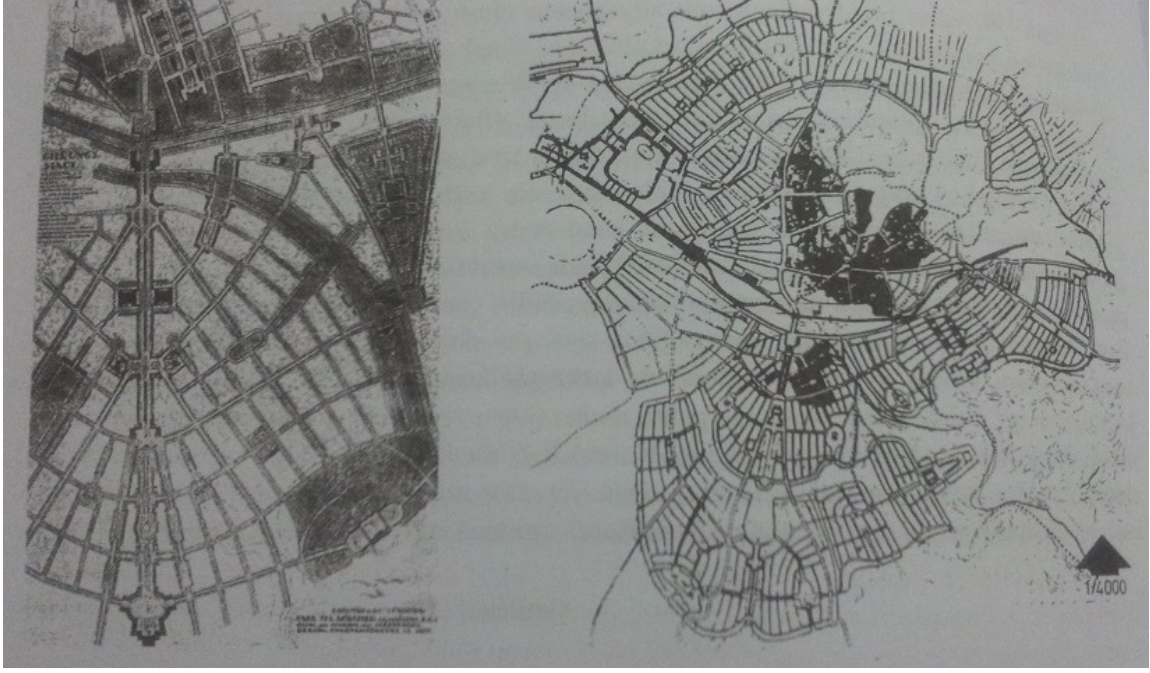
Ankara'nın imarına Cumhuriyetin kökleşmesinin bir göstergesi olarak ayrı bir değer verilmiştir. İlk yıllar belediyenin teknik altyaşının oluşturulması, inşaat sektörü için gerekli malzemeleri üretebilmek için fabrikaların kurulması, temel altyapı çalışmaları, şehrin haritasının çıkarılması, kamulaştırmalar, eski Ankara'nın ve Yenışehir'in planlanması konusunda yapılan çalışmalar sözkonusudur (Aydemir, Ş., 1999: 85).

Şekil 4: Ankara Kale-Ulus Hermann Jansen planı-1932 (<http://mehmet-urbanplanning.blogspot.com.tr>)

Şekil 5: Ankara imar planı Herman Jansen tarafından yapılan Ankara imar planı-1932 (www.atilim.edu.tr).

Şekil 6: Ankara'nın Löcher ve Jansen tarafından yapılan planları (Aydemir, Ş., 2004)

Şekil 7: Günümüzde Ankara şehri (wikipedia.org).

Yine bu dönemde şehir planlaması düşüncesi bakımından değerlendirilebilecek önemli gelişmelerin meydana geldiğini görmekteyiz. Bunlardan birisi Türkiye’de ilk kez bir şehircilik ve yerel yönetim mevzuatının oluşmaya başlamasıdır. 1924-28 yılları arasında İstanbul Şehreminliği yapan Operatör Dr. Emin (Erkul) zamanında böyle bir külliyat oluşturulmaya başlamıştır. Bunlardan birisi, “İstanbul Şehremaneti” dergisinin yayımlanmasıdır. Böylece Türkiye’de ilk kez şehircilik ve yerel yönetim dergisi çıkmaktadır. İstanbul Şehremaneti çevresinde en önemli figür Osman Nuri (Ergin) olmuştur. Ünlü, dört ciltlik “Mecellei Umur-u Belediye”yi yayınlıyor. Celal Esat Arseven, Camillo Sitte’nin ünlü kitabını, “Şehir Mimarisi” adıyla çeviriyor. Asıl ilginç olan, Operatör Dr. Emin Erkul’un kendisinin de, iki ciltlik bir şehircilik kitabını Fransızca’dan Türkçe’ye çevirmesidir. Bu Ed. Joillan’ın şehircilik kitabıdır. Emin Erkul aynı zamanda belediyeçilik konusunda “Paris Şehremaneti Usul-ü Mali ve İdari Mecellesi”ni çeviriyor. Bunlar, bu konudaki ilk önemli toplu yayın faaliyetleri olmuştur. Bu tarihlerde bir başka gelişmenin ilk ipuçlarını görmeye başlıyoruz. Yavaş yavaş; Türkiye’de şehir plancılığı, kartografik bir hüner olarak görülmekten çıkıp mimarların ilgi alanına girmeye başlamıştır. Cumhuriyetin şehir planlama düşüncesinin gelişerek bunun kurumlarının oluşturulması ise ancak 1930’lu yılların ilk yarısında gerçekleşmiştir. Bu yıllarda arka arkaya çıkan beş yasa var. Bu beş yasa, biri 1930 yılında çıkan ünlü 1580 sayılı Belediyeler Yasası, yine aynı yıl çıkan 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu. Bu iki temel yasayı, Yapı ve Yollar Kanunu, Belediye Bankası Kanunu, mühendislik ve mimarlık mesleğinin görülmesine ilişkin yasanın çıkması izliyor (Tekeli, İ., 2006: 40).

1935-1950 yıllarını kapsayan dönem, hem batılı plancıların Türkiye’de çalışmaya başladıkları, hem de gerek batıda eğitim gören gerekse yabancı plancılarla birlikte çalışan Türk meslek insanlarının planlama alanına girdiği dönemdir (Aydemir, Ş., 2004: 87). Bu dönemdeki gelişmeleri kavramak için aynı dönemdeki bir başka Cumhuriyet atılımı ile birlikte düşünmek gerekir. O da 1933 Üniversite Reformu’dur. Üniversite reformuyla birlikte Türkiye’ye o zaman için Almanya’nın çok önemli sosyal-kent plancıları ve akademisyenleri gelmiştir. Bunlar; Ernst Reuter, Gerhard Kessler, Martin Wagner, Gustav Oelsner... Bunların Türkiye’de planlamaya ve sosyal olaylara bakışın derinliğini artırmaya katkısı yüksek olmuştur. İstanbul Üniversitesi 1933 yılında reformu yaptığında Hukuk Fakültesi’nde “İktisat ve İhtimaiyat Enstitüsü” adlı bir enstitü kurulmuştur. Bu enstitüde şehircilik konferansları başlatılmış ve bu konferanslar “Komün Bilgisi” adlı bir kitapta toplanmıştır. Bu konferanslardan birini Osman Nuri Ergin tarafından verilmiş ve Enstitü, Osman Nuri Ergin’in bu konferansını “Türkiye’de Şehirciliğin İnkişafı” adlı bir kitap halinde yayımlamıştır. Denilebilir ki, bu kitapla Türk bilim adamları dünyaya ilk kez şehircilik alanında özgün bir tez ileri sürmüşlerdir. Osman Nuri Ergin, Batının şehir modellerine karşı Türk şehirciliğinin imaret merkezli bir modeli savunabileceğini ileri sürerek bir anlamda 1935’te ilk düşünce ürünü vermiştir. 1580 sayılı Belediyeler Kanunu çıktıktan sonra Şehremaneti Mecmuası, “İstanbul Belediye Mecmuası” adını almıştır. İçişleri Bakanlığı “Belediyeçilik Dergisi” adlı çok kaliteli dergiler yayınlamaya başlamıştır. Daha sonra ise “Arkitekt” süreli yayını çıkmıştır. Birden, dergi sayısında ve kalitesinde bir yükselme görülmüş, böylece şehircilikle ilgili yazılarda bir çeşitlenme, kalite artması ortaya çıkmıştır. Şehir planlama pratiğindeki ve kavramsal çerçevesindeki bu gelişmeler, beraberinde bölge planlama kavramını da getirmiştir. 1940 yılında kapsamı çok sınırlı da olsa ilk bölge planlaması yapılmıştır. 1940 yılında

Zonguldak havzasındaki kömür işletmeleri birleştirilerek devletin elinde toplanınca bütün alanın örgütleneceği bir bölge planı konusu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bölge planı raporunu da Mithat Yenen hazırlamıştır. Bu dönem içinde şehircilik konusundaki ilk telif kitap da 1937 yılında Celal Esat Arseven tarafından yazılarak ve “Şehircilik” adıyla yayınlanmıştır. Amerikan planlama yazınıyla Türkiye’nin tanışması ise, 1940’lı yıllarda başlamıştır. Bu konudaki örneklerden biri olan Celal Ulusan, Karl Lochmann’ın, “Şehir İmar Planlarının Tanzim Esasları” kitabını 1942’de tercüme etmiştir. 1940’lar, Türkiye’de mimarlıkta da “İkinci Ulusal Mimari” denilen akımın ortaya çıktığı bir dönem. Bu akım kendisini şehircilik alanında da “Türk kenti” kavramının devreye girmesinde göstermiştir. Sedad Hakkı 1943’te “Hep Bu Topraklardan” dergisine yazdığı bir yazıda Türk kenti kavramını savunmuştur. Mithat Yenen, yine aynı yıllarda Türk kentinin dokusunu ortaya koymaya çalışarak; bu akıma Celal Esat Arseven “Türk Bahçesi” kavramını geliştirerek katılmıştır. 1946’ya gelindiğinde gecekonduların ilk olarak gelişmeye başladığını görüyoruz. 1930’ların Modernist meşruiyet çerçevesi içinde Türk aydını gecekonduyu kabul etmeye henüz hazır değildir. Bu dönemde gecekonduyu savunan ilk yazıyı 1949’da Arkitekt dergisinde Kessler yazmış, bunların çok önemli bir başarıyı gerçekleştirdiğini, devletin yapamadığını yaptığını, önümüzdeki belediye seçimlerinde meclis üyelerinin bunların arasından seçilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu süreçte, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni bir dönemin başlamaktadır. Bir ülkenin yaşamında geçirebileceği en büyük dönüşümün içine girilmiştir. Zira kırların çözülmesiyle şehirlerin hızla büyümesi, her toplumun yaşayabileceği en büyük dönüşüm olmuştur. Dolayısıyla Türkiye şehirleri bu büyük dönüşümü yaşamaya hazırlıksız olarak başlamamıştır. 1930’la 1946 arasında şehirle ilgili bilgisini artırmış, kavramlarını derinleştirmiştir. Türkiye koşulları içinde bu konunun düşünülmesine el verecek araçlar ve düşünce altyapısı 1930-46 arasında ciddi olarak kurulmuş ve Türkiye’de tartışılmıştır. Ama Türkiye’nin Savaş sonrasında karşılaştığı büyük dönüşüm karşısında bu birikim yetersiz kalmıştır. (Tekeli, İ., 2006: 39-42).

1950’den itibaren başlayan ve günümüze damgasını vuran şehir planlamaya karakterini veren iki olgu sözkonusudur. Bunlardan birincisi çeşitli nedenlerle yapılaşmanın plan sınırları dışına taşması ve uygulama aşamasından planın öngördüğü kararlarla uyuma göstermemesidir. Bu durum hem gecekondulaşma, kaçak yapılaşma gibi kanuni olmayan yollarla hem de kanuni yöntemlerle, plan bütünlüğü gözönüne alınmadan parça parça yapılan mevzi imar planları ve plan değişiklikleri nedeniyle sapmalar sözkonusu olmuştur. İkinci olarak da 1956 yılında çıkarılan 6875 sayılı İmar Yasası ile modern plancılığa yasallık kazandırılmasıdır. Fakat planlamanın halkla bütünleşmemesi ve planlama pratiğinde plancı-uygulayıcı-toplum arasında organik bağların olmaması; hızlı şehirleşme, spekülasyon, belediyelerin mali ve teknik yetersizlikleri gibi plancıyı, bir başka deyişle planı şehir yönetimine ve şehir halkına tamamiyle yabancılaştırmıştır (Aydemir, Ş., 2004: 89). Şüphesiz bu dönemlerde gerçekleştirilen her türlü gelişmeleri Türkiye’de gelişmeye yönelik çabalar olarak değerlendirmek gerekir. Fakat bu çabaların her zaman olumlu sonuçlanamayacağını da geçmişe bakarak değerlendirebilmek açısından bilmek gerek.

1923-1960 arasında meydana gelen gelişmeler, Türkiye’de şehrsel gelişme ve planlama geçmişı açısından önemle üzerinde durulması gereken bir dönem olarak değerdendirilmelidir.

Uygulamalar

- 1- 1923 – 1960 yılları arasında meydana gelen gelişmeleri Türkiye’de şehir planlaması açısından değerlendiriniz.

Uygulama Soruları

1. Türkiye’de şehir planlaması açısından değerlendirildiğinde 1923-1960 yılları arasında hangi gelişmeler meydana gelmiştir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde 1923 – 1960 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye’nin şehirscl gelişme ve planlama geçmişiyile ilgili bilgiler verilmiştir.

Bölüm Soruları

Cevaplar

12. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE GELİŞME VE PLANLAMA (1960-2000)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

12.1. 1960-2000 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye'nin şehirscl gelişme ve planlama geçmişi.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1- Türkiye’de şehir planlama geçmişiyle ilgili olarak 1960-2000 yılları arasında hangi gelişmeler yaşanmıştır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Türkiye’de Şehir Planlama Geçmişi	Türkiye’de şehir planlama geçmişinin evrelerini kavrar ve 1960-2000 yılları arasında meydana gelen gelişmeleri izler.	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak

Anahtar Kavramlar

1- Türkiye’de şehir planlama geçmişı (1960-2000)

Giriş

Türkiye’de şehrsel gelişimin tarihsel perspektifinde hemen her dönem için değişim ve gelişime dair söylenebilecek çok şey vardır. 1960-2000 arasında geçen kırk yıllık süreç, kimi zaman Türkiye şehirlerine birşeyler katmış, kimi zaman da eksiltmiş veya yok etmiştir. İçinde başta politik unsurların yer aldığı birçok etki bu sürecin bir ifadesi olmuştur. Bu dönemden itibaren “Planlı Dönem” olarak nitelendirilen dönem beş yıllık sürelerle hem geçmiş hem de gelecek açısından değerlerin ortaya konulup geniş çaplı bir düzen oluşturulmuştur. Bu dersimizde bu dönemin başlangıcı olarak bilinen “Birinci Beş Yıllık Planı” ve bunu 2000 yılına kadar takip eden beş yıllık planlar üzerinde bazı hususları Türkiye’de şehrsel gelişme ve planlama açısından değerlendireceğiz.

12.1. TÜRKİYE’DE ŞEHİRSEL GELİŞME VE PLANLAMA: 1960-2000

Türkiye’de şehirs el gelişimin tarihs el perspektifinde hemen her dönem için değ işim ve gelişime dair söylenebilecek çok şey vardır. 1960-2000 arasında geçen kırk yıllık süreç, kimi zaman Türkiye şehirlerine birşeyler katmış, kimi zaman da eksiltmiş veya yok etmiştir. İçinde başta politik unsurların yer aldığı birçok etki bu sürecin bir ifadesi olmuştur.

Daha önceki derslerimizde de ifade edildiği her dönem kendi içinde bir düzeni işaret eder ve her olayın bir sonucu bir başka olayın nedeni olabilmektedir. Aynı zamanda yerleşmelerin var olduğu her devrin bir teknolojisi muhakkak vardır. Bunun aksi söz konusu değildir.

Bu dersimize kadar işlemiş olduğumuz Türkiye şehirs el gelişim ve planlama geçmişi konularında ifadelerimizde izah etmeye çalıştığımız yapılanmalarda planlamaya dair gerçekleştirilen bazı hususları sizlerle paylaşmıştık. Bu dönemle yani 1960’lı yıllardan itibaren gelişmeye başlayan ve Türkiye’de iktisadi, sosyal, kültürel ve bunlar gibi birçok husus açısından değ erlendirilebilecek bir dönemden bahsedeceğiz. Şüphesiz daha önce planlamaya yönelik yapılmış birçok faaliyet mevcuttu. Fakat bu dönemden itibaren “Planlı Dönem” olarak nitelendirilen dönem beş yıllık sürelerle hem geçmiş hem de gelecek açısından değ erlerin ortaya konulup geniş çaplı bir düzen oluşturulmuştur. Bu dersimizde bu dönemin başlangıcı olarak bilinen “Birinci Beş Yıllık Planı” ve bunu 2000 yılına kadar takip eden beş yıllık planlar üzerinde bazı hususları Türkiye’de şehirs el gelişme ve planlama açısından değ erlendireceğiz. Bu konuda yapılmış olan çalışmalar içinde Prof. Dr. Ruşen Keleş’in “Kentleşme Politikası” kitabından yararlandık.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 166. Maddede, ekonomik ve toplumsal kalkınma için kaynakların kullanılmasında “planlama”dan bahsedilmektedir. Kalkınmayı yakından ilgilendiren şehirleşme sonurlarının da kalkınma planlarında yer alması bu açıdan doğaldır. Dolayısıyla, kentleşe politikasının uygulanmasında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)’nin hükümete yardımcı olması gerekir. Öte yandan, ilgili Bakanlığın da, nüfusun dağılışı ve kentleşme politikasının hem saptanmasında hem de uygulanmasında araştırmacı, yatırımcı, düzenleyici ve yol gösterici görevler üstlenmektedir.

Şehirleşme politikasını etkileyecek önlemlerin uygulanmasına, bir çok bakanlık ve kamu ekonomik girişimleri de yardımcı olur. Bu alanda belediyelere de önemli görevler düşer. Çünkü şehirleşme sorunlarının çözümünde belli başlı yetkiler, ülkemizde yerel yönetimlere, bu arada belediyelere verilmiştir. 1978 yılı başında kurulan Yerel Yönetim Bakanlığı’nın yerel yönetimlerle ilgili politikaları saptayacak yardımları yönlendirecek, yerel yönetimler üzerindeki devlet gözetim ve denetimine akılcı bir biçim verecek bir bakanlık olması beklenirken, bu bakanlığın 1980’de kaldırılmış olduğu görülmektedir. 1991 sonlarında oluşturulan komisyonda Şehircilik ve Konut Bakanlığı kurulması gündemine alınmış ise de, kurulamamıştır.

İçişleri Bakanlığı'nın yerel yönetimler üzerindeki gözetim ve denetim yetkileri yeniden düzenleme girişimlerindeki rolü bir yana bırakılırsa, şehirleşme politikasına doğrudan doğruya katılamamıştır. Karayolları Genel Müdürlüğü, yatırımcı bir kuruluş olarak, özellikle şehirlerarası karayolu ağını geliştirmekle, bir yandan devingenliği hızlandırarak, bir yandan da şehirlerin gelişme yönlerini etkileyerek şehirleşme politikasının uygulanmasında önemli bir aracın kullanıcısıdır.

Türkiye Cumhuriyetinin 1982 Anayasası'nın daha önceki anayasalarda bulunmayan bir hükmü, şehirleşme politikası yönünden önem taşımaktadır. Bu yerleşme özgürlüğü, “sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli şehirleşmeyi gerçekleştirmek amacıyla” ve “yasayla sınırlanabilir”. Bu hükme dayanılarak, köylerden şehirlere olan nüfus akınlara daha düzenli bir biçim verilmesi, yerleşme sorunlarına bugün olduğundan daha değişik bir biçimde yaklaşılması için özel yasalar çıkarılması olanaklıdır. Ne var ki, halk oyuna dayanan siyasi iktidarların bu yoldan yerleşme özgürlüğünü kısıtlama olasılığı yüksek olamamaktadır.

Türkiye'nin Şehirleşme politikaları, en genel çizgileriyle Kalkınma Planlarında yer almaktadır. Bu süreç içinde çeşitli planlarda bu konuda yer almış politika ilkeleri şu şekilde özetnebilir:

12.1.1. Birinci Beş Yıllık Plan'a Göre Türkiye'de Şehirselleşim (1963-1967)

Açıkça belirtilmemiş olmakla birlikte, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı büyük şehirlerin sınırsız büyümesini istememiş; şehirlerin büyümesinin sundukları iş olanaklarıyla orantılı olmasını önermiştir. Bu, “en uygun şehir büyüklüğü” kuralının dolaylı olarak benimsenmesi demektir. Bunun dışında, I. Beş Yıllık Planda, ayrıntılı ve açık bir şehirleşme politikası yer almamıştır. Sadece, şehirleşmenin coğrafi dağılışı bakımından, “bölgeler arası denge” ilkesine ağırlık verilmiş ve bu dengenin sağlanması için yatırımların yapılmasında bu ilkenin gözetilmesi gereğine dikkat çekilmiştir.

12.1.2. İkinci Beş Yıllık Plan'a Göre Türkiye'de Şehirselleşim (1968-1972)

II. Beşyıllık Planda ise, şehirleşme politikası daha açık olarak saptanmış gibidir. Şehirleşme ekonomik ve toplumsal gelişmenin, özellikle sanayileşmenin bir sonucu olarak “desteklenmesi gereken bir olgu” gibi ele alınmış; ondan “ekonomiyi iten bir güç” olarak yararlanılacağı belirtilmiştir. II. Planda, bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi şehirleşmenin ve şehirleşmenin şehirlerde yarattığı sorunların çözümüyle ilgili olarak I. Planda olduğundan daha ayrıntılı ilgelere yer verilmiştir.

Şehirleşmenin bölgesel gelişmeyle ilişkisi konusunda, Kalkınma Planında hizmet yatırımlarının, bu hizmetlerden yeterince yararlanamayan kitlelere yöneltileceği, yatırımların dengei dağılımının sağlanacağı, geri kalmış bölgelerin ekonomik yönden canlanmasını

sağlayacak yatırımların bu bölgeler içindeki, büyüme gizilgücü yüksek şehirlerde yoğunlaştırılarak çevresini etkileyen gelişme özekleri elde edeceği belirtilmiştir.

Bu amaçların gerçekleşmesi için önerilen önlemler, I. Plandakilerin hemen hemen aynıdır. Öte yandan, şehirleşmenin nasıl bir sanayileşme politikasına dayandırılacağı açık değildir. Sanayi kesiminde çalışan nüfusun artışı 1965-1970 arasında bile yıllık şehirleşme hızının altında kalmıştır. Yapılan kimi kestirimlere göre, tarımdışı kesimlerde bir kişinin çalışma olanağına kavuşturulması, 1970 fiyatlarıyla 15-45 bin liralık bir yatırıma gereksinim gösterilmekteydi. 1970 öncesi şehirleşme hızının gerektirdiği en az 50 milyarlık yatırım, II. Plan dönemi içinde büyük şehirlerde yapılamamıştır. Zira belirli işsizlik ve eksik çalıştırma koşullarına boyun eğmek zorunda kalınmış, yurt dışına işçi göçü meydana gelmiştir.

II. Plan şehirleşmenin desteklenmesi, özendirilmesi ilkesini benimsemiştir. Büyük şehirlerin daha da büyümesi ekonomik ve toplumsal gelişme için olumlu bir eğilim sayılmıştır. Bu, belki de II. Planın I. Plandan ayrıldığı önemli bir nokta olmuştur. Üçüncü olarak bu plan, “bölgeler arasında dengeli kalkınma” amacına yönelmiştir. Belki de bu, bir önceki amaç ile bağdaştırılması kolay olmayan bir ilkedir. Bunu gerçekleştirmek için, II. Plan İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana’yı “gelişmiş bölge merkezleri” olarak saptanmıştır. Elazığ ve Samsun’un da sonradan eklenmesi öngörülmüştür. Daha sonra bu gelişme merkezlerine Eskişehir, Kayseri, Diyarbakır ve Gaziantep’in de eklenmeleri düşünülmüştür. Bunların geliştirilmesiyle, daha dengeli bir yerleşme yapısı elde edilecek olsa bile, bu kadar çok sayıda gelişen merkezin, belli zamanlama ile bağlı olmaksızın geliştirilmesine karar verilmesi, savurganlığa ve zamansız kaynak ayırımına yol açabilir.

12.1.3. III. Beş Yıllık Plan’a Göre Türkiye’de Şehirsel Gelişim (1973-1977):

1973 yılında yürürlüğe giren III. Planın stratejisi, büyük şehirlerin lüks tüketim alışkanlıklarını zamansız ve gereksiz bir biçimde yaydığını, tüketimi hızlandırarak, yatırım malları ve ara malları sanayiine dönük yatırımları kısıtlayıcı etkilerde bulunduklarını saptamıştır. Nüfusun, büyük şehirlerde yaratılan iş olanakları düzeyinin üstünde yığılmasının da Plan Stratejisi, I. Planda olduğu gibi önlemek istemiştir. Bununla birlikte III. Plan, daha önceki II. Plandan, şehirleşmenin coğrafi boyutları açısından tümüyle ayrılır. III. Plan Stratejisi adlı belgeye göre, “Yurt yüzeyinde dengeli kalkınma ilkesinin uygulanması, milli çaptaki üretken yatırımlarda objektif ekonomik kriterlerin geçerli olmasını engellemeyecektir”. Geri kalmış bölgeler sorununun, yerel yönetim birimlerinin etkin çalışmaları sonucunda kendiliğinden çözülebileceğini varsayan III. Plan, belli yöreler için kalkınma planları hazırlama eğilimlerine, “planların bütünlüğü” ilkesine ters düşeceği düşüncesiyle kesinlikle son verileceğini belirtmiştir. III. Plan döneminde, bölge ölçeğinde plan hazırlama çalışmalarının tümüyle durmuş olduğu söylenebilir.

Bu açık ve kesin tavırlara karşın, DPT’ye bağlı olarak bir Kalkınmada Öncelikli yöreler Dairesi’nin kurulması bu döneme rastlar. Ayrıca, III. Planın beş uygulama yılında da, yıllık izlenceler, sayıları 40’a kadar yükselen iller ve 50 kadar ilçeyi “kalkınmada öncelik

taşıyan yerleşme birimi” olarak ilan ederek, bunların yatırımlardan ve başka özendirici kolaylıklardan öncelikle yararlandırımları yönündeki eski uygulamaları südürmüştür.

12.1.4. IV. Beş Yıllık Plan’a Göre Türkiye’de Şehirsel Gelişim (1978-1983)

IV. Plan da, anakentlerin, ülkenin kalkınmasındaki rollerini arttırarak sürdüreceklərini benimsemiş, bu etkilerini, çevrelerinin ekonomik ve toplumsal gelişmesine de yaygınlaştıracaklarını öngörmüştür. Planın benimsediğı temel ilke, şehirleşmeyi yavaşlatmak yerine, şehirleri “yaşanabilir” yapmak ve şehir hakkının gereksinimlerini karşılamaktır. Önemli sanayi ve büyük altyapı tasarılarının yapıldığı alanlarda ortaya çıkacak yerleşme ve şehirleşme sorunlarının çözümüne ağırlık tanıyan IV. Planda, ilk kez doğal ve tarihsel çevrenin korunmasının önemine yer verilmiştir. Deniz, akarsu ve göl kıyıların, artan toprak isteminden olumsuz yönde etkilenmesinin önlenmesi de IV. Planın ilkeleri arasında yer almıştır.

12.1.5. V. Beş Yıllık Plan’a Göre Türkiye’de Şehirsel Gelişim (1983-1989):

Bu plan, köylerden şehirlere olan nüfus akınlarının süreceğini, şehirleşmenin yavaşlamayacağını öngörmüştür. Planın, şehirleşmeye yaklaşımı ilke olarak olumludur. Plana göre, “Kalkınma ve sanayileşmenin doğal ve kaçınılmaz sonucu olan şehirleşme boyutunun mümkün olan en iyi şekilde yönlendirilmesi ve ekonomik gelişmeye katkısının arttırılması için” önlem alınmalıdır. Öngörülen önlemler şu şekilde özetlenebilir:

a) Şehirlerde kamu hizmetlerinin ölçüleri yükseltilmeli ve yatırımlara öncelik verilmelidir.

b) Bugüne kadar daima şehirlerin büyümesinden doğan arsa, konut, ulaşım ve altyapı sorunlarıyla karşılaşıldıktan sonra çözümler düşünölmeye başlanmıştır. Oysa yapılması gereken, önlemlerin önceden, planlı bir biçimde alınmasıdır.

c) V. Plan orta büyüklükteki şehirlerin büyük şehirlere tercih edilmesinden yanadır. Orta büyüklükteki şehirler için Planda yer alan ölçü ise, nüfusun 50.000 ile 500.000 arasında olmasıdır. Bu şehirlerin, maddi ve fiziksel olarak desteklenmesi sözkonusudur. Büyük şehirlerdeki yığılmanın, caydırıcı önlemlerle önlenmesi de Planın amaçları arasındadır.

d) Daha öncekilerden ayrı olarak bu Plan, şehirler arasında bir uzmanlaşmanın sağlanması gerekli olduğundan söedilmektedir. Yani şehirler, yapılarına ve gizli güçlerine göre turizm şehri, sanayi şehri, ticaret şehri ve kültür şehri gibi belirli fonksiyonlarda ağırlıklı olarak uzmanlaşacaklardır. Unutulmamalıdır ki kentler, zorunlu olarak birden çok fonksiyona sahiptirler.

e) Başta kalkınmada öncelikli yöreler olmak üzere gelişmekte olan bölgelerin şehirlerinde kurulacak sanayi tesislerinin ve yan sanayilerin özendirilmesi de Planın ilkeleri arasında yer almaktadır.

f) Tarım toprakları üzerindeki dağınık ve düzensiz yapılaşmanın önlenmesi, sanayinin kuruluş yerinin seçiminde, nüfusun ve ekonomik etkinliklerin ülke yüzeyine dağıtılmasında toplumsal adalet ilkelerine uyulması da bu Planda vurgulanmıştır.

12.1.6. VI. Beş Yıllık Plan’a Göre Türkiye’de Şehirsel Gelişim (1990-1994)

VI. Beş yıllık Kalkınma Planında da, şehirleşmenin hızı biraz yavaşlayarak devam edeceği varsayımı yer almıştır. Buna göre, 1980-1984 arasında yıllık ortalama hızı %5.1 olan şehirleşmenin, 1990-1994 arasında yılda ortalama %4.6’lık bir hızla seyredeceği tahmin edilmiştir. Şehirli nüfusun (20.000 ve daha fazla nüfuslu yerleşim yerleri) 28 milyondan 35 milyona, şehirli nüfus oranının ise %51’den %57’ye yükseleceği de planın tahminleri arasında yer almıştır.

Şehirlerde “kaliteli ve sağlıklı bir yaşam” sağlamak amacından yola çıkılan Planda, V. Beş Yıllık Planda olduğu gibi, orta büyüklükteki şehirlerin ve şehirler arası uzmanlaşmanın desteklenmesinin yanısıra, şu ilkeler yer verilmiştir:

a) Anakentlerin fizi plan, arsa, altyapı, ulaşım, istihdam, konut, eğitim ve sağlık gibi büyüyeceği anlaşılan sorunların hafifletilmesi.

b) Tarih, kültür ve doğa değerlerinin planlarla korunması ve şehirlerdeki nüfus yoğunluğunun arttırılmasının önlenmesi.

c) Şehir planlaması ile ilgili bütün yasaların bir çerçeve yasa içinde bütünleştirilmesi.

d) Yerleşme yapılarına ve özellikle uygun olarak planlama ölçünleri belirlenmesi.

e) Komşu alanlar, deniz ve göl kıyıları, ulaşım alanları ve sanayi yerleşme bölgeleri gibi yerlerde, toprak kullanımının denetim altına alınması.

f) Kıyılarda yapı yoğunlaşmasının önlenmesi

g) Şehirlerin imar planlanaan hızlı tamamlanması, “arsa üretimi”nin arttırılması ve imar planı sınırları dışında yer alan yapılaşmanın etkin denetimi.

h) Şehir işletmeciliği için yeni bir modelin geliştirilmesi ve bu çerçevede kurumsal yapıda gerekli değişikliklerin yapılması da VI. Planda öngörülmektedir.

i) Bu planda sanayi bölgeleri oluşturulması, örgütlü sanayi bölgesi oluşturulacak yerlerde ortaya çıkacak şehirleşme sorunlarına ve hizmet gereksinmelerine planlı bir yaklaşımla önceden çözüm bulunması gereği vurgulanmaktadır.

12.1.7. VII. Beş Yıllık Plan’a Göre Türkiye’de Şehirsel Gelişim (1996-2000)

VII. Beş Yıllık Planda, nüfusu 1 milyonu aşan şehirlere doğru olan göç eğilimini yavaşlatıcı politikaların uygulanacağından söz edilmektedir. Bu amaçla, sanayileşmenin, kamu yatırımlarının ve özendirme politikalarının büyük şehirlere göçü ve sanayi yığılmalarını engelleyeceği belirtilmektedir. Bölge merkezleriyle orta büyüklükteki şehirlerin geliştirilmesi bu planın tercihi olmuştur.

Şehirler arasında uzmanlaşmaya önem verilmesini, plan dönemi sonunda en az bir şehrin uluslararası bir merkez haline getirilmesini de bu plan önermektedir.

Bu planda, şehirsel yaşam kalitesinin, imar planları, konut, altyapı ve arsa gibi araçlarla iyileştirilmesinin yanısıra, şehirlerin güzelleştirilmesi, fikir ve sanat etkinliklerinin özendirilmesi, şehre göçmüş olanların sorunlarının çözümü için eğitim kurumlarının, gönüllü ve sivil kuruluşların ve kitle iletişim araçlarının rol oynayacağı eğitsel uyum izlencelerinin uygulanmasından söz edilmektedir.

Uygulamalar

- 1- 1960 – 2000 yılları arasında meydana gelen gelişmeleri Türkiye’de şehir planlaması açısından değerlendiriniz.

Uygulama Soruları

1. Türkiye’de şehir planlaması açısından değerlendirildiğinde 1960-2000 yılları arasında hangi gelişmeler meydana gelmiştir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde 1960 – 2000 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye’nin şehirscl gelişme ve planlama geçmişiyle ilgili bilgiler verilmiştir.

Bölüm Soruları

Cevaplar

13. TÜRKİYE ŞEHİRLERİNDE GELİŞME VE PLANLAMA (2000-2018)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 13.1.** 2000-2013 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye'nin şehirscl gelişme ve planlama geçmişi.
- 13.2.** Türkiye'de planlamayla ilgili kanunlar
- 13.3.** Türkiye'de çeşitli kanunlarda yer alan planlamaya ilişkin hükümler.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. Türkiye’de şehir planlama geçmişiyle ilgili olarak 1960-2000 yılları arasında hangi gelişmeler yaşanmıştır?
2. Türkiye’de şehir planlamasına ilişkin kanunlar hangileridir?
3. Türkiye’de çeşitli kanunlarda yer alan planlamaya ilişkin hükümler hangileridir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Türkiye’de Şehir Planlama Geçmişi	Türkiye’de şehir planlama geçmişinin evrelerini kavrar ve 2000-2013 yılları arasında meydana gelen gelişmeleri izler.	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Türkiye’de Planlamayla İlgili Kanunlar	Türkiye’de şehir planlamasıyla ilgili kanunlarla ilgili bilgi sahibi olur.	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Çeşitli Kanunların Planlamaya İlişkin Hükümleri	Türkiye’de çeşitli kanunların planlamaya ilişkin hükümleri hakkında bilgi sahibi olur.	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak

Anahtar Kavramlar

1. Türkiye’de şehir planlama geçmişı (2000-2013)
2. Türkiye’de şehir planlamasıyla ilgili kanunlar
3. Türkiye’de çeşitli kanunların planlamaya ilişkin hükümleri

Giriş

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından geliştirilen beş yıllık planların 2000 yılına kadar toplam yedi adet planın içeriğinde yer alan ve şehirselleşme ve planlamayla ilgili kısımlarını daha önceki derslerimizde vermeye çalıştık. Bu dersimizde ise yine konuya devam edeceğiz. Bununla birlikte bu süreç içinde sözkonusu Türkiye'yi ve şehirlerini ilgilendiren hususları da paylaşmaya çalışacağız. Ayrıca Türkiye'de planlamayla ilgili kanunlar ile çeşitli kanunların planlamaya ilişkin hükümleri de bu dersimizin içinde yer verdik.

13.1. TÜRKİYE’DE ŞEHİRSEL GELİŞME VE PLANLAMA: 2000-2018

13.1.1. VIII. Beş Yıllık Plan (2001-2006)

VIII. Beş yıllık Planın dikkati çeken özelliği, bir yandan ulusal kültürün belirleyiciliği çerçevesinde şehir ve şehirlilik kültürünün oluşturulması; bir yandan da şehirlerin küreselleşmenin istemlerine yanıt verecek duruma getirilmesidir. Bu amaçla, uluslararası düzeyde yeterli altyapıya sahip ticari ve mali merkezler oluşturmak, örgütlü sanayi bölgelerini ülke yüzeyine yaymak, toplumsal ve teknik altyapı yatırımlarını gerçekleştiren kurum ve kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlamak, ileri teknolojiyi kullanan “teknokent”ler oluşturmak, plandaki öneriler arasında yer almaktadır.

Bunların yanı sıra, şehirlerin karakteristik kültür dokuları ile turistik özelliklerinin korunması, yerel girişimciliğin harekete geçirilmesi, orta büyüklükteki şehirlerin gelişmesinin desteklenmesi de, sağlıklı şehirleşme için benimsenmiş olan başlıca politiklardır.

13.1.2. IX. Kalkınma Planı (2007-2013)

Dokuzuncu Plan’da hızlı ve plansız şehirleşme, büyük şehirlerde yaşayan yüksek nüfus artışı ve motorlu taşıt sahipliğindeki artış, şehir içi ulaşımında yaşanan fazla yakıt tüketimi, çevre kirlenmesi, kazalar ve trafik tıkanıklığı problemlerinin artarak devam etmesine yol açtığı, göçün ve şehirleşmenin türlü nedenlerle artmakta olduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte yoğun göçle çarpık şehirleşmenin oluşturduğu uyum sorunlarının terör ve asayiş başta olmak üzere toplumsal bütünlüğü ve uyumu zedeleyici ortamlar hazırlamakta olduklarına değinilmektedir. Şehirleşmeye ilişkin politika önerisi; yoğun göç ve çarpık şehirleşme neticesinde ortaya çıkan sosyo-kültürel uyum sorunlarını azaltıcı önlemler alınacağı ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra belirlenen sorunların yerleşme ve şehir boyutunda alınması gereken tedbirlerin çeşitli yönlerden araştırılmış olması sözkonusudur. Dokuzuncu planda 2007-2013 yılları arasında ülke gelişme eksenlerine göre temel amaç ve politikalar ile öncelik ve tedbirlerin gelişme eksenleri bazında tasnif edilmiştir. Sorunların tespiti ve bunların çözülmesiyle ilgili hususlar kanunlar çerçevesinde düzenlenmiştir.

Planlı kalkınma dönemi başında daha çok sanayileşmeye odaklanan kalkınma anlayışı, bugün hızla küreselleşen günümüz dünyasında, pek çok alanda bir dizi yapısal reformu gerçekleştirerek, temel özgürlüklerin öne çıkarıldığı, hukukun üstünlüğünün yaşama geçirildiği, bilgi toplumunun temellerinin atıldığı, iktisadi açıdan yarışmacı ve her yönden güçlü ve istikrarlı modern bir ülke oluşturmaya odaklanan bir anlayışa dönüşmüş bulunmaktadır. Bu kapsamda, makroekonomik istikrarın sağlanması, değişen şartlara hızla uyum sağlayabilen bir kurumsal kapasitenin oluşturulması, yatırım ortamının iyileştirilmesi ve bireyler ile toplumun farklı kesimlerini gözetken ve dış dünyaya açılarak küreselleşen dünya ile bütünleşmekte olan ekonomik ve toplumsal ortamın gereğine uygun bir sosyal politika anlayışının yerleştirilmesi, bu yeni kalkınma anlayışının temel taşlarını oluşturmaktadır.

13.1.3. X. Kalkınma Planı (2013-2018)

Onuncu kalkınma planı, özellikle yaşanılabilir mekânlar ve sürdürülebilir çevre doğrultusunda ele alınmıştır. Bu ölçüde, gerçekleştirilmesi düşünülen ve planlanan konular aşağıda özetlenmiştir.

- a- Mekânsal gelişme ve şehirleşmenin dengeli oluşmasının sağlanması, her kesim için barınma ihtiyacının yeterli, sağlıklı ve güvenli bir şekilde giderilmesi gibi alanlarda insanı ve yaşam kalitesini daha çok merkeze alan bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.
- b- Batıdan doğuya ve gelişmekte olan ülkelere kayan üretim yoğunluğu ile uluslar üstü boyut kazanan yer seçimi tercihleri şehirleri ve şehirlerin rekabetçiliğini öne çıkaran yeni bir bölgesel gelişme ve şehirleşme olgusunu da beraberinde getirdiği vurgulanmıştır.
- c- Şehirlerin mekân ve yaşam kalitesi daha üst düzeylere yükseltilebildiği takdirde, bu eğilim ülkemizin jeopolitik avantajlarını güçlendireceği, yatırımlar ve nitelikli insan kaynakları için çekim merkezi haline getireceği düşünülmektedir.
- d- Ülkemizde yerleşmelerin dağılımı ve düzeni; çalışma ve yaşam alanlarının kalitesi, işlevselliği, arazi kullanımlarının uyumu ve çevresel etkileri bakımından mevcut gelir ve kalkınma düzeyimize daha uygun bir hale getirilmesi gerektiği ön plana çıkmıştır.
- e- Bölgesel gelişme politikaları kapsamında kentsel ve kırsal alanda bütün yerleşmelerde temel yaşam kalitesi standartlarının sağlanması, kapsayıcı kalkınma ve fırsat eşitliği için mekânsal dezavantajların doğurduğu kısıtların asgari düzeye indirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.
- f- Şehirlerimizde aşırı ve niteliksiz büyüme, barınma, trafik, güvenlik, altyapı, sosyal uyum ve çevre sorunları önemini korumaktadır. Şehirlerimizin önemli bir kısmının, bir taraftan bu tür riskleri yöneterek, uygun müdahalelerle yaşanabilir mekânlara dönüştürülmesi, diğer taraftan da kentsel imaj yönetimi ve markalaşma çabalarıyla çekim merkezi olması gözetilmesi gereken hususlar olduğu anlaşılmıştır.
- g- Kentsel dönüşümün canlandırma, rehabilitasyon, restorasyon gibi farklı ihtiyaçlara yönelik uygulamaları da barındıran bir sistem bütünlüğüyle ele alınması uygulamanın etkinliğini artıracak olduğu düşünülmektedir.
- h- Şehir ve mekân kalitesinin birincil sorumluları olan mahalli idarelerin yönetim ilkesi etrafında yeniden yapılandırılması, mali ve kurumsal kapasitelerinin

güçlendirilmesi ve yerindenlik ilkesi gereğince geliştirilmesi önemini korumaktadır. Bu kapsamda, sayısı 16'dan 30'a çıkan ve kırsal alanlar da dâhil bütün il sınırlarını kapsayacak şekilde hizmet sunma yükümlülüğü verilen büyükşehirlerin planlama, örgütlenme ve hizmet sunum modelinin geliştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Bu çerçevede onuncu kalkınma planı, yaşanılabilir mekanlar ve sürdürülebilir çevre açısından yerleşmelerin, bilhassa yaşam mekanlarının ekonomik gelişme ve rekabetçiliğini desteklemek suretiyle; afetlere dayanıklı, çevreye duyarlı, kültürel değerleri esas alacak, sosyal dayanışmayı ve kaynaşmayı teşvik edecek şekilde tasarlanması sözkonusudur. Bunun yanısıra “Mekansal Gelişme ve Planlama”ya ilişkin politikalar aşağıda özetlenmiştir:

- a- Mekânsal planlama sistemi merkezin düzenleyici ve denetleyici rol üstleneceği, planlama ve uygulamanın ise yerinde gerçekleştirileceği, ortak karar alma süreçlerini güçlendiren bir yapıya dönüştürülmesi,
- b- Yaşlılar, engelliler ve çocuklar öncelikli olmak üzere toplumun farklı kesimleri için yaşanabilirliği artırmayı hedefleyen; fırsat eşitliğini ve hakkaniyeti gözetilen mekânsal planlama ve kentsel tasarım uygulamalarının hayata geçirileceği,
- c- Şehirlerin gelişiminin altyapı ve ulaşım maliyetlerini azaltacak şekilde gerçekleşmesi sağlanacak ve yapılaşmanın kademeli gerçekleştirilmesi için gerekli sistemlerin oluşturulacağı,
- d- Detaylı arazi kullanımlarına, mülkiyet düzenlemesine ve uygulamaya ilişkin kararların alt ölçekli planlarla belirlenmesi, bunları yönlendiren üst ölçekli mekânsal planların ise stratejik nitelikte olması sağlanacak; planların amacı, niteliği, kapsamı ve arazi kullanım kararlarındaki belirleyicilik düzeylerini netleştirileceği,
- e- Ortak kullanım alanlarının genişletilmesi ve imar uygulamalarındaki finansal yüklerin azaltılması amacıyla, özellikle yapılaşmamış alanlarda imar haklarının transferi gibi yenilikçi araçların belediyeler tarafından kullanımının yaygınlaştırılacağı,
- f- İmar planları ve revizyonlarıyla ortaya çıkan değer artışlarının nesnel değerlendirilmesine göre belirlenmesi ve kamunun bu artıştan öncelikle temel sosyal altyapı ve ortak kullanım alanları oluşturması amacıyla daha çok yararlanmasını sağlayacağı,
- g- Gayrimenkul piyasasındaki eğilimler izlenerek piyasanın sağlıklı işleyebilmesini temin etmek amacıyla kurumsal ve yasal altyapının geliştirileceği, izlenecek politikalar arasında yer almaktadır.

Bu dönemde çok daha fazla öne çıkan ve özellikle de Türkiye şehirleri açısından değerlendirilmesi gereken “Kentsel Dönüşüm ve Konut” ile “Kentsel Altyapı” konularına ait politikalar ise, şu şekildedir:

- a- Afet riski taşıyan alanlar başta olmak üzere üretim ve ortak kullanım alanlarında yüksek fayda ve değer üreten, büyüme ve kalkınmaya katkı sağlayan, mekân ve yaşam kalitesini yaygın şekilde artıran dönüşüm projelerine öncelik verileceği,
- b- Kentsel dönüşüm projeleri, farklı gelir gruplarının yaşam alanlarını kaynaştıran, işyeri-konut mesafelerini azaltan, şehrin tarihi ve kültürel birikimiyle uyumlu, sosyal bütünleşmeyi destekleyen bir yaklaşımla gerçekleştirileceği,
- c- Kentsel dönüşümde ideal alan büyüklüğü ve bütünlüğü gözetilecek, planlama araçlarından en üst düzeyde yararlanılması sağlanacak, plan ve projelerin niteliklerini, önceliklendirme, hazırlama, uygulama, izleme, değerlendirme, denetim ve yönetim süreçlerini tanımlayan usul ve esaslar geliştirileceği,
- d- Kentsel dönüşüm uygulamalarının finansmanında kamu harcamalarını asgariye indiren model ve yöntemler kullanılacağı,
- e- Kentsel dönüşüm projelerinde yenilikçi ve katma değer yaratan sektörleri, yaratıcı endüstriler ile yüksek teknolojili ve çevreye duyarlı üretimi destekleyen uygulamalara öncelik verileceği,
- f- Dar gelirliler başta olmak üzere, halkın temel konut ihtiyacının daha yüksek oranda karşılanması için gerekli önlemler alınacak; barınma sorununa sağlıklı ve alternatif çözümler geliştirileceği,
- g- Kamunun, konut piyasasında yönlendirici, düzenleyici, denetleyici ve destekleyici rolü güçlendirilecek, altyapısı hazır arsa üretimi hızlandırılacağı.
- h- Yerleşim yerlerinin içme ve kullanma suyu ihtiyaçlarının tamamı karşılanacak, su kayıp-kaçakları önlenecek, mevcut şebekeler iyileştirilerek sağlıklı ve çevre dostu malzeme kullanımı yaygınlaştırılacağı,
- i- İçme ve kullanma suyunun tüm yerleşimlerde gerekli kalite ve standartlara uygun şekilde şebekeye verilmesi sağlanacağı,
- j- İçme suyu ve kanalizasyon yatırım ve hizmetlerinin sağlanmasında mali sürdürülebilirlik gözetileceği gibi konularda izlenmesi düşünülen politikalar olarak gündeme gelmiştir.

- k- Şehirlerde kanalizasyon ve atık su arıtma altyapısı geliştirilecek, bu altyapıların havzalara göre belirlenen deşarj standartlarını karşılayacak şekilde çalıştırılmaları sağlanacak, arıtılan atık suların yeniden kullanımı özendirileceği.
- l- Katı atık yönetimi etkinleştirilerek atık azaltma, kaynaktan ayrıştırma, toplama, taşıma, geri kazanım ve bertaraf safhaları teknik ve mali yönden bir bütün olarak geliştirilecek; bilinçlendirmenin ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesine öncelik verilecektir. Geri dönüştürülen malzemelerin üretimde kullanılması özendirileceği.
- m- Kentiçi ulaşımında kurumlar arası koordinasyon geliştirilecek, daha etkin planlama ve yönetim sağlanacak, kentiçi ulaşım altyapısının diğer altyapılarla entegrasyonu güçlendirileceği.
- n- Yaya ve bisiklet gibi alternatif ulaşım türlerine yönelik yatırım ve uygulamalar özendirileceği.
- o- Kentiçi toplu taşımada trafik yoğunluğu ve yolculuk talebindeki gelişmeler dikkate alınarak öncelikle otobüs, metrobüs ve benzeri sistemler tercih edilecek; bunların yetersiz kaldığı güzergâhlarda raylı sistem alternatifleri değerlendirilecektir. Raylı sistemlerin, işletmeye açılması beklenen yıl için doruk saat-tek yön yolculuk talebinin; tramvay sistemleri için asgari 7.000 yolcu/saat, hafif raylı sistemler için asgari 10.000 yolcu/saat, metro sistemleri için ise asgari 15.000 yolcu/saat düzeyinde gerçekleşeceği öngörülen koridorlarda planlanması şartı aranacağı.
- p- Büyükşehir belediyelerinin mevcut ve planlanan kentiçi raylı sistem projeleri; şehir merkezlerinden geçen demiryolu ana hattına, kentiçi lojistik merkezlerine, şehirlerarası otobüs terminallerine, havalimanlarına ve diğer ulaşım türlerine entegre olabilecek şekilde planlanacağı.
- q- Kentiçi ulaşımında trafik yönetimi ve toplu taşıma hizmetlerinde bilgi teknolojileri ve akıllı ulaşım sistemlerinden etkin bir şekilde faydalanılacağı.
- r- Kentsel altyapı sistemlerinin oluşturulması ve hizmetlerinin sunumunda vatandaş memnuniyetini, kalite ve verimliliği artırmak amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına önem verileceği.

Türkiye’da şehrsel gelişme ve planlama geçmişi derslerimizde izah ettiğimiz hususların içinde özellikle şehirlerin gelişmesi ve planlanması adına yapılmış ve yapılmakta olan birçok icraat mevcuttur. Bu meselenin tarihsel boyutunu ortaya koyma adına daha farklı yollar izlemek mümkündür. Konunun genişliği bizlere bu konuda sınırlama yapma zorunluluk getirmektedir. Bu nedenle bazı hususları çok fazla pencereden izlemek veya işlemek mümkün olmakla birlikte bunun hem süre hem de konu itibariyle daha dar bir çerçevede işledik.

Konunun bütünlüğünün sağlanması adına bu aşamadan itibaren Türkiye’de şehir planlamanın anlamlandırılabilmesi için bazı hususları ve kavramları da izah edilmesinde fayda vardır. Konuyla ilgili izahta Tamer Utkucu’nun Milli Emlak web sitesinde yer alan olduğu Kentleşme ve Kent Politikası adlı yazısından istifade ederek hazırladık. Bu konuyla ilgili çeşitli kaynaklar mevcut olup kaynakçada belirtilmiştir.

13.2. TÜRKİYE’DE ŞEHİR PLANLAMASI

Ülkemizde şehir planlaması çalışmalarını 19. Yüzyılın ikinci yarısından geri götürme olanağı yoktur. Osmanlı yönetimi daha çok şehirlerdeki yapıların sağlamlıkları, insan sağlığına uygunluklarının sağlanması, yolların temizlenmesi ve yangınların önlenmesi gibi konulara öncelik tanımıştır. Tazminattan sonra batılı anlamda çağdaş, temiz güzel görünüşlü ve belediye hizmetlerini yeterli bir düzeyde sağlayan şehirler yaratmak şehir planlaması anlayışının belli başlı hedefleri olmuştur. Türkiye’de bu hedeflere ulaşmak için geçmişten günümüze bir dizi kanun çıkarılmış ve bunların uygulanması yetkili kurumlara bırakılmıştır. Günümüzde geçerli olan kanun ve kurumların aldıkları rol aşağıda gösterilmiştir.

13.2.1. Planlama ile İlgili Kanunlar

İmar ve planlamayla ilgili kanunlarımızda çeşitli plan kavramları yer almıştır. Bunların bir bölümü imar kanunu ile bu kanunun uygulanmasını düzenleyen yönetmeliklerde, bir bölümü de başka kanunlarda yer almaktadır. Bunları kısaca görelim;

13.2.1.1. İmar Kanunu

a- Bölge Planı

Bölge planı; şehirlerin sosyal ve ekonomik gelişme eğilimlerinin yerleşmelerini, gelişme potansiyelini, sektörel hedeflerini ve alt yapıların dağılımlarını belirlemek için hazırlanan planlardır.

3194 Sayılı imar kanununa göre planlarını gerekli gördüğü taktirde DPT Müsteşarlığı yapar veya yaptırır. Ülkemizde bölge planlamasına ilişkin ilk çalışmalar DPT ve ilgili Bakanlık tarafından, birinci beş yıllık kalkınma planı ana ilke ve politikaları doğrultusunda yürütülmüştür. Bu çalışmalar sonucu Türkiye bölge planlaması açısından; Marmara, Ege, Orta Anadolu, Antalya, Çukurova, Batı Karedeniz ve Doğu Anadolu Bölgesi olmak üzere sekize ayrılmıştır.

b- Çevre Düzeni Planı

Çevre düzeni planı 3194 sayılı kanunla mevzuatımıza girmiştir. Daha önce Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ve İller Bankası çalışmalarında geliştirilmiş olan bu planla, ana şehir alanlarında, çevresiyle birlikte ele alınması gereken yerleşim yerlerinde, bölge planlarıyla bağlantılı olarak alınan planlama kararları anlatılmak istenmektedir.

Çevre düzeni planı, 3194 Sayılı İmar Kanunda “ülke ve bölge plan kararlarına uygun olarak konut, sanayi, tarım, turizm, ulaşım gibi yerleşme ve arazi kullanılma kararlarını belirliyen plan” olarak tanımlamaktadır. Genelde 1/25000 ölçekli hazırlanan çevre düzeni planı mevcut mevzuata göre üst ölçekli bir fiziki plan olup, bölge planı ile imar planı arasında yer almaktadır. Çevre düzeni planları kapsamına, çevre bütünlüğü olan alanların tümü, bir veya birden çok belediye ve bunlara bağlı mücavir alanları, deniz, göl ve nehir kıyıları, ekili alanlar, dağlık, meralık ve ormanlık alanlar girebilir.

c- İmar Planı

İmar planını, kentbilim terimleri sözlüğü “kent yada kasaba halkının sağlığını korumalı, toplumsal ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarını, iyi yaşama amacıyla, ülke, bölge ve kent verilerine dayanılarak, oturma, dinlenme, çalışma ve ulaşım gibi kentsel işlevler arasında denge kurup eldeki sağlanabilecek imkanlar ölçüsünde en iyi çözüm yollarını bulmak için varsa yeryazım (kadastral) durumu da belirtilen haritalar üzerinde toprak parçalarının kullanım biçimlerini ve başlıca bölge tiplerini gösteren, tüzel bir değeri olan belge” olarak tanımlamaktadır.

İmar plânı, kapsadığı alanın, ülke plânına, bölge plânına ve varsa çevre düzeni plânına uygun biçimde beldenin de verilerini dikkate alarak sağlıklı, bilimsel doğrulara uygun ve içinde yaşayacak insanları mutlu ve huzurlu edecek şekilde düzenlenen ve şehrin gelişmesine yön veren plânlardır (restoraturk.com).

3194 Sayılı İmar kanunu, imar planlarını, nazım imar planı ve uygulama imar planı olmak üzere ikiye ayırmıştır.

c₁- Nazım İmar Planı

3194 Sayılı İmar Kanunun 5. Maddesine göre, nazım planı varsa, bölge ve çevre düzeni planlarına uygun olarak, güncel durum haritalar üzerine, varsa kadastral durumu da işlenmiş olarak çizilen ve toprak parçalarının kullanış biçimlerini ve başlıca bölge tiplerini gösteren plandır. Burada sözü edilen toprak kullanış biçimleri ve bölge tipleriyle kastedilen;oturma,ticaret, sanayi bölgeleri, yeşil alanlar, yerleşim dışı alanlar ve yerleşim yerinin ulaşım ağıdır. Nazım planlar, uygulama imar planlarının hazırlanmasına esas olur. Bu planlar genellikle 1/5000 ve 1/10 000 ölçeklidir.

c₂- Uygulama İmar Planı

3194 Sayılı İmar Kanununun 5. Maddesine göre uygulama imar planı, onaylı hali hazır haritalar üzerine çizilen ve çeşitli bölgelerin yapı adalarını, bunların yoğunluk ve düzenini, yolları ve uygulama için gerekli imar uygulama programlarına esas uygulama etaplarını ve diğer bilgileri ayrıntıları ile gösteren planlardır. Genellikle 1/1000 ölçekli olarak hazırlanırlar. Uygulama imar planı, nazım imar planına uygun hazırlanmak zorundadır.

İlave ve revizyon imar planları da gerek yapımı gerekse içerdiği hükümler itibariyle uygulama imar planlarıyla aynı niteliktedir. Diğer bir deyişle ilave imar planı ve revizyon imar planı, bir uygulama planıdır. Dolayısıyla bu planlara getirilen hükümlerin nazım imar planına uygun olması gerekir.

İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Dair Esaslara Ait Yönetmeliğe göre revizyon imar planı; gerek nazım gerekse uygulama imar planlarının ihtiyaca cevap vermediği ve uygulamasının problem olduğu durumlarda; planın tümünün veya büyük kısmının plan yapım tekniklerine uygun olarak yenilenmesi sonucu elde edilen plandır.

İlave imar planı ise mevcut imar planının gelişme alanları açısından, ihtiyaca cevap vermediği hallerde mevcut imar planına bitişik ve mevcut imar planının genel arazi kullanış kararları ile tutarlı ve yine mevcut imar planı ile ulaşım açısından bütünlük ve uyum sağlayacak biçimde hazırlanmış bulunan planlardır.

Mevzi imar planı; mevcut imar planı sınırları dışında olup bu planla bütünleşmeyen bir konumda bulunan alanlar üzerinde hazırlanan sosyal ve teknik alt yapı ihtiyaçlarını kendi bünyesinde sağlamış olan planlardır.

13.2.2. Diğer Kanunların Planlamaya İlişkin Hükümleri

a- İslah İmar Planı

Bu kavram, şehir planlamasına ilk kez imar affı kanunları ile girmiştir.3290 Sayılı Kanun ile bazı maddeleri değiştirilen ve bazı maddeleri eklenen 2981 sayılı Kanunun uygulanmasına dair yönetmeliğin 3366 sayılı Kanun uyarınca maddelerinin değiştirilmesine ve maddeler eklenmesine dair yönetmeliğin “tanımlar” başlıklı 4. Maddesinde ıslah imar planının tanımı yapılmıştır. Buna göre;

Düzensiz ve sağlıklı bir biçimde oluşmuş yapı topluluklarının veya yerleşme alanlarının, sınırları belli edilmek suretiyle mevcut durumu da dikkate alınarak dengeli, düzenli ve sağlıklı hale getirilmesi amacıyla halihazır haritalar üzerine yapılan ve yapılanma şartlarını belirliyen imar planlarıdır.

Düzensiz konut alanlarındaki sorunların temel nedeni, düzensiz konutların inşa edildiği toprakların mülkiyeti ile ilgilidir. Mülkiyet sorunları, Hazine, il özel idareleri, belediyeler ve vakıflar mülkiyetindeki arsa ve araziler ile mülkiyeti kendisine ait olmayan arsa ve arazilerdeki gece konu kesiminde yoğunlaşmaktadır.

Mülkiyeti kamu idarelerine ait olan arsa ve arazilerdeki sorunların çözümü için yapılan yasal düzenlemeler, kamu mülkiyetindeki arazi ve arsaların bu bölgelerde gecekodu yapanlarca intikalinin sağlanması esasına dayanır. Böylece kamuya ait arsa ve arazilerin üzerine önce gecekodu yapılmasının engellenememesi ile, kamu arazileri düzensiz şehirleşmenin aracı haline getirilmiş, sonra çıkarılan af kanunlarına dayanılarak yapılan ıslah planları ile de var olan bu durum tescil edilmiş olmaktadır.

b- Turizm Amaçlı Planlar

2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu; Turizm Bakanlığının önerdiği ve Bakanlar Kurulu kararı ile sınırları belirlenen turizm alan ve merkezlerinde imar planlarının öncelikle hazırlanmasını hükme bağladığı gibi, ilgili bakanlıkça onaylanmış bulunan nazım imar planlarına uygun olarak, bu yöreler için turizm amaçlı imar uygulama planları hazırlanmasının öngörmektedir.

Yine 2634 sayılı Kanunun 8. Maddesine göre, turizm alanlarında ve turizm merkezlerinde bakanlığın talebi üzerine, imar planları yapılmış ve turizme ayrılmış yerlerdeki taşınmaz mallardan; Hazineye ait olan yerler ile ormanlar ilgili kuruluşlarca Turizm Bakanlığına tahsis edilir. Turizm Bakanlığı bu taşınmaz malların yatırımcılara tahsisi, kiralanması ve bunlar üzerine irtifak hakkı tesisine yetkilidir.

c- Koruma Amaçlı İmar Planı

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda yer alan bu plan, Kültür Bakanlığınca tespit edilip, koruma kurullarınca tescil edilen, kültür ve tabiat varlıklarının koruma alanlarında ve sit alanlarında, ilgili valilikler ve belediyeler tarafından en geç bir yıl içinde hazırlanıp, koruma kurullarınca değerlendirildikten sonra yine ilgili valilik veya belediyelerce onaylanan ve söz konusu alanlarda, yapı yapma ve koruma ilkelerini belirliyen planı ifade etmektedir.

Bir alanın koruma kurulunca sit olarak ilanı, bu alandaki imar planı uygulamasını durdurur. Koruma amaçlı plan yapılıncaya kadar koruma kurulu tarafından bir ay içinde geçiş dönemi yapı şartları belirlenir.

Kanunun 15.maddesinin (f) bendine göre sit alanı olması nedeniyle kesin inşaat yasağı getirilmiş korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu parseller, malikin başvurusu üzerine bir başka Hazine arazisi ile değiştirilebilir. Bunun usul ve esasları çıkarılan yönetmelikle belirlenmiştir. Bu uygulamaya en son 5.9.1998 tarih ve 23454 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Milli Emlak Genel Tebliğine göre y n verilmiştir. Buna göre;

Sit alanı içersinde kalan bu tip taşınmaz malların sahipleri talep etmeleri halinde Maliye Bakanlığınca taşınmaz malın değerini gösteren bir belge verilmektedir. Kişi bununla Maliye Bakanlığı tarafından yapılacak taşınmaz mal satış ihalelerine katılarak Hazine taşınmaz malına sahip olabilmektedir.

Görüldüğü gibi şehirlerimizizin tarihi ve kültür yapısını korumak için Hazine arazilerinden faydalanılmaktadır.

d- Milli Park Gelişme Planı

2873 sayılı Milli Park Kanununa göre, milli park olarak belirlenen alanlarda hazırlanan milli park gelişme planı milli park olarak belirlenen yerlerin özellik ve nitelikleri göz önünde bulundurularak koruma ve kullanın amaçlarını gerçekleştirmek üzere kuruluş geliştirme ve işletmelerini kapsayacak şekilde ilgili bakanlıkların olumlu görüşleri ve gerektiğinde fiili katkılarıyla hazırlanıp Orman Bakanlığının onayı ile yürürlüğü konan planlardır.

e- Köy Yerleşme Alanlarında Planlama

Köy yerleşme alanlarına ait esaslar 2.11.1985 tarih ve 18916 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “Belediye ve Mücavir Alan Sınırları İçinde ve Dışında Planı Bulunmayan Alanlarda Uygulanacak İmar Yönetmeliği” inde belirlenmiştir.

Valilikçe köy yerleşme planının yapılması için Köy Yerleşme Alanı Tespit Komisyonu görevlendirilir. Komisyon, köyün halihazır ve gelişme durumu dikkate alarak konut ve genel ihtiyaçlarına göre köy yerleşme alanının ne genişlikte olacağına karar verir. Mevcut köy yerleşik alanı ile bütünlük teşkil edecek şekilde ve mümkün olduğu kadar mer’a niteliğini kaybetmiş arazilerle, verimi düşük yada tarım dışı Hazine arazilerine öncelik verilecek sahanın sınırları belirlenir. Bu sınırlara dayanılarak köy yerleşme planı yapılır.

Köy yerleşme planında konut alanı ve köy genel ihtiyaçlarına ayrılan yerler, devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan seyrengah, yol, harman ve panayır yerleri gibi alanlar ve Hazinesinin mülkiyetinde olup bir kamu hizmetine tahsis edilmemiş yerler köy yerleşme planının onayı ile bu vasıflarını kendiliğinden kaybederek valiliğin talebi üzerine köy tüzel kişiliği adına resen tapuya tescil edilir.

f- Afet Bölgelerinde Planlama

Afete maruz bölgelerde şehir planları hazırlanırken öncelikle muhtemel doğal afetlerden en az zarar görecektir bir yerleşme yapısının gerçekleştirilmesi göz önünde bulundurulur. Afet bölgelerine ilişkin hükümlere ayrıntılı olarak 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun ve Afet bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmelikte yer verilmiştir. İlgili Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca afete maruz bölge ilan edilen ve su baskını, yer sarsıntısı, yer kayması, kaya düşmesi veya çığ düşmesi gibi doğal afetlere uğramış veya uğrayabilecek bölgelerde yapılacak işlemleri düzenleyen bu kanun, bu bölgelere ait planlama ile ilgili bir takım hükümler getirmiştir. Yine ilgili kanunlarda, özel çevre koruma bölgelerinde planlama, GAP Projesi kapsamında kalan yerlerde uygulanacak planlama, Boğaziçi alanında planlama ve kıyılarda planlama ile ilgili bazı hükümler vardır. Bu tür planlamalar ileriki konularda ayrıntılı olarak incelenecektir.

Türkiye’de şehirselleşme ve planlama geçmişine ait süreçler ve çeşitli izahlar ve konuyla ilgili kanun ve mevzuatlarla ilgili hususları izah ederek bu konunun ve dersimizin sonuna gelmiş bulunuyoruz. Bu konuyla ilgili hususlar, hem ülke boyutunda hem de bölgesel boyutta meydana gelen gelişmelerin şehirlerde başta olmak üzere tüm yerleşmelere de bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak etkili olduğunu görebilmekteyiz.

Şehirlerde meydana gelen gelişme ve değişimlerin önemli ölçüde yukarıda izah edilen hususlar yanında çok önemli bir hususu da burada zikretmek gerekir. Zira şehirlere yapılan her türlü (iyi ya da kötü) müdahale, şehirlerin çevrelerine de yansır. Bu nedenle yapılacak her türlü planlama, gelişim, değişim ve dönüşüm faaliyetlerinde bu hususun dikkate alınmasını zaruri kılar.

Uygulamalar

1. 2000-2013 yılları arasında meydana gelen gelişmeleri Türkiye’de şehir planlaması açısından değerlendiriniz.
2. Türkiye’de şehir planlamasıyla ilgili kanunları inceleyiniz.
3. Türkiye’de çeşitli kanunların planlamaya ilişkin hükümleri inceleyiniz.

Uygulama Soruları

- 1-** Türkiye’de şehir planlaması açısından değerlendirildiğinde 2000-2013 yılları arasında hangi gelişmeler meydana gelmiştir?
- 2-** Türkiye’de kent planlamasıyla ilgili kanunlar nelerdir?
- 3-** Türkiye’de çeşitli kanunların planlamaya ilişkin hükümleri hangileridir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde 2000-2013 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye'nin şehirscl gelişme ve planlama geçmişiyile ilgili bilgiler verilmiştir. Ayrıca Türkiye'de planlamayla ilgili kanunlar ile çeşitli kanunların planlamaya ilişkin hükümlerine de yer verilmiştir.

Bölüm Soruları

Cevaplar

14. TÜRKİYE’DE MARKA ŞEHİRLER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

14.1. Marka ve Marka Şehir Anlayışı

14.2. Şehirlerin Markalaşması

14.3. Türkiye’de Marka Şehir Örnekleri

14.3.1. Samsun

14.3.2. Yozgat

14.3.3. Hatay

14.3.4. Afyon

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. Marka ve şehir arasında nasıl bir ilişki vardır?
2. Bir şehir markalaştırılabilir mi?
3. Türkiye’de marka şehir örnekleri var mı?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Marka ve Marka Şehir Anlayışı	Marka anlayışı ile şehir arasındaki ilişkiyi kavrar	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Şehirlerin Markalaşması	Şehirlerin markalaşmasıyla ilgili kriterleri belirler	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Marka şehirler	Markalaşmış şehirlerin marka değerini izah eder	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak
Türkiye’de Marka Şehir Örnekleri	Türkiye şehirlerinde marka değeri olan şehirleri öğrenir ve örnek gösterir	Okuyarak, fikir yürüterek, araştırarak ve uygulama yaparak

Anahtar Kavramlar

- 1-** Marka ve Şehir
- 2-** Şehir Markalaşması
- 3-** Marka Şehirler
- 4-** Türkiye’de Marka Şehirler

Giriş

Yeryüzünde gittikçe artan nüfus ve buna bağlı olarak da artış kaydeden talebin karşılanması tüketimi daha da arttırmıştır. Şehirlerde gelişen hizmet alanlarında şehirler açısından büyük önem arzeden çeşitlilik, aynı zamanda şehirlerin gelişmesi, devamlılığı ve hayatiyetini de ilgilendirir. Bir şehirde fonksiyon çeşitliliği o şehirde dinamizmin varlığının da ifadesi olmaktadır. Bir yandan fonksiyon zenginliği oluşturmak bir yandan da bunu korumak şehirlerde hem geçmişi korumak hem de geleceğe dair planlar yaparak ilerlemek gerçekten de günümüzde oldukça büyük zorluklarla gerçekleştirilebilecek bir husustur. Bu nedenle şehirlerin sahip oldukları değerlerin birer marka değeri olduğu konusunda tereddüt yoktur.

14.1. MARKA VE MARKA ŞEHİR ANLAYIŞI

Yeryüzünde gittikçe artan nüfus ve buna bağlı olarak da artış kaydeden talebin karşılanması tüketimi daha da arttırmıştır. Şehirlerde gelişen hizmet alanlarında şehirler açısından büyük önem arzeden çeşitlilik, aynı zamanda şehirlerin gelişmesi, devamlılığı ve hayatîyetini de ilgilendirir. Bir şehirde fonksiyon çeşitliliği o şehirde dinamizmin varlığının da ifadesi olmaktadır. Bir yandan fonksiyon zenginliği oluşturmak bir yandan da bunu korumak şehirlerde hem geçmişi korumak hem de geleceğe dair planlar yaparak ilerlemek gerçekten de günümüzde oldukça büyük zorluklarla gerçekleştirilebilecek bir husustur. Bu nedenle şehirlerin sahip oldukları değerlerin birer marka değeri olduğu konusunda tereddüt yoktur.

Bir şehrin marka değeri o şehrin aynı zamanda mevcut durumun da ötesinde gelecek için şehre gelişme şansı tanımaktadır. Bu değere ulaşabilmenin önemli bir kriteri olan geçmişe, geleneğe ve kültür birikimine sahip olmak gerekmektedir. Şehirlerde marka olma süreci esasen şehrin sahip olduğu kültür birikiminin bir göstergesi olarak değerlendirilir. Bu manada geçmiş gelecektir diyebilmek mümkündür. Var olan birikimin doğru ilişkilendirilmesi ve doğru zamanda doğru alanlara yönlendirilmesi şehirlerin marka değerini yükseltir. Geçmişte markalaşma ve marka değerine dair bu tarz söylemlerin olmamasına rağmen esasen yapılan tanıtım ve tanımlamalar da bu tarzdan hiç de farklı değildir.

Marka, İtalyanca marca (ma'rka mark-a) işaretlemek, belirginleştirmek içeriğine sahiptir. Mark, konulan işaret, imdir. Marka, resim ve harflerle yapılan işaret; bilet veya para yerine kullanılan metal veya başka şeyden parça olarak tanımlanır. Markalamak sözcüğünün kökeni, İngiltere'de kırsal kesimdeki köylülerin sığırları birbirlerinden ayırmak için kullandıkları, damgalama veya işaretleme anlamına gelen "branding" sözcüğüne kadar gitmektedir. Bu doğrultuda, markalamak, bir nesneyi belirgin hale getirmek ya da benzerlerinden ayırmak için im koymak, işaretlemek anlamına gelir (Kaypak, Ş., 2013a: 340).

Marka Pazarlama disiplinine ait bir kavramdır. Marka, bir ticari malı, herhangi bir nesneyi tanıtmaya, benzerinden ayırmaya yarayan özel isim veya işarettir (TDK, 2010). Amerikan Pazarlama Birliği markayı, "bir satıcı ya da satıcılar grubunun ürünlerini ya da hizmetlerini tanımlamaya ve rakiplerinden ayırmaya yarayan isim, sembol, terim, işaret, desen veya bunların kombinasyonu" olarak tanımlamaktadır (Karacan, 2006:6). Bu yüzden, arma, alâmetifarika, amblem, damga, simge, logo, patent gibi karşılıklara da gelir. Ancak, marka onlardan daha fazladır ve onları da içinde barındırmaktadır. Marka, bir kurum veya kuruluşun kendine seçtiği, ticaret eşyası üzerine konulan, o eşyayı üreten veya satanı tanıtan resim, harf vb. özel işarettir. Markasız, markası olmayan, üzerinde herhangi bir ayırıcı kimliği olmayan şey anlamını taşımaktadır. Uygulamada standart veya anonim gibi karşılıklara gelir. Standart, diğerlerinden bir farkı olmayan, anonim, kendine özgü ayırıcı bir yanı olmayan şeydir (www.turkticaret.net, 2010). Markalaşma, bir ürünün, bir şeyin tanınma, isim yapma ve bilinme sürecidir. Markalaşma sürecinde tek bir hedef vardır: bilinmek. Bilinmek için firmalar reklamlarla ürünü piyasada tanıtmaya çalışırlar. Markanın adını duyurmak için reklama ihtiyaç duyulmaktadır (www.markademi.com, 2010). (Kaypak, Ş., 2013a: 340).

Marka sadece ürün adıyla sınırlı değildir, bireyleri de kapsamaktadır. Dar anlamda bakarsak, herhangi bir şeyin marka olabilmesi için alınıp satılması gerektiğinden, bireyi marka olarak değerlendirmek biraz zorlama olmaktadır. Geniş anlamda bakıldığında ise, kişiler- tanınmış, saygın kişi vb. şeklinde- marka olabilmektedir. Örneğin, Einstein enerji için bir marka sayılmaktadır. Günümüzde sanatçılar birçok kişiye gelir sağlayan bir “nesne” haline geldikleri için nerede ise mala dönüşmüşler, kamusallaşmışlardır (Çifci ve Cop, 2007: 70). Artık Etrafımızda gördüğümüz her şey bir markadır. Yollarda gördüğümüz arabalar, holdinglerin bulunduğu binalar, gökdelenler, insanların üzerindeki kıyafetler, ayakkabılar, marketler ve marketlerdeki ürünler markadır. Adını duyduğumuz gittiğimiz yada gitmediğimiz yerler, oteller, köprüler, kuleler, şehirler, ülkelerin her biri bir markadır (www.koniks.com). Pazarlama disiplininin en önemli isimlerinden Philip Kotler’a göre: “Rekabet sadece ürünler ve firmalar arasında gerçekleşmez. Ülkeler ve şehirler de birbirleriyle rekabet ederler” (Alaş, 2009a).

Markaların rolünün ve değerlendirilmesinin giderek daha önemli hale geldiği günümüzde sadece ürüne veya hizmete yönelik değil, insanlara yerlere, kurumlara da marka değerlendirmesi yapılmaktadır. Dünyanın hemen her önemli şehri yaşayanları için daha yüksek yaşam kalitesi sunmak ve diğer şehirler ile rekabet edebilmek amacıyla stratejiler geliştirmeye çalışmaktadır. Günümüzde küresel işletmelerin yanında küresel şehirler ortaya çıkmaktadır. Her şehrin yöneticileri, şehrin ekonomik performansını ve sürdürülebilir rekabet gücünü arttırabilmek amacıyla çalışmalar yapmakta, devamlı bir arayış içine girmektedirler. Güçlü şehir markası oluşturmada kritik faktörlerden birisi de şehirlerin sahip oldukları sembol bina veya yapılarıdır. Dünya’daki güçlü destinasyon markaları arasında Paris, New York, San Francisco ve Londra sayılabilir. Bu şehirler dünyada sembol yapıları ile hatırlanmaktadır. Şehrin adı sembol yapı ile özdeşleşmiştir. Şehre gelen turistlerin hemen hemen hepsi sembol yapıyı ziyaret etmeye veya görmeye çalışmaktadır. Global piyasa güçleri, aktif rekabet merkezleri olan şehirleri, ekonominin baş aktörlerinden biri haline getirmiştir. Şehirlerin markalaşması, sosyo-ekonomik kalkınma için gelişmekte olan bir araçtır. Şehirler için bir imaj, kültürel bir anlam, ekonomik bir değer kaynağıdır ve şehrin güçlü yönlerini ortaya çıkaran bir süreçtir. Bu nedenle gelişmekte olan dünyada, şehirlerin güçlü ekonomilerinden ve yeni marka oluşturma süreçlerinden bahsetmeleri şaşırtıcı değildir (Marangoz ve Diğ., 2011: 680).

14.2. ŞEHİRLERİN MARKALAŞMASI⁵

Çeşitli düzeylerdeki mekanlar ürün ve hizmetler gibi pazarlamaya konu olmakta ve marka olarak konumlandırılabilirler. Ülke, bölge, destinasyon, şehir ve yöre gibi değişik mekan düzeyleri mekan markası yaratma sürecine konu olabilirler. Şehirler dünyanın gerçek algısında daima markadırlar. Birisi belirli bir şehirde yaşamadıkça veya şehir hakkında bilgiye sahip olmak için geçerli sebepleri olmadıkça muhtemelen o kişi şehrin birçok nitelikleri ve özellikleri hakkında beklenti ve hikayeler üretir. Basit bir marka öyküsü bir

⁵ MARANGOZ, M., ve diğerleri, 2011: 682-684

kişinin bir şehri ziyaret etme kararında, onun ürün ve hizmetlerini satın almasında, orada iş yapmasında hatta yerleşmesinde büyük bir etki yaratabilir.

Şehirlerin “uluslararası bir marka olma” çabaları öncelikle ekonomik nedenlere dayanır. Aslında şehir için uluslararası bir kimlik ile sabit sermaye yatırımlarını ve dolaşımdaki sermayeyi (ulaştırma, turizm, kültürel etkinlikler vb gibi) çekmek, neredeyse evrensel bir ekonomik kalkınma stratejisi haline gelmiştir. Şehir markası yaratma, marka stratejisi ve iletişiminde elde edilen bilgilerin, mekanların ve şehirlerin geliştirilmesi için kullanıldığı yeni bir disiplindir. Bu disiplin söz konusu şehrin güçlerinin pazar ihtiyaçlarıyla iyi bir şekilde ilişkilendirilmesini sağlamak ve güçlü, olumlu ve farklı itibarının o şehre kalıcı bir avantaj getirmesini sağlamayı temel alan bir anlayışı ifade etmektedir. Şehir markası sadece slogan veya kampanyadan çok daha fazlasıdır, daha ziyade düşüncelerin, hislerin, çağrışımların ve beklentilerin toplamını temsil eder. Potansiyel veya var olan müşteri isim, logo, ürün, hizmet, olay ya da tasarım veya sembolle karşı karşıya geldiğinde bunları temsil ettiği aklına gelir. Ulusal ve şehrsel ekonomilerin, refaha ve zenginliğe ulaşmalarını yani kalkınmalarını sağlayacak her zaman geçerli bir reçete yoktur. Ancak gerekli eylemlerin sistematik bir yöntemle yapılmasına ihtiyaç vardır. Söz konusu yöntem, bir ulusun/şehrin başlangıç koşullarını, belli başlı fırsatlarını, güçlü ve zayıf olduğu yanlarını analiz etmenin yanında, ekonomik gelişme veya canlanma sürecinde, mevcut yollar arasında başarı potansiyeli en yüksek yolu seçmesi gibi noktalarda başvurabileceği bir değerlendirme mekanizmasını içermektedir. Hanna ve Rowley (2008), şehirler açısından markayı gereklilik haline getiren koşulları şu şekilde sıralamaktadır:

- Uluslararası medyanın artan gücü
- Uluslararası seyahat maliyetinin düşmesi
- Tüketicilerin harcama gücünün artması
- Sunulan hizmetler açısından şehirlerarası benzerliklerin artması
- İnsanların farklı kültürlere olan ilgisinin artması

Şehir markalaşması, en yalın tanımıyla, ürün markalaşma stratejilerinin şehir üzerinde uygulanmasıdır. Şehirde ölçülebilir ekonomik, sosyal ve kültürel değerler katmak için marka stratejisi ve marka iletişiminden öğrendiklerini şehrin gelişimine uygulayan, yeni bir disiplindir. Şehrin güçlü ve pozitif yanlarını ve şehrin karakteristiklerini istenilen kitlelere yayan güçlü araçlar oluşturmayı hedefleyen bütünsel ve kapsamlı bir süreçtir. Profesyonel uzmanlık düzeyinde şehir markalaşması, “planlama” ve “pazarlama” disiplinlerinin birleştirilmiş uzmanlığını gerektirir. Şehir markası inşa edilirken şehrsel yörenin ayırt edici özellikleri, yönetim ve pazarlama teknikleri ile sosyo-ekonomik ve mekânsal planlamayı kapsayan şehrsel gelişme stratejileri bakış açısına göre düşünülmelidir. Şehir markalaşması, Batı’da 1970’li yıllarla birlikte ilk adımını atmış, seksenli yılların sonunda güçlenmiş ve yine

bu yıllarda ilk şehir ve bölge pazarlama konseptleri geliştirilmiştir. Bu kavram Türkiye’de pek bilinmemekle birlikte, uygulama alanı geniş olan Avrupa ve Amerika’da bile genç bir araştırma ve çalışma alanıdır. Uygulama alanı geniş olmasına rağmen konunun eğitim ve araştırma kurumlarındaki gelişimi yavaş gerçekleşmekle birlikte yetersizdir. Şehri marka yapmak, şehir imajının pozitif bileşenlerini ortaya çıkartmayı ve bu bileşenleri vurgulamayı gerektirir. Bu sayede markalaşma, şehrin güçlü yanlarını ortaya koyan, şehri kültürel olarak anlamlı ve değerli kılan, şehre ekonomik ve sosyal değer katacak bir imaj oluşumunu sağlayan bir stratejidir. Şehir bir “ürün” ise, güçlü bir şehir imajı da, bu ürünü diğer “ürünler” arasında ayırt etmeye ve tanımlamaya yarayan araçtır. Bir başka deyişle, şehir sahip olduğu pozitif imaj yoluyla “değer katılmış ürüne” yani, marka şehre dönüşür Yerel yapıyı anlamak ve küresel seviyede tespit edilen fırsat ve tehlikeler yolu ile beklenen ekonomik gelişmenin maksimize edilmesine katkıda bulunmak şehir markasının kilit faktörüdür. Şehir markası, şehrin güçlü noktalarının pazar gereksinimlerine doğru şekilde bağlanmasını sağlamak veya değişikliğe ihtiyaç duyulduğunda, ekonomik canlanma getirecek olan yenilenme stratejisini desteklemek yönünde iki ekonomik görev üstlenmektedir. Birçok şehir, birbirinden bağımsız olmayan bu iki görev sayesinde, şehrin yerel yapısını ya da bazı yapılarını koruyarak ve diğer taraftan da yeni sektörlerle girerek rekabet yeteneğini arttırmaktadır Şehir markası şehre 3 temel yoldan değer kazandırmaktadır;

1. Şehrin güçlü ve ayırt edici vizyonu doğrultusunda şehrin verdiği mesajları düzenlemek,
2. Şehirde yaşayan şehirlinin potansiyellerini ortaya çıkartarak şehre yönelik yatırımları teşvik ederek ekonomik değer sağlamak,
3. Şehri daha etkili ve akılda kalır bir biçimde dile getirerek şehrin uluslar arası bilinirliğini arttıracak etkili yollar yaratmak.

14.2.1. Markalaşmak bir şehre ne gibi kazançlar sağlayabilir?⁶

- Şehir canlanır.
- Şehir ekonomisi büyür.
- İstihdam artar.
- Şehrin alt yapı ve üst yapı ihtiyaçları hızla karşılanır.
- Şehir göç vermez.

⁶ muratsaylan.com

- Şehir modern kamu alanlarına sahip olur.
- Hemşeriler şehirleriyle gurur duyarlar.

bu getiriler marka şehir olmak için yeterli sebeptir.

Sonuç olarak denilebilir ki şehir markalaşması, şehir için bir imaj oluşturmak ve onu tanıtmaktan daha fazla bir şeydir. Dikkat çekici bir yer kimliği ve şehirli bilinci oluşturmak, mali yatırım ve politik sermayeyi çekmek gibi ekonomik tabanlı ya da kullanıcı tavrını ve davranışını değiştirmek gibi sosyo-kültürel tabanlı süreçleri içermektedir.

14.4. TÜRKİYE’DE MARKA ŞEHİR ÖRNEKLERİ

Bugün Dünya genelinde marka şehir olarak baktığımız zaman, Doğu ve Batı Roma imparatorluklarına başkentlik yapmış olan İstanbul “yeditepe üzerine kurulu”, gibi nitelermelerle anılmakta olup varlığını ve marka değerini büyük ölçüde tarihi misyona borçludurlar. Yerel manada ise taşın ve inancın şehri Mardin, Ege’nin incisi İzmir, Selçuklu başkenti Konya, Peygamberler şehri Urfa, hamsi memleketi Trabzon, şehzadeler şehri Manisa ve Amasya gibi şehirler tarihi birer şehir olarak markalaşma yoluna giderken, Malatya kayısı ile, Kayseri pastırma ve sucuğuyla, Gaziantep baklavası ile, Denizli tekstil ürünleri ile, Antalya turistik unsurları ile marka değerini pekiştirmeye çalışmaktadır (Okuyucu, H., 2013). Bu durum şehirlerin var olan potansiyelini değerlendirme ve gücünü arttırmanın yanısıra aynı zamanda bu potansiyeli hem destekleyecek hem de yeni enstromanlar oluşturacak değerlerin de marka olabilme ve bunu yaşatabilmenin önemli bir kriteri olarak düşünülmektedir.

Şehirleri planlı markalaştırmak için Kültür ve Turizm Bakanlığı, “Türkiye Turizm Stratejisi Marka Kent Eylem Planı” (2007–2013) hazırlamıştır (KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, 2007, yayın no:3085). Bu plan doğrultusunda, Marka Kentler Projesine seçilen İstanbul, Ankara, İzmir ve Antalya gibi şehirlerde şehir turizminin; Adıyaman, Amasya, Bursa, Edirne, Gaziantep, Hatay, Konya, Kütahya, Manisa, Nevşehir, Kars, Mardin, Sivas, Şanlıurfa ve Trabzon illerinde ise kültür turizminin canlandırılarak marka kültür şehirlerinin oluşturulması öngörülmektedir. Şehrsel ölçekte markalaşmaya yönelik öngörülere ulaşmak ve faaliyetleri uygulamak için, markalaşması öngörülen her şehre özgü varış noktası (destinasyon) olarak eylem planlarının hazırlanması markalaşma çalışmalarının önkoşuludur. Hazırlanacak eylem planı ile zengin tarihi, kültürel ve doğal değerlere sahip şehirlerimizin markalaştırılarak, turistler için bir çekim noktası haline getirilmesi sağlanacak, böylece iller değerlerini ön plana çıkararak adlarını tüm dünyaya duyuracaklardır. Bu çerçevede, markalaşma için hazırlanacak eylem planlarında kısa ve orta vadede, şehrsel yenileme, altyapı, fiziksel düzenlemeler, üstyapıkültürel varlıkların değerlendirilmesi, tanıtım ve eğitim gibi konularda ne tür eylemler yapılacağı ve bu eylemleri gerçekleştirmek üzere hazırlanacak alt projeler yer alacaktır. Markalaştırılması düşünülen şehirlerde uluslararası standartlarda şehir müzeleri kurulması, tarihi, kültürel ve mimari yapıların ve ören yerlerinin restorasyonunun yapılması; ulaşım sistemi ile ilgili düzenlemeler; kongre turizmine yönelik

tesis ve aktivitelerin canlandırılması, sanat köyleri kurulması gibi kültürel aks düzenlemeleri, yerel yönetim ve ilgili kuruluşlar ile işbirliği yapılarak altyapı ve üstyapı eksikliklerinin tamamlanması gibi fiziksel ve sosyal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Amaç; ülkemizin turizm potansiyelini daha verimli kullanabilmesi, turizmin ekonomiye olan katkısını daha üst seviyelere çıkarabilmesi ve yerel, bölgesel ve ulusal kalkınmayı gerçekleştirmeye katkıda bulunabilmesini sağlamaktır (Kaypak, Ş., 2013b: 214-215).

14.4.1. SAMSUN⁷

Samsun'un markalaşma serüvenine bakıldığında İl Özel İdare tarafından Ekim 2009 yayımlanan ve 2010-2014 yılları arasını kapsayan İl Özel İdaresi Strateji Planı dikkat çeker. Yayımlanan strateji planında 'İlimizde kültür projesi kapsamında; İlkadım İlçesi "Cumhuriyet Şehri", Alaçam İlçesi "Mübadele Şehri", Vezirköprü İlçesi "Osmanlı Şehri", şeklinde adlandırılarak bir kültür üçgeni oluşturulması ve kültür turizmine katılımı, bu doğrultuda Alaçam İlçesine öncelik verilerek çalışmaların yürütülmesi' ifadelerine rastlanır. Bu ifadeler doğrudan markalaşmaya gönderme yapar. Planın, projeler kısmında markalaşma sürecinde önemli bir veri tabanı oluşturacak folklor arşivi üzerinde durulur. Rafları zenginleştirecek ürünlerin yanında, hayatı zenginleştirecek; yaşam içeriğini çeşitlendirecek ve farklılık yaratacak ürünlerin ortaya konulması pratik düzlemde farklılık oluşturması beklenmektedir.

Yine Samsun ölçeğinde konuşmak gerekirse 19 Mayıs, Bafra koyunu, manda lokumu, manda yoğurdu, tirit, kaz ekmeği, pide üzerinden yeni kültürel söylemler oluşturulabilir. Bafra ve Çarşamba ovaları etrafında bir bolluk- bereket şöleni düzenlenebilir. Bu şölenler ilin potansiyeline tanık olunabilecek ortamlar sunmasının yanında kültürel animasyon tasarımcılığı sayesinde oluşturulacak ürünlerle başka bir açıdan da kültür endüstrisinin kapılarını aralayacaktır.

14.4.2. YOZGAT⁸

Kayseri'ye yakın olan, Ankara ile arasında fazla bir mesafe bulunmayan, Orta ölçekli sermayenin önemli bir gelişim gösterdiği Çorum ile komşu olan Yozgat'ın bu rekabette ön plana çıkması için önemli bir atılım göstermesi gerekiyor. Ekonomik gelişmişlik bakımından pek bir avantajı bulunmayan Yozgat'ın geniş coğrafyası, cazibe merkezlerine kara ve demiryolu ile ulaşım imkanı, ve köklü bir geçmişe sahip olması önemli avantajları sayılabilir. Tarihsel olarak Osmanlı'nın kuruluş zamanına kadar uzanan kültürel zenginliği ve ülke genelinde bilinen ve tanınan bu kültürü Yozgatlılık bilincinin oluşmasına önemli katkılar sağlamış ve bu bilinçle yetişen çok sayıda Yozgatlı sanatta, akademik hayatta, iş hayatında, siyasette ve bürokraside önemli hizmetler ifa edegelmektedirler.

⁷ Tikbas, F., 2011: 2

⁸ Okuyucu, H., 2013

Bunca rekabetin arasında Yozgat'ın marka değerini geliştirmesi ve bunu ekonomiye katkı sağlamak bakımından etkin şekilde kullanması önem arz etmektedir. Testi kebabı, arabaşı gibi yemekleri, Çapanoğlu gibi tarihi şahsiyeti, müzik ve sanat hayatına yaptığı önemli katkılar, Yozgat'ın marka değerini arttıracak unsurlar olarak kullanılmaya müsaittir. Heryıl yapılagelen Sürmeli müzik ve sanat festivalinde, Ankara'da gerçekleştirilen tanıtım günlerinde ve çeşitli yerlerde düzenlenen ticari fuarlarda Yozgat'ın marka değerini arttıran unsurların kullanılması önemli birer etkidir.

14.4.3. HATAY⁹

Hatay ilinde plan doğrultusunda turizmi canlandırıcı kültür marka şehir çalışmaları başlatılmış bulunmaktadır. Türkiye'deki şehir markası çalışmalarının arasına girmiş bulunmaktadır. Hoşgörü ve Medeniyetler şehri olarak nitelendirilen Hatay markası kültürel turizm konusunda yol almaya başlamıştır. Ancak, henüz çalışmalar istenilen düzeyde değildir. Şehir markalamasında izlenecek yöntem konusundaki eksiklikler, bilinmezlik, şehrin ne ile ve nasıl markalanacağı konusunda fikir karmaşası içerisinde olunmasından ve finansman sorunundan dolayı şehir markalaması konusu sağlam bir zemine oturamamıştır. Sorunlar aşılmaya çalışılarak, eylem planı belirlenen projeler doğrultusunda hayata geçirilmektedir. Hatay yöresi kültür marka şehir oluşumu için uygun bir yapıya sahip olmasının yanında, bu yapıların kullanılması aşamasında, bazı avantaj ve dezavantajlara sahiptir. Avantajları; zengin tarihi, kültürel ve doğa varlıklarının bulunması, sınır ili olması ve üç semavi dini taşınmasından kaynaklanan mozaik kültürel yapı, merkez dışında kalmasından dolayı sürdürülebilir turistik planların uygulanmasına yatkın nitelikte bozulmamış temiz bir doğal yapıya, ünlü kişilere, ipek dokumacılığı, künefe, defne sabunu gibi kendi otantik yerel ürünlerine, havalimanına sahip olmasıdır. Dezavantajları; tanıtım, pazarlama, eğlence-dinlence merkezi eksikliği, kültür varlıklarının yanlış restore edilip tarihin zarar görmesi, sit alanlarındaki yapılaşmalar, halkın fazla bilinçli olmaması, alt ve üst yapıdaki eksiklikler ve coğrafi yapıdan kaynaklanan uzaklıktır. Bu bağlamda, yeterli altyapı olanakları, yöreye uygun planlama modelleri ve tanıtım ile en önemli varış noktalarından birisi olmaya adaydır ve bilinirliği artmaktadır (HATAY İL ÖZEL İDARESİ, 2006:36).

14.4.4. AFYON¹⁰

Afyon şehri fiziki yapıdan oluşan şehir yapısıyla olumlu bir imaja sahip değildir. Afyon halkı geleneksel, muhafazakâr, içe dönük, az gelişmiş, temiz, sakın, ucuz bir şehir imajına sahiptir.

Afyon şehrinin şehrin ismiyle özdeşleşmiş ürünleri, kaymak, sucuk, şekerleme (lokum, pişmaniye), termal tesisler, patates, kale, mermer ve kurtuluş savaşıdır. Bu unsurların

⁹ Kaypak, Ş., 2013b: 215

¹⁰ Özdemir, Ş., Karaca, Y., 2009: 131-132

bu ürüne sahip kişi ve kurumlar tarafından daha iyi pazarlanması gerekmektedir. Afyon kaymağı bu ürünler arasında birinci sırayı almaktadır.

Pazarlanarak Afyonun sembolü haline getirilebilecek diğer unsurlar hakkında ise çalışmalar mevcuttur. Sucuk konusunda ülke çapında bilinen markalar, şekerleme konusunda endüstriyel üretim ve marka oluşturma çabaları, mermer için yapılan pazarlama çabaları, termal tesisler için yapılan tanıtım çabalarının gün geçtikçe sonuç getirici şekilde geliştiği görülmektedir. Kurtuluş savaşının ve Karahisar kalesinin de bu yelpazede yerini alması gereklidir. Üretilen kaymak miktarı ve kullanım alanlarının sınırlılığı ile birlikte ürünün kendisinden kaynaklanan sınırlılıklar bu konuda kısıtlar oluşturmaktadır. Gözlenen o dur ki; Afyon kaymağıyla meşhur olmasına karşın, Afyonun meşhur bir kaymak markası yoktur. Kaymağın bir tür tarımsal ürün olmaktan bir endüstriyel ürün olma aşamasına geçirilmesi gerekmektedir. Afyon şehri pazarlanabilecek bu unsurlar yanında, üniversite, tarihsel zenginlik, ulaşım kolaylığı, meşhur yemekleri gibi avantajlara sahip bir şehirdir. İlgili paydaşların bu unsurları kullanarak daha olumlu bir şehir imajı oluşturmaları mümkün görünmektedir. Dahası bu unsurların birlikte değerlendirilmesinden oluşacak sinerji ile şehir daha büyük bir cazibe oluşturabilecektir.

Türkiye şehirleri dersimizin sonuna gelmiş bulunmaktayız. Bu süre içinde gerçekleştirilen derslerimizde Türkiye şehirlerine ait bazı hususları sizlere aktarmaya çalıştım. Şüphesiz bu konular Türkiye şehirlerini izah etmede yeterli olmayacaktır. Fakat yapılan derslerden edindiğiniz bilgilerin bir takım hususları anlayabilmek ve izah edebilmek için yararlanabileceğiniz şekilde dizayn edildi. Derslerin faydalı olacağını umuyor, tüm öğrencilerimize başarılar diliyorum.

Uygulamalar

1. Marka terimini araştırın.
2. Marka şehir kavramını inceleyin.
3. Türkiye’de marka şehirleri araştırın

Uygulama Soruları

1. Marka nedir?
2. Marka şehir arasında nasıl bir ilişki vardır?
3. Türkiye’de hangi şehirler marka şehirlere örnek olarak gösterilebilir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde marka terimi hakkında bilgi alarak marka ve şehir arasındaki ilişkiyi inceledik. Şehirlerin markalaşmasının kriterleri hakkında bilgi sahibi olduk. Markalaşmanın bir şehre nasıl etki ettiği hakkında bilgi sahibi olduk. Türkiye’de marka şehir örnekleri üzerinde fikir sahibi olduk.

Bölüm Soruları

Cevaplar

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Ö.- 2007, “Şehir, Şehir Toplumu ve Şehir Sosyolojisi” Sosyoloji Konferansları Sergisi (Istanbul Journal of Sociological Studies), Sayı 35, sf.57-83. İstanbul.
- AKBULAK, C.,-2009, İznik Havzası'nın beşeri ve iktisadi coğrafya açısından incelenmesi, Avrasya Etnoğrafya Vakfı Yayını, Ankara.
- AKOVA, S. B.,1996, “Mersin Limanı”, Türk Coğrafya Dergisi, sayı: 31, İstanbul,
- ARSLAN, R., 1997, Arazi Kullanma Ekonomisi, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın merkezi, İstanbul.
- ARÛ, K.A.-1998, Türk Kenti, YEM Yayın, İstanbul.
- AVCI, S; (1993): Türkiye’de Şehir ve Şehirli Nüfusun Dağılışı. Türk Coğrafya Dergisi. Sayı: 28, İstanbul.
- AYDEMİR, Ş., 1999b. Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı. Karadeniz Teknik Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Ders Notları, No: 54, Trabzon.
- AYDEMİR, Ş., ve diğerleri, 2004, Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı, Trabzon.
- BAYARTAN, M., 2007, “Kentsel Fonksiyonlar, Özel Fonksiyonların Kentsel Gelişime Etkileri ve Trabzon Örneği”, Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi (International Journal Of Black Sea Studies), Serander Yayınevi, Sayı 2, sf.123-135, Trabzon.
- BAYARTAN, M., 2008, “Şehir Fonksiyonları Açısından Kütahya Çiniciliği” İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi, 2008/2, sayı:17, sf. 37-45, İstanbul.
- BAYARTAN, M.,-2005, “Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle”, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi, Sayı: 13, sf.93-107, İstanbul.
- BAYARTAN, M.,-2005, “Tarihi Coğrafya Çalışmaları Açısından Şehir ve Osmanlı Şehri”, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi, Sayı: 13, sf.85-92, İstanbul.
- CAN, Y. 1995, İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara.
- CERASİ, M. 1999, Osmanlı Kenti –Osmanlı İmparatorluğu’nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, (Çev: Aslı Ataöv), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- DARKOT, B.-1979, Bursa, İslam Ansiklopedisi, MEB Yayını, cilt: 2, sf.806-810, İstanbul.

- DİE, Genel Nüfus Sayımları : 1965, 1980, 1990, 2000, 2010, Ankara.
- DOĞANAY, H., 1997, Türkiye Beşeri Coğrafyası. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:2982, İstanbul.
- ERSOY, M., 2006, İmar Mevzuatımızda Planlama Kademeleri ve Üst Ölçek Planlama Sorunu, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, ODTÜ, Ankara.
- ERTÜRK, H. – SAM, N.- 2009, Kent Ekonomisi, Ekin Yayınevi, Bursa.
- ES, M., 2008, “Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri-I”, (yerelesiyaset.com) (11.10.2013)
- FİRİDİN, E., 2004, Değişen Paradigmalar Ekseninde Kent Planlamaya Yeni Yaklaşımlar, Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Sayı: 2004/2, İstanbul.
- GARİPAĞAOĞLU, N., 1995, “Sivas İlinin Nüfus Hareketleri”, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler. Enstitüsü, Öneri Dergisi Sayı: 3, sf: 79 - 92, İstanbul.
- GARİPAĞAOĞLU, N., 2010, “Türkiye’de Kentleşmenin, Kent Sayısı, Kentli Nüfus Kriterlerine Göre İncelenmesi ve Coğrafi Dağılışı”, Marmara Coğrafya Dergisi, sf.1-42, İstanbul.
- GÖNEY, S., BAYARTAN, M.,- 2010, “İstanbul ve Çevresinde Devreten ve Yok Olan Coğrafya”, Kùltürler Başkenti İstanbul, Türk Kùltürüne Hizmet Vakfı Yayını, sf.548-559, İstanbul.
- GÖNEY, S.-2011, “Türk-Osmanlı Şehirlerinin Batıyı Etkileyen Bazı Özellikleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Sosyoloji Dergisi, Sayı.22, sf.281-293, İstanbul.
- GÖNEY, Süha, 1975, Büyük Menderes Bölgesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Yay., İstanbul.
- GÖNEY, Süha, 1995, Şehir Coğrafyası I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Yay., 3. Baskı, İstanbul.
- GÖRMEZ, K., 2001, “Büyük Kentlerde Kent Planlaması ve Bazı Sorunları”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakùltesi Dergisi 2, sf.133-140, Ankara.
- GÖRMEZ, K., 2001, Büyük Kentlerde Kent Planlaması ve Bazı Sorunları, G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Ankara.
- GÜMÜŞ, O-YİĞİT, İ.-YILMAZ, S. T. 2013, Türkiye’nin Beşbin Yılı, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- GÜNEY, E., 1999, Antik Çağ Türkiye Kentleri
- GÜRPINAR, E., 1993, Kent ve Çevre Sorunlarına Bir Bakış, Der Yayınları, İstanbul.
- GÜVENÇ, Bozkurt, 2007, Kùltürün abc’si, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- HACISALİHOĞLU, İ.Y., 1997, “Trabzon Şehrinde Sarp Sınır Kapısının Açılışından Sonra Ticaret Fonksiyonundaki Değişimler”, Türk Coğrafya Dergisi, sayı: 32, İstanbul.
- HARMANKAYA, S., “Türkiye’de Kalkolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, <http://tayproject.org> (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2013).
- HARMANKAYA, S., “Türkiye’de Neolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, <http://tayproject.org> (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2013).
- <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/424/6657.pdf>
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/yerlesim/öik661.pdf>
- <http://www.melihersoy.com/wp-content/uploads/2012/04/Türkiye’de-Kent-Planlamasının-Güncel-Sorunları-.pdf>
- http://www.milliemlak.gov.tr/documents/10326/21622/Tamer_UTKUCU.pdf
- <http://www.restoraturk.com/sehir-bolge-planlama/1085-imar-plani-tanimi-turleri.html>
- IŞIK, Ş., 2005, Türkiye’de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri. Ege Coğrafya. Dergisi Sayı:14, İzmir.
- İNAN, K., 2003, “Trabzon’un Osmanlılar Tarafından Fethi”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 14, sf.71-84, Kayseri.
- KALABALIK, H., 2002, İmar Hukuku (Planlama, Arsa, Yapı, Koruma), Seçkin Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara.
- KELEŞ, R., 2008, Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.
- MOLLAMEHMETOĞLU A.Ş, 1996, “Trabzon’da Ekonomi ve Ticaret”, Trabzon T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- MUMFORD, L., Tarih Boyunca Kent, Ayrıntı Yayınları, (Çev: Gürol Koca-Tamer Tosun), İstanbul.
- MUMFORD, L.-2007, Tarih Boyunca Kent, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- MUMFORD, L.-2007, Tarih Boyunca Kent, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- NAUMANN, R., 1991, Eski Anadolu Mimarlığı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- OSTROGORSKY, G.,-1995, Bizans Devleti Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayını (Çev: Fikret Işıltan), Ankara.
- ÖZCAN, Ü., 2000, “İmar Mevzuatının ve Kentsel Toprak Mülkiyetinin İrdelenmesi”, <http://www.dapaturk.com/pub/imarmevz.pdf>
- ÖZCAN, Ü., 2000, “İmar Mevzuatının ve Kentsel Toprak Mülkiyetinin İrdelenmesi”, <http://www.dapaturk.com/pub/imarmevz.pdf>

- ÖZCAN, Ü., 2000, “İmar Mevzuatının ve Kentsel Toprak Mülkiyetinin İrdelenmesi”, <http://www.dapaturk.com/pub/imarmevz.pdf>
- ÖZCAN, Ü., 2000, Cumhuriyetten Günümüze İmar Mevzuatımızın Gelişimi ve Kentsel Topraklar , TODAİE Yayınları, Ankara.
- ÖZCAN, Ü., 2000, Cumhuriyetten Günümüze İmar Mevzuatımızın Gelişimi ve Kentsel Topraklar , TODAİE Yayınları, Ankara.
- ÖZCAN, Ü., 2000, Cumhuriyetten Günümüze İmar Mevzuatımızın Gelişimi ve Kentsel Topraklar , TODAİE Yayınları, Ankara.
- PARLA, C.-2005, “Diyarbakır Surları ve Kent Tarihi”, ODTÜ, Mühendislik Fakültesi Dergisi, 22:1, sf. 57, sf.57-84, Ankara.
- POWELL, J. M. “Taylor, Thomas Griffith (1880–1963)”, Australian Dictionary of Biography, National Centre of Biography, Australian National University, <http://adb.anu.edu.au/biography/taylor-thomas-griffith-8765/text15363>, Erişim tarihi: 12 Kasım 2013.
- POYRAZ, H.-2011, “Şehir ve Felsefe”, I. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi, Türkiye Yazarlar Birliği, 210-217, Ankara.
- SELEN, Hamit Sadi, 1963, “Ankara’nın Başkent Oluşu”, Atatürk Konferansları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVII. Dizi, 1. Sayı, sf. 95-102, Ankara.
- ŞAHBAZ, N. Kemal-ÇEKİCİ, Y. Emre, 2012, “Disiplinlerarası Bir Disiplin Olarak Türkçe Eğitimi”, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume:7/3, pp.2367-2382, Ankara.
- ŞAHİNALP, M. S.-ELMASTAŞ, N.-GÜNAL, V.-BENEK, S.-2010, “Şehirlerin Sınıflandırılması ve Tatvan Şehri’nin Bu Sınıflandırmadaki Yeri”, Doğu Coğrafya Dergisi, Yıl:15, Sayı:23, sf. 47-64, Erzurum.
- TANDOĞAN, A., 1989, “Türkiye Nüfus Hareketlerinde İstanbul’un Yeri”, Coğrafya Araştırmaları Dergisi Sayı:1, Ankara.
- TANDOĞAN, A., 1998, Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu, Eser Ofset Matbaası. Trabzon.
- TANOĞLU, Ali, 1968, Ziraat Hayatı, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yay., 2. Baskı, İstanbul.
- TAPAN, M., 1998, “İstanbul’un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri”, 75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, sf. 75-88, İstanbul.

- TAPAN, M., 1998, “İstanbul’un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri”, 75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, sf. 75-88, İstanbul.
- TAPAN, M., 1998, “İstanbul’un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri”, 75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, sf. 75-88, İstanbul.
- TAŞ, M., 2003 “Osmanlı’dan Günümüze Yapı Üretiminde Mimarlıkmeslek Örgütlenmesinin Gelişimi”, Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, sf.203-214, Bursa.
- TEKELİ, İ., 1980, “Türkiye’de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri, Türkiye’de İmar Planlaması (Derleyen: Tamer Gök), ODTÜ Yay., Ankara.
- TEKELİ, İ., 1982, Kentleşme Yazıları, Turhan Kitapevi, Ankara
- TEKELİ, İ., 1998, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, 75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, sf. 1-24, İstanbul.
- TEKELİ, İ., 2001, Modernite Aşılırken Kent Planlaması, İmge Kitabevi, Ankara.
- TEKELİ, İ., 2006, “Türkiye’de Kent Planlaması Düşüncesinin Gelişimi”, Yapı Dergisi, Yapı-Endüstri Merkezi Yayını, No: 291, sf. 37-42, İstanbul.
- TEKİNDAG, Ş.-M. C., 1979, “Trabzon”, İslam Ansiklopedisi, MEB Basımevi., 12/I, İstanbul.
- TEKİNER, Efaledin, 2009, “Abdurrahman Şeref Efendi (Biyografisi, Resmi ve Özel Hayatı)”, Ege Üniversitesi, Tarih İncelemeleri Dergisi, cilt: XXIV, sayı:1, 253-278, İzmir.
- TOGAN, Zeki Velidî, 1985, Tarihte Usul, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- TOK, Emel-SEVİNÇ, Müzeyyen, 2010, “Düşünme Becerileri Eğitiminin Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerilerine Etkisi”, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı: 27, sf.67-82, Denizli.
- TUĞLACI, P., 1985 Osmanlı Şehirleri, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- TUNCEL, M.-1980, “Türkiye’de Kent Yerleşmelerinin Tariçesine Toplu Bir Bakış”, İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü Dergisi, sayı: 23, sf.123-160, İstanbul.
- TUNCEL, Metin, 1991, “Ord. Prof. Dr. Besim Darkot: Hayatı ve Türkiye Coğrafyasına Katkıları”, Coğrafya Araştırmaları, TTK, Basımevi, sf.1-13, Ankara.
- TÜMERTEKİN, E., 1977, Türkiye’de İç Göçler Üzerine. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Sayı:22, İstanbul.

UTKU, T., “Kentleşme ve Kent Planlaması (milli.emlak.gov.tr) (10.12.2013)

YETKİN, Ş., www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/beylikler.htm (Son erişim: Eylül 2013)

YÜCEŞAHİN, M – Bayar, R – Özgür, E M., 2004, “Türkiye’de Şehirleşmenin Mekansal Dağılışı ve Değişimi. Coğrafi Bilimler Dergisi. Sayı:2, Ankara.